

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
PSICHOLOGIJOS KATEDRA

AUŠRA JASAITĖ
EMM - 3 specialybės
II kurso studentė

VAIKŲ IR PAAUGLIŲ VERTYBIŲ BEI
SAVIVERTĖS RYŠYS SU MUZIKOS MOKYMOSI
PASIEKIMAIS

MAGISTRO DARBAS

Mokslinis darbo vadovas Prof. habil. dr D. Beresnevičienė

Šiauliai, 2005

Children and adolescents values and self-esteem connection with the learning achievements of music

Summary

In this work we were trying to disclose children and adolescents values and self-esteem connection with the learning achievements of music.

Tasks:

1. Ascertain children and adolescents self-esteem, orientation of values, psychic self-feeling in music lessons connection with the learning achievements of music.
2. Ascertain children and adolescents self-esteem, orientation of values, psychic self-feelings, achievements and difficulties of learning music connection with the interest of music.
3. Compare children and adolescence, girls and boys, interests of music, orientation of values, psychic self-feeling in music lessons, the difficulties of learning music, self-esteem and achievements of learning music.

The methods of research: sociological, psychological, studying and analyzing pedagogic literature, forming.

200 schoolchildren in the investigation participated: 100 children and 100 adolescents.

Research results confirmed the hypotheses that when music achievements are growing up the psychic self-feeling is better, it is more interesting, ($r = 0,234$, $p = 0,001$), pleasantly ($r = 0,234$, $p = 0,001$), successful ($r = 0,217$, $p = 0,002$) and like to learn music more ($r = 0,211$, $p = 0,003$).

Research results confirmed the second hypotheses. It was found out, that when music achievements are growing up the self-esteem is getting better. Adolescents evaluate themselves only for “industry” parameter ($r = 0,323$, $p = 0,001$). Children evaluate themselves “capable” ($r = 0,437$, $p = 0,000$) and “friendly” ($r = 0,274$, $p = 0,006$), lower correlation was found between music achievements and industry ($r = 0,223$, $p = 0,025$), cleverness as well ($r = 0,196$, $p = 0,05$).

TURINYS

ĮVADAS

I. MOKINIŲ VERTYBIŲ BEI SAVIVERTĖS RYŠYS SU MUZIKOS MOKYMOŠI

PASIEKIM AIS	7
1.1.Mokinių vertybių sistema, jos formavimasis	7
1.2.Savęs vertinimo formavimasis	13
1.3.Savęs vertinimo ir mokslo pasiekimų ryšys.....	18
1.4.Muzikos reikšmė asmenybės savijautai	21
1.5.Mokinių vertybių ir muzikos mokymosi pasiekimų ryšys	27
1.6.Mokinių savivertės ir muzikos mokymosi pasiekimų ryšys	33

II. MOKINIŲ SAVIVERTĖS BEI VERTYBINIŲ ORIENTACIJŲ RYŠIO SU

MUZIKOS MOKYMOŠI PASIEKIM AIS TYRIMAS	39
2.1.Tyrimo metodika ir organizavimas	39
2.2.Tyrimo rezultatai ir jų analizė	40
2.2.1.Vaikų ir paauglių vertybinių orientacijų, savivertės, psichologinės savijautos muzikos pamokose ryšys su muzikos mokymosi pasiekimais.....	40
2.2.2.Vaikų ir paauglių interesų muzikai ryšys su muzikos mokymosi pasiekimais, vertybinėm orientacijom, saviverte, psichologine savijauta muzikos pamokose ir muzikos mokymosi sunkumais	47
2.2.3.Vaikų ir paauglių, berniukų ir mergaičių interesai muzikai, vertybinės orientacijos, psichologinė savijauta muzikos pamokose, muzikos mokymosi sunkumai, savivertė ir muzikos mokymosi pasiekimai	57

IŠVADOS	68
----------------------	----

REKOMENDACIJOS	70
-----------------------------	----

LITERATŪRA	71
-------------------------	----

ĮVADAS

Tyrimo aktualumas.

Pasak daugelio mąstytojų: V. Černiaus (1992), J. Pikūno ir A. Palujanskienės (2001) ir kt., vertybinės nuostatos pradeda įsitvirtinti baigiantis vaikystei, ryškėja ateinant paauglystės ir jaunystės metams. Tai ankstyvojo asmenybės brendimo metas. Asmenybiškas sąmoningumas skleidžiasi vertybių išvalgų keliu, tų išvalgų šaknys slypi vaikystės išgyvenimuose, iš vaiko savijautos išauga paauglio ir jaunuolio savimonė.

Savęs vertinimas (angl. self-esteem) apibūdinamas kaip individo paties savęs, savo galimybių, savybių ir vietos tarp kitų žmonių vertinimas (Psichologijos žodynas, 1993). Nuo savęs vertinimo priklauso žmogaus santykiai su aplinkiniais žmonėmis, jo savikritiškumas, reiklumas sau, požiūris į savo laimėjimus ir nesėkmes. Savęs vertinimas turi įtakos žmogaus veiklos aktyvumui ir jo asmenybės raidai (Gage, Berliner, 1994, p. 263). Paauglių nuomone (Lovergrove, 2005), savęs vertinimas susijęs išvaizda, kuri turi reikšmę mokantis, bei kitose situacijose.

Mokslininkai teigia, kad savęs vertinimas ir sėkmė moksle yra sąveikaujantys veiksniai, tiesiogiai veikiantys moksleivio asmenybės formavimąsi (Butkienė, Kepalaitė, 1996; Žukauskienė, 1996; Lepėškienė, 1996). Bendrojo lavinimo mokyklose muzikinis ugdymas ir muzikos vertybių pažinimas iš esmės remiasi jau sukurtų liaudies ir autorių šedevrų menišku ir kūrybišku atlikimu (interpretavimu) arba klausymusi (Rinkevičius, 2002). Anot K. Harber (2005), didesnę savivertės jausmą turintys žmonės yra jausmingesni. Apie savivertę rašė daug psichologų tokių kaip Akbar, Chambers, Thompson (2001), Colwell, O'Connor (2003), Cremer, Knippenberg, Mullenders (2005), Erkut, Szalacha, Coll (2000), Klein (2000), Harber (2005) ir kt.

A. Piličiauskas (1998) pažymi, kad menas, vykdydamas, bet kokias dalines funkcijas, auklėja. Jis veikia jį suvokiančių žmonių mintis ir jausmus, valią ir vaizduotę ir to dėka tvarko ir formuoja jų dvasinį pasaulį. Muzika auklėja ne tik savo idėjiniu turiniu, bet ir bendru tonu: švelniu ir harmoningu, herojišku ir pakiliu... Muzika, kaip jokia kita meno rūšis, tinka ugdyti visą emocinę žmogaus gamą: heroizmą, energiją, patvarumą, meilę ir neapykantą, švelnumą ir meilumą. Muzika praplečia jausmų diapazoną, juos gilina ir tobulina, pakeldama žmogų į aukštesnę žmogiškumo pakopą.

Apie didelę muzikos svarbą savęs vertinimui, vertybių formavimui atskleidė šie autoriai: Hansen, Bernstorf (2002), Chafin, Gerin, Christenfeld (2004), Miller (2002), Nordoff, Robbins, (1995), Rose (2004) ir kt.

Anot Z. Rinkevičiaus (1993), muzikinis ugdymas – sudėtingas psichologinis, meninis, pedagoginis procesas. Muzikos pagalba svarbu išugdyti pažintinius sugebėjimus, interesus, teigiamas nuostatas muzikos atžvilgiu; svarbu, kad mokinio muzikinėje veikloje gilėtų jausmų kultūra, meninis skonis, estetiškos bei dorovinės pozicijos.

Muzika ypač didelę įtaką turi vaiko intelekto vystymuisi vaikystėje (Strickland, 2001). Muzikinis ugdymas, anot L. Navickienės (2001), gali padėti ugdytiniui suvokti save kaip vertybę. Muzikos suvokimas, bei muzikavimas padeda suprasti žmogaus vidinio, dvasinio pasaulio turinį, o supratęs – sudaro sąlygas jį tobulinti. Kaip pažymi Z. Rinkevičius (1993), muzikos mokomasi ne dėl pačios muzikos pažinimo gabumų ir įgūdžių tobulinimo, o dėl to, kad per jos grožį ir prasmę vaikas išmoksta geriau pažinti save ir kitus žmones, visuomenę, būti.

Muzikoje yra kur kas daugiau potencialo: žmogus, klausantis muzikos, pats įsisąmonina savo problemas ir, muzikos padedamas, ieško tų problemų sprendimo. Muzika gerina širdies kraujagyslių darbą, nuima stresą (Chafin, Gerin, Christenfeld, 2004).

Tyrimo problema. Mokymosi motyvacijos stoka, prastas mokinių savęs vertinimas ir nesuformuota ar prastai suformuota vertybių sistema – tik kelios iš jų, lemiančios temos **aktualumą**. Tačiau tai, kad ne visose mokyklose pavyksta pasiekti vienodai gerų praktinių rezultatų lemia be galo daug aplinkybių.

Tyrimo objektas. Jaunesniojo ir vidutinio mokyklinio amžiaus vaikų savęs vertinimas ir vertybių sistema.

Hipotezė.

- Muzikos interesui didėjant, psichologinė savijauta muzikos pamokose gerėja.
- Muzikos pasiekimams didėjant, savęs vertinimas gerėja.

Darbo tikslas – remiantis teorine medžiaga ir tyrimo rezultatais išanalizuoti ir nustatyti mokinių savęs vertinimo bei vertybinių orientacijų ryšius su muzikos mokymosi pasiekimais.

Uždaviniai:

1. Nustatyti vaikų ir paauglių savivertės, vertybinių orientacijų, psichologinės savijautos muzikos pamokose su muzikos mokymosi pasiekimais ryšį.
2. Nustatyti vaikų ir paauglių savivertės, vertybinių orientacijų, psichologinės savijautos, mokymosi pasiekimų, mokymosi sunkumų muzikos pamokose su interesu muzikai ryšį.
3. Palyginti vaikų ir paauglių, berniukų ir mergaičių interesus muzikai, vertybines orientacijas, psichologinę savijautą muzikos pamokose, muzikos mokymosi sunkumus, savivertę ir muzikos mokymosi pasiekimus.

Tyrimo metodai:

Teoriniai: sociologinės, psichologinės, pedagoginės literatūros studijavimas ir analizė, remiantis suformuluota darbo tema ir iškelta hipoteze, anketų Pirsono koreliacinė ir T-testo analizė.

Empiriniai: anketavimas.

Tyrimo imtis: tyrime dalyvavo 200 Šiaulių Romuvos vidurinės mokyklos, IV ir VIII klasės moksleivių. Iš jų 110 berniukų ir 90 mergaičių. Tiriamųjų amžius – 10 – 11 ir 14 – 15 metų.

Tyrimo organizavimo etapai:

- Iš anksto buvo susitarta su muzikos mokytojais ir paskirtas tyrimo laikas.
- Tiriamiesiems pateikta D. Beresnevičienės sudaryta anketa.
- Mokiniamis išdalintos anketos.
- Pasakoma, kad anketos anoniminės ir trumpai aptariami jų pildymo ypatumai.
- Anketų pildymo laikas neribotas.
- Mokiniai užpildę anketas jas atiduoda.
- Atliekama kiekybinė duomenų analizė.

Duomenų statistinė analizė atlikta panaudojant statistinės analizės sistemą SPSS for Windows

I. MOKINIŲ VERTYBIŲ BEI SAVIVERTĖS RYŠYS SU MUZIKOS MOKYMOSI PASIEKIMAIS

1.1. Mokinių vertybių sistema, jos formavimasis

Vertybinės orientacijos yra „individo dorovinių, socialinių, politinių, estetinių nuostatų sistema“ (Psichologijos žodynas, 1993, p. 324). Tai pastovi asmenybės savybė, susijusi su siekiamais idealais, nulemianti esmines žmogaus elgesio kryptis, poelgius.

Vertybės yra “sudėtingos nuostatos, kurių turinį sudaro mintys, vaizdiniai, emocijos apie daiktų ir reiškinių reikšmingumą asmenybėms ir grupėms” (Jacikevičius, 1994, p. 147). Laikantis išsilavinimą vertybe besimokantis deda daugiau pastangų įgyti gerą išsilavinimą, negu tas, kuris jo nevertina. Vertybės siejasi su žmogaus poreikiais.

Pasak A. Jacikevičiaus, „daiktai, reiškiniai ar žmonės, kurie tiesiogiai patenkina, padeda patenkinti arba spėjama, jog ateityje patenkins asmenybės materialinius ar dvasinius poreikius, laikomi vertybėmis“ (Jacikevičius, 1996, p. 147). „Žmogui vertybės yra jo interesų objektai, o jo sąmonės kasdieniai orientyrai daiktinėje ir socialinėje veikloje, įvairių praktinių žmogaus santykių su aplinkiniais daiktais bei reiškiniais ženklai“ (Filosofijos žodynas, 1975). L. Jovaiša leidinyje „Hodegetika“ aiškina, kad vertybės – „tai patys bendriausi principai, pagal kuriuos žmogus vertina, kas yra gerai ir blogai, kas jam svarbu ir nesvarbu“ (Jovaiša, 1995, p. 10).

Psichologė V. Lepeškienė (1997) teigia, jog žmogaus vertybės, jo santykis su jomis – vienas esminių veiksnių, lemiančių individo pasitenkinimą gyvenimu, jo gyvenimo pilnatvės ir prasmingumo išgyvenimą, santykius su aplinkiniais ir pačiu savimi.

Didžiausią indėlį į vertybių klasifikaciją įnešė M. Šėleris – moderniosios fenomenologinės etikos kūrėjas (Aramavičiūtė, 1998). Jis vienas iš pirmųjų siekė nustatyti vertybių hierarchiją, arba rangus. Vertybių skalėje patį žemiausią rangą suteikė jausmų ir malonumo vertybėms (turėdamas galvoje objektyviają vertybių esmę, arba svarbumą savyje) aukštesnį – gyvybinėms ir gyvenimo vertybėms, dar aukštesnį – dvasinėms ir patį aukščiausią – šventybėms ir šventumo vertybėms. Galėtume netgi teigti, kad būdama viena pirmųjų ši vertybių klasifikacija galėjo būti daugelio kitų mąstytojų vertybių klasifikavimo pagrindu.

C. Klukonas (pagal Aramavičiūtę, 1985), pasiūlė penkis vertybių klasifikacijos kriterijus:

- modalumą (teigiamos ir neigiamos);
- turinį (estetinės, pažintinės ir moralinės);
- ketinimą (vertybės, apibendrinančios priemones, ir vertybės, nustatančios tikslą);
- bendrumą (visapusiškesnės ir bendresnės);

- intensyvumą (preferencinės, kategoriškos, utopinės ir pan.).

V. Franklis (pagal V. Lepeškiene, 1997) sieja vertybes su gyvenimo prasmės įsisąmoninimu ir skirsto jas į tris grupes:

- *kūrybos* vertybės plačiaja prasme yra tai, ką žmogus duoda pasauliui (darbas);
- *išgyvenimo*, arba *patyrimo*, vertybės – tai, ką žmogus ima iš gyvenimo;
- *santykio* vertybės – tai pozicija, kurią žmogus užima likimo, kurio negali pakeisti, atžvilgiu.

Vertybių glaudų ryši su poreikiais pabrėžė ir sociologas A. Karalius (Ivanauskienė, 2000). Jis teigia, kad reikšmingiausios žmogaus gyvenimo vertybės sietinos su konkrečiais gyvenimo poreikiais, jo patirtimi, o ypač idealais. Pats žmogus, pasak sociologo, yra:

- gyvas organizmas su jam būdingais jūtimais ir poreikiais;
- sociumo dalis, kurio vystymuisi, augimui ir adaptavimuisi reikalingi kiti žmonės, žmonių grupės;
- dvasinio pasaulio dalis, ieškanti gyvenimo idealų.

Pagal šiuos tris žmogaus įvardinimo aspektus sociologas atitinkamai pateikia vertybių klasifikaciją, t.y. egocentrinės vertybės (jūtimai, poreikiai), sociocentrinės vertybės (santykiai su kitais žmonėmis) ir ideocentrinės (dvasinis pasaulis, idealai).

Vertybės, būdamos gyvenimo prasmės orientyrais bei apimdamos platų visuomenės gyvenimo spektrą, yra apsprendžiamos daugelio mąstytojų. Vienas jų, tai C. R. Rogersas (1969) (pagal I. Kupčikienę, 1997), kuris teigia, jog tipiniam šiuolaikinės kultūros atstovui būdinga jo „aš“, įsisąmonintų vertybių ir neišsąmonintų vertinimo procesų dezintegracija. Psichologas apibūdina vertinimo procesą taip:

- žmogui būdingas vertinimo procesas turi „organizmo“ pamatą, paremtą asmens pasitikėjimo visybiško „aš“ išmintimi, o ne jo dalimi – sąmone, intelektu ir pan.;
- vertinimo proceso efektyvumas tiesiogiai priklauso nuo asmens atvirumo savo vidiniai patirčiai;
- kuo didesnis asmenų atvirumas savo vidinei patirčiai, tuo jų vertybės yra bendresnės;
- šios bendrosios visiems žmonėms vertybės yra susijusios su jų asmenybės plėtra, visuomenės raida ir tolesne žmogaus (kaip biologinės rūšies) evoliucija.

A. Maslow (pagal Lepeškiene, 1997) vertybes siedamas su poreikiais ir raiškos, ir ontogenetiniu požiūriais išdėsto jas hierarchine tvarka: biologinių, saugumo, meilės bei priklausymo, savo vertės pajautimo bei pagarbos poreikius galima įsivaizduoti išsidėsčiusius

piramide, kurios pagrindą sudaro biologiniai poreikiai. Išvardintus poreikius arba vertybes, A. Maslow vadina baziniais. Piramidės viršūnę sudaro saviraiškos poreikiai, arba aukštesniosios vertybės. Motyvuojančių aukštesniųjų vertybių galią A. Maslow vadina metamotyvacija, o jomis besiremiančius žmones – save aktualizuojančiomis asmenybėmis. Tai žmonės, kurie yra pakankamai sveiki, kurių baziniai poreikiai pakankamai patenkinti, kurie pozityviai panaudoja savo galimybes ir kuriuos motyvuoja tam tikros vertybės, kurių jie siekia ir kurioms yra ištikimi.

C. R. Rogers, pagal išsąmoninimo ir aktyvumo lygį, skiria tris vertybių sąvokos vartojimo aspektus. Operacinės vertybės – tai visų gyvų būtybių tendencija reikšti preferencijas vienokių ar kitokių veiksmų, objektų atžvilgiu. Į šį procesą neįtraukiamas joks pažinimas ar sąvokinis mąstymas. Kitas vertybių sąvokos vartojimo aspektas – suvoktos, arba suprastos, vertybės. Tai individo teikiama pirmenybė simboliško objekto atžvilgiu. Suvokiamos vertybės pavyzdys gali būti taisyklės „Sąžiningumas – geriausia politika“ laikymasis. Trečiasis vertybių sąvokos vartojimo aspektas – objektyvios vertybės. Jis reiškia tai, kad egzistuoja objektyviai vertingi dalykai, nepriklausomai nuo to, ar jie suvokiami, suprantami kaip pageidaujami.

Be to, šio psichologo darbai padeda suprasti ir patvirtinti fenomeną, jog aukščiausios žmonijos dvasinės vertybės slypi žmonių prigimtyje. Kai vaikai auga lygiateisio pagarbaus bendravimo aplinkoje, apsupti besąlygiškos meilės, augdami visą laiką gali realizuoti esminius dvasinius poreikius, o pagrindinės suaugusių žmonių vertybės būna vienodos, savo gyvenime jie vadovaujasi tik meile, tikėjimu ir pasitikėjimu, teisingumu ir sąžiningumu. Ir atvirkščiai: žmonių, išaugusių autokratiško bendravimo aplinkoje, neturėjusių galimybės įgyvendinti esminių savo poreikių, vertybės yra kitokios. Dėl to jie nesugeba bendradarbiauti ir darniai gyventi. Be to, antruoju atveju daugelis žmonių žino ir pripažįsta aukščiausias dvasines vertybes, tačiau dėl juose susikaupusių sunkių jausenų ir kitokių asmenybės problemų tomis vertybėmis nesivadovauja, jų nekuria. Tokių žmonių konkrečius poelgius, pasak C. R. Rogerso (pagal Kupčikienę, 1997), nulemia kitokie dalykai. Vienas jų – „pseudovertybės“, t.y. apsimetimas, melas, pataikavimas, sukčiavimas ir kt.

Vertybių formavimasis - sudėtingas ir ilgas procesas, kuris vyksta jau nuo kūdikystės. Suaugusieji perduoda savo vertybių sampratą bei vaizdinius naujajai kartai ją mokydami, auklėdami, veikdami ją kitokiais būdais. Taip individai perima tos kultūros visuomenės, kurioje jie auga ir formuojasi vertybių sistemą. Kiekviena asmenybė formuojasi savitą sudėtingą vertybių sistemą. Pasak A. Jacikevičių (1996), ji gali būti fragmentiška, susidedanti iš įvairiausių atsitiktinių teiginių ir vaizdinių, gali būti jungiama kokių nors asmenybei svarbiausių vertybių, nuo kurių priklausys antraeilės reikšmės vertybių turinys ir pasikeitimai.

Vienas pagrindinių uždavinių, kuriuos tenka spręsti psichologams, tai atskleisti, kaip individas teikia svarbą vienoms ar kitoms vertybėms, kurios vėliau lemia jo elgesį. Vertybinės orientacijos skiriamos prie pačių sudėtingiausių socialinio vystymosi fenomenų, kurie ontogenezėje susiformuoja vėliausiai. Natūralu, kad toks sudėtingas darinys formuojasi veikiamas įvairių veiksnių. P. H. Mussen (pagal L. Zajančauskaitę, 1998) skiria keturias jų grupes:

- biologinės prielaidos – tai lytis, temperamentas, gabumai, fizinė išvaizda, brendimo greitis ir pan.;
- kultūrinės prielaidos – priklausymas tam tikrai kultūrinei aplinkai;
- socialinės prielaidos – individuali asmens patirtis, įgyta bendraujant su kitais;
- situacinės prielaidos – konkrečioje aplinkoje, konkrečiu metu pasireiškiančios paskatos: įvykiai, jausmai, žmonės.

Asmuo, norėdamas sėkmingai funkcionuoti dinamiškoje, o kartais net priešiškoje aplinkoje turi susiformuoti pasaulėžiūrą, pagrindines moralines nuostatas. Suderinti susiliejiimo su sociumu ir autonomijos, savojo „aš“ išsaugojimo poreikiais. Tam žmogus turi būti lankstus, galintis įsisavinti naują informaciją, naujus elgesio būdus, naujas vertybes.

Vertybės formuojasi asmeninės patirties būdu suprantant savo poreikius ir lyginant juos su aplinkos objektais. Pasak B. Kuzmicko (2001), pasaulis yra žmogui daugiopai reikšmingas. Skiriami du pagrindiniai reikšmingumo aspektai – pažinimo ir vertinimo, du pagrindiniai siekiniai – tiesa ir vertybė. Pasaulio reiškinius žmonės pažįsta ikimoksliniu ir moksliniu būdu, vertina juos savo kultūriškai nulemtų poreikių, praktinės savo veiklos požiūriais. „Psichologai pripažįsta, kad visuose jausmuose, poreikiuose, pastangose yra vertinimo momentų“ – teigia B. Kuzmickas (B. Kuzmickas, 2001, p. 58). Sąmoningas ar nesąmoningas vertinimas lydi ir kiekvieną pažinimo žingsnį, nepaisant, ar pažinimas yra susijęs su naudos troškimu, ar praktiškai nesuinteresuotas, stebėtojiškas. Jausdami, patirdami, suprasdami reikšminguosius aplinkos poveikius, mes juos vienaip ar kitaip vertiname. Vertiname kitų žmonių veiksmus, būdo bruožus, gabumus, vertiname patys save. Emocijos, jausmai ir mintys rodo ne tik tai, kokia yra tikrovė, kokie yra kiti žmonės, nepaisant mūsų vertinimo, bet ir tai, ką jie mums reiškia, kokį poveikį ryšiai su jais daro mūsų savijautai, mūsų laimei.

Pasak V. Černiaus (1992), yra šeši keliai, kuriais įgyjamos vertybės:

- patenkinant fiziologinius poreikius. Maistas numalšina alkį, ir tuo būdu vaikas pradeda vertinti maistą. Besiglamonėjant patenkinamas lytinis potraukis, ir taip jaunuolis pradeda vertinti glamonėjimąsi;

- per malonų jausminį išgyvenimą. Vieni garsai, spalvos, kvapai, ritmai yra mums malonūs, kiti nemalonūs. Kai kurie iš jų siejasi su religiniais, draugystės, mokyklos, visuomeniniais išgyvenimais, ir jie mums tampa vertingi;
- per bausmę ir atlyginimą. Jei žmogui yra atlyginama už kai kuriuos poelgius, jis tuos poelgius pradeda vertinti;
- sujungiant situacijas su meile ir skatinimu žmonių, kurių meilė ir skatinimas yra pageidaujami. Jei švarumas yra motinos giriamas, tai vaikas pradeda vertinti švarumą. Jei sugebėjimai sporte atneša draugų pagyrimus, tai tie sugebėjimai pradedami vertinti;
- per pagyrimą ar baimę tų žmonių, kurie mums yra autoritetai;
- per mąstymą ir reflekyvinį galvojimą. Kai kurie žmonės įsisavina vertybes, prie kurių jie „prieina“ savo loginiu mąstymu. Jie analizuoja galimas elgsenas, apgalvoja galimas pasekmes ir tada nusprendžia, kaip jie turi elgtis.

Pagrindinės institucijos, atsakingos už vaiko ugdymą, jo asmenybės tapsmą yra šeima ir mokykla. Mokyklos “Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose “ (2003) daug dėmesio skiriama tam, kad mokiniams būtų sudarytos kuo palankesnės sąlygos įgyti asmeninę, socialinę, pažinimo ir kultūrinę kompetenciją, kurią sudaro vertybinių nuostatų, gebėjimų žinių ir supratimo visuma.

Pradinėse klasėse kuriami savęs suvokimo ir pozityvių santykių su kitais žmonėmis pagrindai. Vienas svarbiausių uždavinių – ugdyti bendrąsias vertybines nuostatas (pagarbą sau ir kitiems, konstruktyviai spręsti konfliktus, rūpinimasis kitais ir kt.) (Zambacevičienė, Vičkutė, 2004).

Nors kiekvienas žmogus formuojasi savo vertybių sistemą, jis perima ir tos visuomenės, kuriai priklauso, vertybes. Šio teiginiu teisingumu galime įsitikinti, kad atkūrus Lietuvos nepriklausomybę kito moksleivių ir jaunuolių požiūris į mokymąsi. Daug vertingesnis laikomas anglų kalbos mokėjimas, kompiuterinis raštingumas, padidėjo jaunuolių skaičius, studijuojančių universitetuose, bei kitose aukštesnio lygio mokyklose. Visuomenės pokyčiai nulėmė vertybių kaitą, bei studentų ir moksleivių mokymosi motyvaciją.

Dauguma vaiko nuostatų, vertybių, elgesio būdų yra socialinio mokymo ir pastiprinimo šeimoje rezultatas. Pati šeima, pasak J. Pikūno ir A. Palujanskienės (2001), yra viena svarbiausių žmogiškųjų vertybių. Ji įprasmina žmogaus būtį. Be jos individas negali įsivaizduoti savo egzistencijos tikslo. Tuo pačiu šeimoje yra svarbios kitos vertybės, kurios perteikia jos pačios esmę: motinos ir tėvo meilė, jų gerumas, abipusė pagarba ir pasitikėjimas, meilė artimam ir rūpinimasis juo, ištikimybė ir pasiaukojimas. Mąstytojas G. Hėgelis (pagal Pikūną, Palujanskiene, 2001) yra

teigęs, jog dorybingą asmenybę ugdo pasitikėjimas. Pasak jo, šeima pasižymi tokia būtimi, kurioje integruotas pasiaukojimas bei pasitikėjimas yra pagrindas ugdant dorybingą asmenybę. Todėl vaikas tokioje šeimoje savaime įgyja pirminę dorą elgesio patirtį, kuria emociškai grindžiamas tolesnis sąmoningas moralės nuostatų formavimas. Niekas negali atstoti šeimos ugdant dorą, kaip ir niekuo negalima pakeisti auklėjimo joje, kuris tampa esminiu dorinio ugdymo veiksmu. Būtent šeimoje – pirminėje socialinėje aplinkoje – glūdi moralės formavimo ištakos.

Šeimos svarbą, formuojantis naujai asmenybei, pabrėžė ir psichologas A. Adleris (2003). Jis pripažįsta, kad šeima labai svarbi institucija, tačiau priešingai nuo daugelio kitų psichologų, jis pripažįsta ne tik tėvo ir motinos svarbą, o ir brolių, seserų. Pasak A. Adlerio (2003), vaiko padėtis dėl jo gimimo eiliškumo šeimoje suteikia galimybę įgyti vienokią ar kitokią specifinę patyrimą. Tikėtina, kad pirmagimiai dominuos, o jaunėliai bus visada meilūs ir žavūs. Taip, pasak psichologo, yra dėl to, kad mūsų kultūroje daugelyje šeimų skirtingai elgiamasi su vyriausiuoju, viduriniu ir jaunesniuoju vaiku (Ferguson, 2000). Pasak J. Pikūno ir A. Palujanskienės (2001), A. Adleris suprato, jog organizuotos bendruomenės gerovei yra svarbus visų jos narių įnašas.

Pasak daugelio mąstytojų V. Černiaus (1992), J. Pikūno ir A. Palujanskienės (2001) ir kt., vertybinės nuostatos pradeda įsitvirtinti baigiantis vaikystei, ryškėja ateinant paauglystės ir jaunystės metams. Tai ankstyvojo asmenybės brandimo metas. Asmenybiškas sąmoningumas skleidžiasi vertybių išvalgų keliu, tų išvalgų šaknys slypi vaikystės išgyvenimuose, iš vaiko savijautos išauga paauglio ir jaunuolio savimonė. Pasak B. Kuzmicko (2001), paauglystė ir jaunystė yra intensyvaus biologinio, psichinio ir socialinio brandimo laikotarpis. Šiame tarpsnyje „atrandamas“ savasis „aš“, pradedamas suvokti savosios individualybės savitumas, skirtingumas. Sėkmingai jaunuolio socializacijai svarbu, kad jo „aš“ idealas ir vertybinės išvalgos būtų pakankamai įvairiapusiškos ir turiningos, nekliudytų suprasti kitus žmones ir su jais bendrauti.

Patirties vertybės (pvz. vaikų auginimas, pinigai, rūbai, maistas ir kt.) laikinai įprasmina mūsų gyvenimą, o aukštesnės, dvasinės vertybės (meilė ir pagarba, tikėjimas, viltis, gerumas ir t.t.) sąlygoja visą gyvenimą. Taigi, žmogaus vertybinės nuostatos yra gilus ir pastovus psichinis ir dvasinis darinys, kuris mūsų gyvenimą padaro prasmingu. Jos padeda apsispręsti labiausiai neaiškiose situacijose, pavyzdžiui, kai žmogui vienu ar kitu klausimu trūksta pagrįstos informacijos, jis pasielgia būtent pagal savo vertybes. O, kad būtų galima laisvai savo vertybėmis disponuoti, tam reikia jas atskleisti ir įsisąmoninti (įvardyti) (Kuzmickas, 2001).

Įsisąmonintos vertybės labai palengvina žmogaus gyvenimą, padeda jam rasti gyvenimo prasmę ir atlikti savo misiją. Laisvė rinktis savo gyvenimo kelią įpareigoja mus aiškiai suvokti ir įsisąmoninti savo pamatines vertybes, gyvenimo prasmę ir viską, kas vyksta su mumis ir aplink mus.

Pasak B. Kuzmicko (1982), vertybės nėra „išskiepijamos“ į individo sąmonę. Individas, kaip dorovės subjektas, bręsta kaip autonomiška, aktyvi ir atsakinga asmenybė, kuri vertybes įsisąmonina savarankiškai, laisvai suderindama su savo gyvenimo patirtimi (Kuzmickas. 1982, p. 71). Tik tokiu atveju, vertybės tampa žmogaus gyvenimą reglamentuojančiais orientyrais.

Taigi, kelias į moralinį ir dvasinį pakilimą nėra lengvas. Neįsisavinęs aukščiausių vertybių jaunuolis negali tapti pilnaverte asmenybe. Tik vertybės gali būti tais vidiniais stabdžiais, kurie sutramdo egoistinius ir agresyvius polinkius. Tik aukštųjų idealų įsisavinimas kuria autentišką žmogiškumą: be jų jaunuolio viduje dažnai atsiveria pragaro vertos blogybės, prasiveržiančios vis naujesniais būdais. Bloga pradžia, padaryta jaunystėje, nėra lengvai pataisoma! Dabartiniai jaunimo kultūrinio ir moralinio nuosmukio požymiai nieko gera nežada. Yra pagrindo sutikti su istorikų Toynbee, Unwino, Sorokino ir kitų mintimi, kurią A. Poškus „Aiduose“ nusakė šiais žodžiais: „Žmonijai skirta su morale kilti, be moralės smukti, smukti iki pražūties“ (Pikūnas, Palujanskienė, 2001, p. 119).

Iš esmės, pasak J. Pikūno ir A. Palujanskienės (2001), žmogaus prigimtis lieka ta pati, ji, kaip ir pats žmogus, svyruoja ir į gerą, ir į blogą pusę. Atrodo, šiuo metu atsiranda ženklų, rodančių, kad jaunimas, visuomenė ir Vakarų kultūra toliau „nebesvirs į tamsiąją pusę“. Atvirkščiai, jau matome daug religinio ir tautinio renesanso ženklų, laisvės prošvaistės skleidžiasi kone visame pasaulyje.

Aukščiausių vertybių perėmimo galimybė glūdi jaunojoje kartoje, pirmiausia atsiliepiančioje į egzistencijos ir sąžinės keliamus klausimus. A. Paškus priduria, kad „žmogaus pastangos savąją asmenybę („aš“) pilnai išskleisti yra savyje geras, kilnus ir siektinas uždavinys“ (Pikūnas, Palujanskienė, 2001, p. 119).

1.2. Savęs vertinimo formavimasis

Savęs vertinimas – tai individo savęs, savo galimybių ir vietos tarp kitų žmonių vertinimas. Savęs vertinimas formuojasi nuo kūdikystės. Naujausi tyrimai rodo, kad vaisiuj esant iščiose net motinos savijauta gali veikti savęs vertinimą (Beresnevičienė, Andziulytė, 2004). Pačioje savo gyvenimo kelio pradžioje vaikas neturi savojo „Aš“. Jis tiesiog tęsia embrioninio gyvenimo laikotarpį, kuris vyko motinos kūne. Netgi fizinis savo kūno atskyrimas nuo viso likusio pasaulio yra labai ilgas procesas, kurio pagrindą vaikystėje sudaro sistemingas supančios aplinkos tyrinėjimas ir laipsniškas jo „atradimas“. Vaikas jau kūdikystėje pradeda suvokti, kad triukšmas ir judesys virš jo lovelės priklauso kitam pasauliui ir kad tai nėra jo nuosavo kūno dalis, kaip, pavyzdžiui, pirštai ar rankos. Vaikystėje pirmiausia įvyksta savęs „atskyrimas“ nuo fizinio, paskui nuo socialinio pasaulio, ir galiausiai formuojasi „Aš“ vaizdinys. Iš pradžių vaikas mokosi nustatyti

skirtumus nuo kitų jam pažįstamų žmonių. Jis sužino, kad vyras - tai tėvas, moteris - tai motina. Pamažu jo sąmonė juda nuo bendrųjų sąvokų, kuriomis nusakomi žmonių socialiniai statusai (pvz.: vyro, moters), prie specifinių, apibūdinančių atskirus individus, ir galiausiai prie jų vaikas prijungia patį save. Pusantrų metų vaikas jau sako „Aš“, lyg nesąmoningai išreiškdamas tai, kad jis tampa atskiru individu. Kaupdamas socialinį patyrimą vaikas susiformuoja vaizdinius apie atskirus žmones, o kartu ir savo paties vaizdinį (Juodaitytė, 2003).

Savęs vertinimas glaudžiai susijęs su žmogaus tikslu, kuriuos kelia sau, sudėtingumu. Kai jo pretenzijos neatitinka realių jo galimybių, ima save vertinti neteisingai, ir jo elgesys pasidaro neadekvatus. Vienoks ar kitoks savęs vertinimo lygis susidaro vertinant savo veiklos rezultatus ir suvokiant, kaip tave vertina kiti (Bulotaitė, 1995; Gailienė, Bulotaitė, Sturlienė, 1996; Šveiberienė, 1998).

Anot Colwell, O'Connor (2003) su mokiniais mokytojas bendrauja verbaliai ir ne verbaliai. Grupė ugdoma be didelių pastangų. 5-7 metų vaikams yra didesnė tikimybė pastiprinti savivertę. Mokytojo komunikavimas klasėje ugdo pasitikėjimą savimi.

Paauglių savivertė žemesnė, kai jie blogai jaučiasi, kai negali susidoroti su iškilusiomis problemomis. Reikia padėti paaugliams, nes nesikišimas į grupę neparodo jokių pagerėjimų (Lovergrove, Rumsey, 2005).

A. Inkelesas suformulavo idėją, jog „Aš“ vaizdas atsiranda tik dėl tam tikrų objektyvių sąlygų. Net ir niekuo iš kitų neišsiskiriantis vaikas, kurio pastangos yra pastebimos ir nuolat teigiamai vertinamos, gali įgyti pasitikėjimo savimi jausmą. Priešingai, jeigu gabus ir talentingas vaikas, kurio pastangos artimiausių žmonių vertinamos kaip nesėkmingos, gali pradėti galvoti apie savo nekompetentingumą ir jo gebėjimų raida gali būti nesėkminga. Būtent bendraudamas su kitais, juos vertindamas vaikas nustato, koks jis yra: gražus ar ne, gabus ar negabus, protingas ar nevisai protingas ir t. t. Šis žmogiškasis „Aš“, atsiskleidžiantis per kitų atsakomasias reakcijas, vadinamas „veidrodiniu aš“, kurį P. Bernsas apibūdino kaip savęs atradimo procesą (Juodaitytė, 2003, p. 79).

Amerikiečių psichologai M. Cole, S. Cole nustatė **tris veidrodinio „Aš“** susidarymo etapus: suvokimas to, kaip mes vertiname kitus; kaip kiti vertina mus; mūsų jausmai ir išgyvenimai, susiję su šiais vertinimais. Tarkime, kad kiekvieną kartą, kai tik mes įeiname į kambarį ir artėjame prie žmonių, bendraujančių vienas su kitu, šie mus pastebėję, iš pradžių nutyla, o paskui išsiskirsto. Jeigu tai pasikartoja keletą kartų, atsiranda pojūtis, kad grupėje esantys žmonės yra susidarę netinkamą nuomonę apie jus ir todėl nenori bendrauti. Arba gali būti ir priešingai. Jums pasirodžius grupėje, bandoma suburti apie jus ratelį, ir atsiranda daug norinčių su jumis bendrauti, šiuo atveju jūsų ir kitų veiksmai teigiamai veiks nuomonę apie save (Juodaitytė, 2003, p. 80).

Kaip fizinio „Aš“ atspindys veidrodyje, taip ir kitų žmonių atsakomosios reakcijos į kito elgesį sudarys pagrindą socialiniam „Aš“ vaizdiniui atsirasti. Pvz., vaikas gana anksti pradeda suprasti, kas jam gerai sekasi, o kas ne. Grįžęs iš mokyklos ar vaikų darželio, savo tėvams jis pasakoja, jog auklėtoja jį pagyrė už tai, kad jis gražiai piešia, gražiai dainuoja, gražiai šoka ir kt. Taip vaikas iš aplinkinių reakcijos sužino apie save ir savo veiksmus. Pavyzdžiui, net mažas vaikas (2-3 metų), kurio pirmieji artistiniai bandymai yra nuolat kritikuojami, gali pradėti galvoti, kad šie jo veiksmai ir artistiškumas yra nepageidaujama savybė ir kad jų nereikia rodyti. Tuo tarpu kitas vaikas, kurio artistiniai gebėjimai yra tėvų nuolat palaikomi, gali patikėti savo gebėjimais šioje srityje. Kai vaikas užaugs ir gyvens jau ne su savo tėvais, jam kiti žmonės pasakys savo nuomonę apie jį. Tačiau ši nuomone gali visiškai skirtis nuo jo tėvų nuomonės. Todėl, laikui bėgant savęs suvokimas gali keistis.

Socialinis „veidrodis“ yra ta aplinka, kuri nuolat yra prieš vaikus. Ji keičiasi, šie pokyčiai ypač pastebimi vaikystėje, kai vertindamas savo gebėjimus vaikas išskirtinai orientuojasi tik į nuomonę tų žmonių, su kuriais jis bendrauja. Vaikui augant ir bręstant, plečiasi jo kontaktas su kitais žmonėmis (bendraamžiais, pedagogais, giminėmis ir kt.) ir jis pamažu pradeda orientotis į kitų žmonių nuomonę bei atsirinkti tų žmonių vertinimus, kurie labiausiai atspindės jo ypatybes. Jau vaikystėje atsiranda galimybė susidaryti apie save neteisingą nuomonę ir vaikas mieliau klausys jam palankių vertinimų, nors jie ir neturi pagrindo, bei nemaloniai priims tuos vertinimus, kuriais nusakomi jo trūkumai. (Juodaitytė, 2003, p. 80-82). D. Laible, G. Carlo, S. Roesch (2004) kėlė klausimą, koks ryšys sieja vaikus su tėvais; ar tik prisirišimas, empatija, socialinė savigarba? Tėviškas prisirišimas turi tiesioginį ryšį su savigarba, o motiniškas prisirišimas – tai tarp savigarbos ir prisirišimo. Anot A. Klein (2000) galima teigti, kad ryšys, palaikomas tarp tėvų ir vaikų yra savigarbos ryšys. Problemų nagrinėjimas keičia mokinių savigarbą. Bendraujama su tėvais, teikiama patarimų, kurie padeda jų vaikams kruopščiai formuoti savęs supratimą, įskaitant padaršinimą, vaikų įvertinimą pačioje kompetencijos srityje. Priima ir patvirtina vaikų trūkumus, privalumus, padaršina jų pastangas keistis, paremiant vaikus, kai jie sunkiai dirba; pasveikinant realiai pasisekus ir puoselėjant pagarbą kitiems, kurie pranoksta kitus, iš kitų rajonų.

Vaikas ieško kontaktų su kitais žmonėmis, nori su jais suartėti, reikštis šeimoje, grupėje, būti mylimas, nori užsitikrinti vienmečių pasitikėjimą. Ir suaugęs, ir vaikas nori, kad kiti jį pripažintų ir priimtų jį tokį, koks jis yra, nori turėti gerą vardą. Savigarbos motyvas stiprina pasitikėjimą savimi, pajėgumą, įsitikinimą, kad esi kitiems reikalingas ir naudingas. Kai šie siekimai ribojami, išgyvenamas silpnumas, bejėgiškumas arba menkavertiškumas. Vaikas ir suaugęs žmogus bus

neramus, nepatenkintas, jei negalės siekti savo svarbiausių tikslų, daryti tai, ką jis pajėgia (Gučas, 1990; Butkienė, Kepalaitė, 1996).

Atlikęs tyrimus K. Harber (2005) pastebėjo, jog į emocinės reakcijas labiau sureaguoja, stipresni, aukštesnio statuso turinčių savigarbą žmonės. Didesnę savigarbą turintys labiau nori atlikti tuos tyrimus, nei mažesnę savigarbos jausmą turintys. Kuo didesnė savimeilė, tuo didesnė savigarba. Šie rezultatai siūlė patvirtinti, kad didesnį savigarbos jausmą turintys žmonės yra jausmingesni.

Augant vaiko savigarbos jausmas labai kinta. Mokyklinio amžiaus pradžioje vaikų savigarba mažėja, nes maži vaikai iš pradžių save vertina pernelyg aukštai, neįvertindami kitų asmenų požiūrio į juos ir objektyvių laimėjimų. II klasės mokiniai gali pasinaudoti informacija apie save ir kitus, ir tuo remdamiesi spręsti, gerai ar blogai jie mokosi. Kai vaikai pradeda palyginimui naudoti informaciją, save vertina realiau ir tas vertinimas labiau susijęs su mokytojų vertinimais, gaunamais pažymiais ir kitų vaikų elgesio stebėjimu (Harber, 2005).

Anot R. Žukauskienės (1998), nuo jaunesniojo mokyklinio amžiaus pradžios formuojasi glaudus ryšys tarp vaiko savęs vertinimo, kasdienio elgesio ir mokymosi sėkmės. Savigarba skiriasi pagal lytį. Berniukų savigarba yra didesnė dėl geresnių fizinių sugebėjimų, o mergaičių savigarba priklauso nuo sugebėjimo skaityti. Savigarba priklauso nuo individualių elgesio skirtumų, todėl psichologai siekia išsiaiškinti savigarbos kilmę, šaltinius.

R. Bean, P. Buch, M. Kenry (2003) pabrėžia, kad ryšys yra labai stiprus tarp paauglystės ir tėvų palaikymo, elgesio ir psichologinės kontrolės bei tarpusavio apklausos. Labai svarbu motiniškas palaikymas ir tėviška psichologinė kontrolė paauglio savivertei. Vėliau vaikas išeina iš uždaros šeimos aplinkos, ima bendrauti su bendraamžiais. Greta tėvų atsiranda kitų autoritetų - mokytojų ar auklėtojų. Šiai situacijai šiek tiek ruošiamasi vaikų darželyje, tačiau mokykloje keliami jau kitokie reikalavimai (sėdėti ramiai, susikaupti, nežaisti). Tiek draugystė su bendraamžiais, tiek auklėtojų įtaka tarsi neutralizuoja tėvų namuose galiojančius apribojimus ir ypatingus reikalavimus. Patys tėvai vaikams jau neatrodo išskirtinai reikšmingi, atsiranda kitų vaikui svarbių žmonių. Šio amžiaus vaikai apskritai linkę kritiškai vertinti tėvus ir kitus suaugusiuosius. Jie gilinasi, ar teisingai buvo nubausti arba paskatinti, pastebi kiekvieną nenuoseklų poelgį.

Pradėjęs mokytis mokykloje, vaikas yra priverstas susiformuoti naujus savęs paties, draugų vertinimo kriterijus. Pirmiausia vaikui formuojasi kitų vertinimo kriterijai, tik paskui - savęs paties. Pradinukui sunkiau įvertinti asmens savybes. Save apibūdindami pabrėžia vidines psichologines dispozicijas. Vaikas, pasakodamas apie save, sako, kad jis yra „sumanus“, „garbingas“, „draugiškas“, „laimingas“, „linksmas“. Taip pat pasakodami apie save, apibūdina savo pomėgius, pasakoja apie šeimą, nurodo darbus, kuriuos moka atlikti, vardija išorines savybes.

Anot A. Juodaitytės (2003), socialine prasme mokyklinis amžius yra itin reikšmingas tarpsnis. Santykiuose su tėvais vaikas beveik visuomet yra meilės gavėjas, jis retai nori pats mylėti ir globoti. Aštuntaisiais gyvenimo metais atsiranda poreikis mylėti pačiam, vaikas nori turėti tos pačios lyties draugą. Besiformuojančioje 13-15 metų paauglio asmenybėje atsiranda seksualumas. Laikotarpis, kai antriniai lytiniai požymiai jau išryškėję, tačiau lytiniai organai dar nepradėję funkcionuoti, vadinamas ankstyvąja paauglyste. Tyrimai rodo, kad dabartinių paauglių kūnai bręsta greičiau negu ankstesniais metais- tai vadinamoji akceleracija. Akceleracija sutrumpina vaikystę ir kelia daug problemų, ypač mergaitėms, nes jos pradeda lytiškai bręsti aštuntaisiais ar devintaisiais metais, o menstruacijos prasideda sulaukus 10 ar 11 metų. Daugiausia sunkumų kyla tuomet, kai aplinkiniai, ypač tėvai, pervertina fiziškai anksti subrendusio paauglio gebėjimus, ir fizinis vystymasis atitrūksta nuo psichinės raidos. Paaugliai ima abejoti visais autoritetais ir tiesomis, kuriomis anksčiau tikėjo.

Jaunesniojo mokyklinio amžiaus ir paauglystės laikotarpiais vaikai geba pažvelgti į viską tarsi iš šalies ir labai svarbu tolesnei „Aš“ vaizdo raidai. Šie įgūdžiai leidžia vaikui sukurti „apibendrintus kitus“ ir įsivaizduoti, kaip jis atrodo kitiems ir kaip vertinamas kitų. Žmonių „Aš“ vaizdai skiriasi todėl, kad „apibendrintų kitų“ šaltiniai yra skirtingi. Tėvai ir mokytojai skirtingai vertina vaikus, ir tai vaikai paima į savojo „Aš“ supratimą. Reikšmingų žmonių, kurių nuomonė vertinama, vis daugėja, todėl atrenkami svarbiausi. Todėl vyresnių vaikų „Aš“ vaizdas priklauso jau ne tik nuo kitų požiūrio į jį, bei ir nuo jo požiūrio į kitus. 8-15 metų vaikams „Aš“ vaizdui apibūdinti labai svarbus pasidaro bendraamžių vertinimas (Psichologija studentui. 1996; Žukauskienė. 1998; Gumuliauskienė. 2001; Zambacevičienė, 1994).

Sparčiai augantis ir lytiškai bręstantis kūnas įgyja visiškai naujų bruožų, jame tarsi įvyksta revoliucija. Šiuo metu paaugliui labai svarbu įtvirtinti savo socialinį vaidmenį. Jam rūpi žinoti, kuo jį laiko kiti. Vaikystėje susiformavęs Aš perauga į autokoncepciją (Furst, 1999, p. 203).

Autokoncepciją susiformuoja jaunystės metais. Tai gali įvykti tik tuomet, kai jaunuolio pasiekti rezultatai vertinami rimtai ir be išlygų. Neturėdamas galimybės atsiskleisti arba kai jo identiškumas nepripažįstamas, jaunuolis ima gintis ir bandyti išsikovoti teisę save realizuoti. Jei jaunuolis abejoja savo identiškumu, to pasekmė gali būti nusikaltimai ir psichozės. Kai jam nepatinka beatodairiškai primestas standartinis vaidmuo, jos bėga – iš mokyklos ar darbo, į kompanijas, gaujas nusikalstamą ar narkotikų pasaulį (Furst, 1999, p. 204). Norint to išvengti, labai svarbu tinkamai suformuoti jaunuolių vertybių sistemą ir kelti jų savęs vertinimą.

Vystydamosi asmenybė įgauna vis daugiau žinių ne tik apie aplinkinį pasaulį, bet ir apie save. Ypač savęs įsisąmoninimo ribos išsiplečia paauglystėje (Vaičiulienė, 2000). Paauglystėje vykstantys pasikeitimai (lytinis brendimas, naujų savikontrolės formų įvaldymas, gebėjimas įsisąmoninti savo

elgesio motyvus, sugebėjimas naujai diferencijuoti santykius), žinoma veikia ir savęs vertinimą. Atitinkamai keičiasi ir Aš koncepcijos komponentai. Paaugliai išgyvena pirmąjį išimylėjimą, mąsto apie patrauklumą, domisi mada, sužino, kaip jie idealiausiu atveju turėtų atrodyti. Paaugliai ypač jautrūs savo kūno ypatumams (Beresnevičienė, Andziulytė, 2004).

Pažintinė raida skatina „Aš“ vaizdo struktūrą keistis nuo konkrečių, izoliuotų elgesio ypatybių priskyrimo sau iki elgesio apibūdinimo psichologiniais požymiais. „Aš“ vaizdo turinys daugiausia priklauso nuo sąveikos su kitais. C. H. Cooley išskėlė mintį, kad mūsų vaizdas yra sintezė to, ką svarbaus, kaip įsivaizduojame, kiti galvoja apie mus. G. H. Mead teigė, kad nuoseklus, psichologinis „Aš“ atsiranda, kai vaikas sugeba priimti kitų asmenų požiūrį į jį (Juodaitytė, 2003).

Tyrinėtojai domisi, kaip savigarba priklauso nuo namų aplinkos, koks auklėjimas suformuoja tvirtą bei argumentuotą elgesį. Manoma, kad šiltas, pozityvus tėvų elgesys padeda vaikui pajusti, kad jis priimamas kaip vertinga žmogiškoji būtybė. Tvirtas tikėjimas, pagrįstas racionaliais paaiškinimais, suteikia vaikui drąsos rinktis, vertinti savo elgesį lyginant su standartais ir pasitikėti savo priimtais sprendimais. Ir priešingai, tėvams kartotinai naudojant prievartą, vaikui formuojasi menkavertiškumo jausmas — vaikas mano, kad jo elgesys turi būti kontroliuojamas ir jis pats negali efektyviai sau vadovauti. Tačiau vertinti ryšį tarp tėvų elgesio ir vaiko savęs vertinimo reikia labai atsargiai, nes kartais sunku atskirti, ar auklėjimo stilius yra vaiko būdingų bruožų ir elgesio priežastis ar padarinys (Žukauskienė, 1998).

1.3. Savęs vertinimo ir mokslo pasiekimų ryšys

Nuo vidurinėsios vaikystės pradžios yra glaudus ryšys tarp vaiko savęs vertinimo, kasdienio elgesio ir mokymosi sėkmės, rašo Žukauskienė (1998).

„Savęs vertinimas prasideda tada, kai išdrįstame pažvelgti į save - koks aš esu, kokie mano jausmai, kada klystu. Tai vyksta visą gyvenimą. Formavimosi pradžia - vaikystėje. Labai svarbu kokia tai pradžia: kaip vaiko žmogiškąją vertę pripažįsta tėvai, aplinkiniai, o vėliau ir mokykla. Svarbu, ar vaikui sudaromos sąlygos tobulinti savo asmenybę - pasitikėti savimi, jį supančiu pasauliu, ar leidžiama skleisti jo iniciatyvai, sugebėjimams. Visa tai žmogus perkelia iš vaikystės į tolesnį gyvenimą. Jei vaikas negauna to iš savo artimųjų, mokytojų, jo savigarbos šaknys bus labai silpnos. Nuo to priklauso žmogaus santykiai su kitais žmonėmis, jo sėkmė ar nesėkmė darbe, sukurtoje šeimoje“ (Šveiberienė, 1998, p. 47).

Bandoma išsiaiškinti, kodėl vaikai ir paaugliai kartais vienaip ar kitaip elgiasi. Išskiriamos atribucijos. Atribucija apibūdinama pagal kelis parametrus (Gage, Berliner, 1994, p. 274): vietos

(vidinė – išorinė), stabilumo (stabili – nestabili), valdymo (valdoma – nevaldoma). Pastebėta, jog aiškinant sėkmės atribuciją vidinėmis stabiliomis (dideliais gabumais), nesėkmės – nestabiliomis (pastangų stoka, atsitiktinumas) padeda palaikyti gerą savęs vertinimą. Tokio tipo moksleivis ar gavęs blogą pažymį ar balą, išlaiko gerą nuomonę apie savo gabumus bei esti įsitikinęs, jog kitą kartą pasiseks.

Kauzalinė atribucija – tai žmogaus elgsenos priežasčių ir motyvų aiškinimas bei supratimas. Kauzalinė atribucija padeda individui suprasti kito žmogaus poelgius ir jų motyvus. Tai padeda individui geriau suvokti supančio pasaulio reiškinius ir atlieka žmonių santykių reguliavimo funkciją. Kauzalinė atribucija veikia žmogaus emocijas, nuostatas, motyvus ir pačią veiklą. Mokymosi praktikai kauzalinė atribucija reikšminga tuo, kad vienaip ar kitaip gali paveikti besimokančiųjų mokymosi motyvaciją. Moksleivis ar studentas visada pats aiškina savo mokymosi sėkmes ir nesėkmes, nustato priežastis. Nesvarbu, kad jis tai vertina naiviai, svarbu, kad tai jo manymu teisingas aiškinimas, o tai motyvuoja jo tolesnę veiklą. Todėl kauzalinė atribucija gali lemti motyvacijos koregavimo proceso ypatumus.

Kyla klausimas, ar savivaizdis (tiksliau sakant, jo emocinis komponentas - savęs vertinimas) turi įtakos mokymosi rezultatams ir atvirkščiai - ar mokymosi rezultatai turi įtakos savivaizdžiui. N. L. Gage ir D. C. Berliner (1994) pabrėžia, jog koreliaciniai tyrimai rodo reikšmingą teigiamą pažangumo ir savivaizdžio santykį, bet šie duomenys dar nepasako, kuris kintamasis yra kurio priežastis. Autoriai mano, kad mokinio sėkmė mokykloje gali rodyti jo palankumą sau ir teigiamą savo sugebėjimų vertinimą, bet iš mokinio savigarbos negalima spręsti apie jo sėkmę mokykloje ir skatinant jo smalsumą bei motyvaciją spręsti besikeičiančius uždavinius.

D. Hamackek pabrėžia abipusį savęs vertinimo ir pažangumo tiesioginį ryšį. Yra labai svarbu žinoti, jog menkas savęs vertinimas nesukelia mokymosi problemų, bet gali turėti jam įtakos. A. Lipkinos gauti tyrimų duomenys rodo, jog tada, kai vaiko mokymosi rezultatai nuolat vertinami neigiamai (mokytojos, draugų), vaikas patiria psichologinį diskomfortą, išgyvena nepasitenkinimą, menkavertiškumo jausmus, didėjant nepasitikėjimui savo jėgomis, t. y. krinta jo savęs vertinimo lygis. Tai slopina vaiko siekimo motyvaciją, mažina vaiko domėjimąsi mokymusi (Beresnevičienė, Markovienė, 1999).

N. L. Gage ir D. C. Berliner (1994) pabrėžia, kad jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikai nelabai skiria asmenybės ir veiklos vertinimą. Todėl prastą darbo įvertinimą jie supranta kaip jo asmenybės blogą įvertinimą. Taip, anot G. Valicko (1991), susidaro ydingas „užburtas ratas“, sunkumai ir nesėkmės moksle, „pastiprinami“ mokytojų ir bendraamžių neigiamais įvertinimais, menkina vaiko savęs vertinimą, menkina vaiko savęs vertinimą, silpnina mokymosi motyvaciją,

stiprina neigiamą požiūrį į mokymosi procesą. Visa tai dar labiau mažina vaiko intelektualinį aktyvumą, mokymosi rezultatai dar prasčiau vertinami, dėl to menkėja savęs vertinimas.

„L. F. Fridmanas ir I. J. Kulagina teigia, kad daugelis prastai besimokančių vaikų pirmoje ir dar antroje klasėse pervertina savo mokymosi rezultatus. Vėliau jie tampa nepažangūs, jiems būdingas per menkas savęs vertinimas dar labiau prastėja. A. Bandūra su bendraautoriais sako, kad vaikų pasitikėjimas savo sugebėjimu mokytis yra tiesiogiai susijęs su pažangumu, nors kita vertus, mažina vaiko pažeidžiamumą, jo polinkį į depresiją ir beprasmiškumo jausmą. D. S. Smith, R. J. Nagle tyrimai rodo, kad vaikai, turintys mokymosi problemų, linkę vertinti save (savo intelektą, mokymosi sugebėjimus, elgesį, populiarumą) prasčiau ne tik palyginus su neturinčiais mokymosi problemų, bet ir su kitais nepažangiais vaikais“ (Beresnevičienė ir kt. 1999, p.14).

Anot G. Valicko (1991), nepažangūs mokiniai ja nuo pirmos klasės kiekvieną dieną patiria daug neigiamų emocijų (mokytojų, bendraklasių negatyvūs vertinimai, nedraugiškumas ir kita). Nors jie dar nelaiko savęs blogais, tačiau neverbalinis savęs vertinimas yra prastesnis. Be to, nuolat patirdami nesėkmes moksle, šie mokiniai stengiasi užsiimti kita veikla. Stengdamiesi išlaikyti orumą, savigarbą, moksle atsiliekantys pradinukai naudoja jėgą, krečia išdaigas, juokauja ir pan.

R. Burnso teigimu, moksleivių savęs vertinimas tiesiogiai koreliuoja su jų pažangumu: gerai besimokantiems mokiniams būdingas aukštas savęs vertinimo lygis, o prasčiau besimokantiems mokiniams – žemas. Vaikai, kurie teigiamai save vertina, gerą mokymąsi sieja su gabumais, o vertinantys save nepakankamai, sėkmę ar nesėkmę, patiriamą mokantis, vertina kaip atsitiktinumą. Ir vieni, ir kiti kam nors nepasisekus kaltę suverčia sugebėjimams. Tai suprantama, nes vaikas, iki jam ateinant į mokyklą, buvo vertinamas įvairiais aspektais, o mokykloje pagrindiniu jo vertinimo kriterijumi tampa mokymosi rezultatai, kurie nuolat fiksuojami ir publikuojami. Tuo tarpu kiti mokinio asmenybės aspektai, kuriais jis galėtų pasireikšti ir įsitvirtinti, menkai pastebimi ir retai vertinami. Todėl mokykloje visuomet atsiranda „gerų“ ir „blogų“ mokinių, kuomet mokymosi rezultatai lemia apibendrintą mokinio asmenybės vertinimą (Gailienė, 1996; Žilinskienė, Sakalauskiene, 2000).

Anot R. Martinėnienės (1999), žmogus susikuria savo portretą remdamasis jį supančių žmonių, požiūriu į jį augimo ir brendimo metais. Šį portretą piešia jo aplinkoje vyraujančios vertybės, keliamos idėjos ir perspektyvos. Kai žmogus savo portretą piešia kitiems, jo kalboje galima girdėti ir iš jo kūno kalbos galima skaityti tai, ar jam augant buvo skatinamas, ar trypiamas jo pasitikėjimas savimi.

Jei vaikas sako „Aš nemoku“, tai rodo, kad jis nepasitiki savo gebėjimais šioje srityje, nenori pabandyti, nes nesitiki sėkmės. Savimi nepasitikintiems žmonėms gyvenime nesiseka, nes jie

neišnaudoja net turimų galimybių. Kuo vyresnis žmogus, tuo sunkiau jam įkvėpti pasitikėjimą savimi. Todėl labai svarbu šią savybę ugdyti nuo pat mažumės.

Yra žinoma, kad pasitikėjimas savimi palengvina išmokimą. Mažiau protingas, bet savimi pasitikintis žmogus gali įveikti didesnius sunkumus nei intelektualus, bet susigūžęs jo bendraamžis. Todėl mokykla turėtų būti ypač suinteresuota ugdyti vaikų pasitikėjimą savimi. Tačiau dažniau matome atvirkščią procesą.

Nenuostabu, kad būtent industrinio amžiaus mokykla buvo atšiauri daugeliui vaikų. Kiek daug laiko šioje mokykloje buvo skiriama beprasmiškiems darbams; kaip norėta, kad visi drauge ir tuo pat greičiu tiksėtų; kaip atkakliai siekta visus vaikus užtempti ant vieno standartinio kurpalio. Vaiko mintims ir jausmams apie save nelikdavo vietos ir laiko. Jis buvo skatinamas nuolat lyginti save su kitais ir pagal tai spręsti apie savo vertę.

Laikai pasikeitė. Paliekame industrinį amžių, sparčiai žengiamo į kitą epochą, kur individas tampa vis reikšmingesnis. Kiekvieno moksleivio gerovė tampa ne mažiau reikšminga už visos klasės gerovę. Naujojo laiko devizas: „Žmogau, tu svarbus!“

Iš principo įmanoma organizuoti mokymą taip, kad jis stiprintų vaikų pasitikėjimą savimi. Svarbiausia – padėti atsiskleisti kiekvieno vaiko talentams ir juos ugdyti. Vaikus reikia skatinti problemas spręsti savaip, pasinaudoti savo gebėjimais. Be to, reikia padėti suprasti, kuo jie stiprūs, kuo gali didžiulis (Kjaergaard, Martinėnienė, 1999, p. 77).

Kiekvienas žmogus kuria savo aplinką, o kartu ir save patį. Pasak Z. Rinkevičiaus, menas, muzika geba ne tik turtinti žmogaus dvasią, jausmų ir mąstymo kultūrą. Tai nelieka vien žmogaus „viduje“, tai materializuojasi per žmogaus elgesį, kalbą, veiksmus. Tai atsispindi jo požiūryje į darbą, pareigą (Rinkevičius, 1993, p. 11).

1.4. Muzikos reikšmė asmenybės savijautai

Muzika teikia daugiau naudos, ne tik galimybę žmogui atsipalaiduoti. Ji suteikia progą pamąstyti visai kitaip apie patį save, pabandyti save suvokti remiantis kitokiomis asociacijomis, kai kitaip nei kasdienybėje gali ramiai užsimerkti ir vis viena labai intensyviai jausti ir galvoti. Muzika mus jaudina, nes mes judame muzikaliai – ritmiškai, harmoniškai ir mūsų ritminiai veiksmai yra susieti tam tikromis sekomis, kurios gali būti suprantamos kaip tam tikros melodijos (Rytel, 2003). Muzika gerina širdies kraujagyslių darbą, nuima stresą (Chafin, Gerin, Christenfeld, 2004). Muziką renkasi norintys relaksacijos, ramybės (Lai, 2004). XX a. menas ir muzika labai reikšmingi

medicinai (Pratt, 2004). Anot Z. Rinkevičiaus (1993), muzikos poveikio žmogui stiprybė glūdi žinoma ne racionaliajame žinojime, o emociniame, dvasiniame klode.

Muzika – tai žinoma nuo senovės – veikia žmogų ir terapiškai, t.y. jį gydo. Rami, lyrinė, švelni muzika gydo žmones, kurie negaluoja stipriais nervų sistemos jaudinimais. Žvali, džiaugsminga muzika padeda įgyti optimizmo gyvybinės energijos žmonėms, sergantiems depresija, gyvenantiems neviltyje, patyrusiems daug nelaimių. Muzikiniu ugdymu siekiama turtinti žmogaus vidinį pasaulį, jo estetinę, dvasinę kultūrą. Tai muzikos mokymosi, lavinimosi ir auklėjimosi visuma (Rinkevičius, 1993).

Techninių ir mokslinių poslinkių epochoje, mūsų šiuolaikinėje informacinėje visuomenėje, didėjant darbų apimčiai, konkurencijai žmonės nuolat patiria įtampą, nuovargį. Galima prisiminti muzikos terapiją, kuri plačiai naudojama ne tik dirbant su neįgaliais žmonėmis, bet ir su šių dienų streso išvargintu žmogumi. Anot Legette (2000), muzika nėra nei greitoji pagalba, nei stebuklingas vaistas. Tai ilgalaikis sisteminis intervencinis procesas, gerinantis individo gyvenimo kokybę, puoselėjantis bendravimą, padedantis organizuoti emocinius, socialinius, pažintinius santykius, padeda keisti individo gyvybinę veiklą arba ją plėtoti. Profesionalai padeda individui panaudoti jo paties potencialias galimybes, plėtoti savitarpio santykius.

Muzikos poveikis žmogui daugiašakis ir daugiasluoksnis. Mokslininkų nustatyta, kad šis menas daro įtaką fiziologiniu lygmeniu (veikiant muzikai, pastebimi širdies, kvėpavimo, odos temperatūros ir kt. pakitimai), psichologiniu (dėmesio, vaizduotės, jausmų, valios, mąstymo ir kt.) atžvilgiu ir dvasiniu – asmenybiniu požiūriu (dvasinių būsenų, estetinių, etinių vertybių, santykių su būtimi aspektai) (Rinkevičiaus, 1993).

Muzika dažniausiai naudojama kasdieniniame darbe – būstuose, mokyklose ar dieniniuose centruose. Valandėlės, kai visi spontaniškai kartu dainuoja, leidžia stipriau pajusti artumą ir kolektyvą negu kitomis situacijomis. Muzika padeda išspręsti daugelį varginančių ir problemišku situacijų, jei tik kas nors išdrįsta uždainuoti, kad nukreiptų dėmesį nuo nuobodaus ar nemielo užsiėmimo. Muzika skatina motyvaciją. Svarbiausia ne tai, kaip žmogus dainuoja, bet tai, kad pasiseka palengvinti nuobodžius, bet būtinus užsiėmimus (Miller, 2002).

Kaip teigia K. McGuire (2001), muzika padeda mums susigrąžinti gebėjimą kurti, kartu mes išsiugdome aktyvų, kūrybišką požiūrį į gyvenimą. Grodamas ar dainuodamas žmogus šiai kūrybai atsiduoda visa savo esybe. Grojant pakaitomis, jungiasi mintys ir jausmai – nutiesiamas tiltas tarp kūno ir sielos. Tai jungiamasis muzikinis (psichinis ir fizinis) judėjimas skatina asmenybę augti, patirti pilnatvės jausmą.

Anot Z. Rinkevičiaus (1993), muzikas, išmokęs subtiliai jausti ir mąstyti, daugiaplaniškai ir visybiškai girdėti suvokti, intuityviai pagauti muzikos esmę, geriau ir greičiau įvaldo simultaniųjų (vienalaikių) veiksmų reikalaujančias operacijas, protines galias; jo dėmesys ir mąstymas lankstesnis negu tų žmonių, kurie šito nesugeba. Daug kartų įvairiose šalyse moksliniai tyrimai parodė, kad vaikai, kurie buvo intensyviai mokomi muzikos, parodė aukštesnį psichinio išsivystymo lygį (suvokimo, mąstymo, dėmesio, valios, ir kt.), negu tie, kurie „normaliai“ mokėsi muzikos.

Kaip patys save girdime grojančius ar dainuojančius, suvokiame save tokius, kokie iš tikrųjų esame, be jokių primestų vaidmenų, kaukių ar iškraipymų. Mūsų sapnai, poreikiai ir vidiniai vaizdiniai muzikos dėka įgauna tikrovišką išorinį pavidalą. Tarsi girdime savo pojūčius. Mūsų pačių kūrybinė veikla tampa mūsų pačių nauja kuriamąja jėga.

Vadinasi, kurdami mes liekame patys su savimi, vieniši, nuogi ir pažeidžiami. Kai susidaro tokia būklė, labai svarbu jausti saugumą, būti vertinamam vien už tai, kad esi, o ne už tai, ką sugebi. Svarbu muzikavimo džiaugsmas, „gyvi“ išpūdžiai, o ne įgudimas ar nepriekaištinga technika, vadovaujantis muzikas nuolat turi būti pats savimi, nesislėpti po savo tarnybiniu titulu, gebėtų parodyti savo simpatiją, išdrįstų atsiskleisti pats muzikuodamas, o ne vien demonstruoti savo gebėjimus. Savo paties paveikslas, kurį matome muzikuodami, turi patikti ir mums. Čia vėl turi įsikišti muzikas – jis savo nuožiūra gali supaprastinti kūrinio atlikimą, kad jo kokybė nenukentėtų. Muzika – pagrindinis ir muzikos terapijos ramstis. Gydymas pradedamas nuo muzikos, pritaikomas individualiai pagal muziką ir už visus rezultatus bei pažangą esame skolingi tik muzikai. (Chafin, Roy, 2004).

Stengiantis išgauti muziką, pradedama pasitikėti savimi ir muzikos terapijos seansų metu šis pasitikėjimas vis skatinamas, nes individas yra matomas, girdimas ir reikalingas kūrybai. Tai tampa nauja atspara bendraujant su aplinkiniu pasauliu. Atkreipdamas kitų dėmesį, žmogus formuojasi iš naujo, iš naujo pajunta pats save. Tam daugybė galimybių atsiranda muzikuojant kartu su kitais. Muzikavimas – tai proga susitikti, proga atsipalaiduoti ir atsiduoti žaidimui, per kurį gali daug duoti ir daug pasisemti, suvokti savo ir kitų jausmus.

Anot H. Lai (2004), muzika – gyvenimo dalis. Muzikiniame išpūdyje galime atrasti patys save, o muzikinėje kūryboje pasisemti jėgų savo gyvenimo situacijoms atkurti. Muzika galima ir gydyti. Taigi muzikos terapijos prasmė – sąmoningai stengtis suartinti muziką ir savo paties gyvenimą, nuolat stiprinti ir puoselėti šias gyvasias gijas tarp vidinio pasaulio ir išorinės tikrovės pasitelkiant muzikinius išpūdžius ir muzikavimą.

Sutrikusio intelekto žmonės nėra muzikalesni už kitus, bet kai jie nelabai geba ar nenori kalbėti žodžiais, muzika tampa ypač reikšminga. Netgi labai ryškiai sutrikusio intelekto asmenys,

kuriuos sudominti itin sunku, dažnai supranta muziką. Kartais muzika gali pažadinti gyvenimui. Ji turi įtakos mūsų jausmams ir mintims. Muzika gali padėti kam nors atsiverti. Jos dėka galima pradėti bendrauti ir kalbėtis vienam su kitu kalba, kurią supranta abu. Muzika skatina būti aktyviems. Žmogui kyla noras dalyvauti, išlieti savo energiją. Skambant muzikai, galima taip suderinti keletą skirtingų užsiėmimų, kad visi jaustų, jog tai, ką daro, pavyksta (Pratt, 2004).

Daugelis protiškai atsilikusiųjų brendimo laikotarpiu yra patyrę įvairių psichinių problemų, kurios neleido jiems normaliai bręsti ir ugdyti savo gebėjimus. Šiuo atveju dažniausiai dirbama individualiai ir pirmenybė teikiama ne muzikos rateliams ar žaidimams, o improvizuojant kuriama bendra muzikos kalba, kurios dėka galima bendrauti, įgyti pasitikėjimą ir išspręsti problemą. Vienas svarbiausių muzikos, kaip terapijos gydymo tikslų – išsiaiškinti skirtingus metodus, išanalizuoti įvairių susirgimų reikalavimus (Rose, Brandt, Weis, 2004). Muzikos terapijoje yra dvi kryptys: viena – vadinamoji muzikos farmakologija, kurioje ieškoma, kokie kūriniai kokiam sutrikimui geriausiai tinka gydyti. Yra sudaryti ištisi sąrašai, rekomenduojama muzika depresijos, sujaudinimo, nerimo simptomams pašalinti ir t.t. Kita muzikos terapijos kryptis naudoja psichoanalitinius asmenybės supratimo principais; ji ne taip utilitariškai traktuoja muziką, bet bando suvokti konkrečiam žmogui reikšmingos muzikos kūrinio poveikį (Rose, Brandt, Weis, 2004).

Vienareikšmiško muzikos kūrinų klasifikavimo (čia raminantys, čia įkvepiantys ir t.t.) net negali būti. Žmonės labai skirtingai suvokia muziką: kai kurie mato vaizdinius, kiti išgyvena emocijas, dar kiti jaučia kūno pojūčius – tai labai individualūs daiktai.

G. Rytel (2003) pažymi, jog žmonėms pagelbėti spręsti jų psichologines problemas yra naudojama muzika, atskiri jos garsai. Tai yra pakankamai plačiai pasaulyje naudojamas dalykas, tik tai Lietuvoje žengiantis pirmuosius žingsnius, tai – muzikos terapija. Lietuvoje muzikos terapija žengia tik pirmuosius žingsnius. Šiuo metu mūsų šalyje dar nėra muzikos terapijos tarnybos, nėra profesionalių šios srities specialistų nei jų rengimo programų. Tačiau po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje įsteigtose ir besisteigiančiose naujo tipo neįgaliųjų ugdymo, invalidų reabilitacijos, psichoneurologinėse ir kitose įstaigose meno sričių specialistų poreikis didėja. Pastaruoju metu mūsų šalyje dirbama keliose srityse, artimose muzikos terapijai: 1) psichoterapijoje, naudojant muzikos poveikį norimai kliento būsenai pasiekti; 2) specialiojo ugdymo srityje, taikant muzikos terapijos metodus. Yra leidžiamos garsajuostės, kuriose įrašyti tam tikri tekstai ir muzika. Pavyzdžiui, išleistoje kasetėje „Rojaus sodas“ pateikiamos dvi sistemos: autogeninė treniruotė ir progresyvi relaksacija pagal Jacobsoną bei tam tikras muzikinis fonas. Kai galvojama tikrai apie atsipalaidavimą, tai yra pakankamai siauras muzikos terapijos supratimas. Muzikoje yra kur kas

daugiau potencijos: žmogus, klausantis muzikos, pats įsisąmonina savo problemas ir, muzikos padedamas, ieško tų problemų sprendimo. Bet tai yra plati žinių ir įgūdžių sritis, kuriai galbūt reikėtų parengti specialistų Lietuvoje, tačiau tokių kol kas nėra.

J. Smitch (2004) teigia, kad muzika teikia daugybę galimybių. Muzikos poveikis gali būti teigiamas, ja galima paveikti ir labai neigiamai. Muzika galite sukelti romantišką, lyrišką, dramatišką nuotaiką, antra vertus, maršo muzika galima pasiųsti žmones į karą. Muzika veikia labai įvairiai, grojant tam tikrą muziką žmogus švelnėja, minkštėja; labai jautriai reaguoja į muziką; mes turime akių vokus ir galime užsimerkti, tačiau negalime taip lengvai atsiriboti nuo garsų, muzika pataiko tiesiai į sielą. Mūsų kūne muzika sužadina visą aibę hormoninių reakcijų, cheminius procesus, kurie mus stimuliuoja ir kurių refleksiškai negalime išvengti. Tai yra didysis muzikos poveikio šansas. Išplėstinis muzikinis lavinimas visuomenėje gali labai prisidėti mažinant smurtą, ypač tarp jaunimo. Sportas irgi gali būti bendra veikla (komandinis sportas), tačiau sportuojant visada rungtyniaujama, kas greitesnis, stipresnis, pajėgesnis, pažadinamas didžiulis agresijos potencialas. Žaidžiant, pvz., futbolą, patiriama daug fizinių traumų. Agresija labai didelė. Muzikuojant viskas kitaip: turime kartu pradėti, vienas kitą paremti, vienas kito klausyti, atsitraukti, leisti išryškėti kito motyvui, papildyti ir kartu baigti.

Kaip teigia Z. Rinkevičius (1993), bendraujantieji su muzika „užsikrečia“ joje koduojamais jausmais. Įsigyvenę į muziką, žmonės identifikuoja savo jausmus su muzikos „veikėjo(ų)“ eksponuojamais jausmais. Tai empatijos pasireiškimai. Vaikai įvairiai empatiškai reaguoja į kitų žmonių ir muzikos kūriniių provokuojamus išgyvenimus. Vaikai lengvai tarsi perima kito asmens emocinę būseną, patiria tuos pačius jausmus. Kadangi muzikinė klausa yra jautriausia juslė, ji sujungia vaiką su daug erdvesniu pasauliu, su sudvasintu, įsamenintu pasauliu. Muzika vaikui leidžia „tiesiogiai prisiliesti prie reiškinių, kuriuos faktiškai gali suvokti tik suaugusiųjų žmonių protas. Muzika yra vienintelė sritis, kur dešimties ar dvylikos metų vaikas gali susidurti su tikrais šedevrais, turėdamas jų atžvilgiu tokią pat nuostatą, kaip ir suaugę, patirdamas tokius pat protinius ir emocinius išgyvenimus.

S. Chafin, N. Roy (2004) pabrėžia, kad muziką jaučiame visu kūnu. Šiurpulys nubėga oda, gėla nuvilnija nugara, pasikeičia kvėpavimo ir širdies plakimo ritmas, pagerėja nuotaika, padaugėja energijos. Tai būdinga visiems žmonėms. Kiekvienas, nepaisant amžiaus, talento ar gebėjimo bendrauti, gali patirti muzikinių išpūdžių. Žmoguje radusi atgarsį, muzika atgyja, lygiai taip pat ir žmogus įgauna naujų jėgų, atpažinęs save muzikoje. Muzikiniai išpūdžiai mėginama atgaivinti „užmirštus“ jausmus, susijusius su atsiminimais ir įvykiais, kuriuos buvo per sunku aprėpti. Konfliktai, susiję su šiais jausmais, aiškiai apibrėžiami, ir tada galima imtis priemonių juos švelninti.

Istoriškai muzika, kaip terapija buvo pradėta taikyti ligoninėse emociškai ir protiškai atsilikusiems žmonėms, veteranams. Norvegijoje ji išvirtino mokyklose, dirbant su fiziškai ir protiškai neįgaliais vaikais, įvairiuose dienos centruose, ligoninėse, reabilitaciniuose centruose, privačioje praktikoje palaikant fizinį ir protinį aktyvumą, protinį stimuliavimą (Rytel, 2003).

G. Rytel (2003) pažymi, jog šiame techniškame skubos amžiuje individui darosi vis sunkiau suvokti save ir aplinkinius, užmegzti tarpasmeninius žmogiškus ryšius, suprasti savo raidą. Norvegai turi didelę patirtį dirbant su neįgaliais žmonėmis. Mokslas, apjungiantis psichologiją, sociologiją, muziką, filosofiją ir mediciną – tai muzikos terapija, vos kelis dešimtmečius gyvuojanti profesija, dar tebesivystanti, nors pati idėja – panaudoti muziką terapijoje – yra tūkstančių metų senumo. Norvegų muzikos terapijos profesorius E. Ruud muzikos terapiją apibrėžia kaip unikalų mokslo, medicinos ir žmogiškumo derinį, kur dialogai, apmąstymai, tarpusavio ryšys pasiekiami per muzikinį bendravimą. Kaip formali disciplina muzikos terapija yra pakankamai jauna.

Anot H. Lai (2004), pagrindinis tikslas – užmegzti kontaktą su individu, kuo plačiau ir įvairiapusiškai įtraukti jį į muzikinę veiklą, padėti individui atsiskleisti ir vystytis, pasirenkant konstruktyvų gyvenimo problemų sprendimą, išvystyti neverbalią komunikaciją. Maksimaliai panaudojant asmenines kiekvieno žmogaus galimybes ir taikant muzikinės improvizacijos metodus, pasiekiami ir plėtojami intramuzikiniai, intraasmeniniai, intermuzikiniai santykiai. Taikomi keli metodai. Tai improvizacinis – neverbalią komunikaciją, kur individas maksimaliai panaudoja potencialias savo galimybes. Tai laisvė tam tikruose rėmuose. Pagrindinis improvizacijos uždavinys – užmegzti kontaktą su individu, išvystyti komunikavimą be žodžių, atskleisti neribotą individo potencialą ir laisvę, panaudojant ir suvokiant patį save. Kitas metodas – muzikinių kūrinių klausymas – taip vadinama Guided Imagery and Music (GIM) – tai koncentracija į savo „ego“ socialinės ir transpersonalinės erdvės suvokimas bei plėtojimas. Muzikinės improvizacijos metu individas išlaisvina save emociškai, vysto savo fantaziją. GIM sesijos – puikus saviraiškos būdas, darbas su pačiu savimi, persikeliant į vaizduočių kelionę, „išjungiant“ kontrolinį mechanizmą, pagilinami emociniai individo išgyvenimai. Muzikos klausymas gali būti somatinis, meditacinis, stimuliacinis, euritminis. Taikoma ir sinopsija – klausos ir regos pojūčių sustiprinimas naudojant muzikinius garsus. Kaip žinia, bet koks garsas nukreipia dėmesį, muzikinių garsų junginiai padrašina žmogų atsiverti, išreikšti savo mintis, emocijas, „išgirsti“ garsus spalvomis. Čia dėmesys yra nukreiptas į procesą, o ne į darbo rezultatą.

G. Rytel (2003) pažymi, jog pati muzika kaip išraiška turi tris priemones: balsą, kūną ir instrumentą. Visos šios priemonės ir yra naudojamos, suteikiant individui tik teigiamus išgyvenimus. Muzika išreiškia jausmus ir turi simbolinę funkciją. Kitaip sakant, muzika pati

savaime yra sielos veidrodis, protinė higiena, vaistas sielai. Panaudojant muzikinę improvizaciją įvairiais instrumentais, dainavimą, kūno vibraciją, pasitelkiant į pagalbą diskusijas sukuriamas tam tikras terapinis procesas, kuriam reikalingas laikas. Muzikos klausymas, improvizacija, muzikinių dialogų kaip komunikavimo būdo panaudojimas, individo dalyvavimas muzikiniame procese – tai motyvacija, teikianti individui pasitenkinimą bei atverianti naujus horizontus ir atrandanti naujus egzistavimo šiame pasaulyje kelius. Muzikos transcendentinis grožis veda mus į tas išgyvenimų aukštumas, kurios lyg iš naujo įtvirtina gyvenimo grožį mumyse. Žmogaus ligos sukuria tam tikras sienas, muzika padeda jas atverti

1.5. Mokinių vertybių ir muzikos mokymosi ryšys

Vertybės yra “sudėtingos nuostatos, kurių turinį sudaro mintys, vaizdinai, emocijos apie daiktų ir reiškinių reikšmingumą asmenybėms ir grupėms” (Jacikevičius, 1994, p. 147). Laikantis išsilavinimą vertybe besimokantis deda daugiau pastangų įgyti gerą išsilavinimą, negu tas, kuris jo nevertina. Vertybės siejasi su žmogaus poreikiais. Mokslininkai pažymi, jog be poreikių ir tikslų motyvais gali tapti interesai, įsitikinimai, vertybės, nuostatos, idealai, emocijos (Gage, Berliner, 1994; Jovaiša, 1993).

Žmogus ne tik pažįsta pasaulį, bet ir pats stengiasi suprasti save, įvertinti savo buvimą, perimti visuomenės suformuotas vertybes, jomis remtis aktualioje jam veikloje ir kurti kažką naujo. Jovaiša L. skiria nuolatines amžinausias dvasines vertybes: tiesą, gerį, grožį, meilę, tikėjimą ir kt. (Jovaiša, 1995, p.19). Šiomis vertybėmis vadovaudamasi žmonija kūrė anksčiau ir kuria dabar. Praeities palikimas tampa šias vertybes ne tik suprasti, pažinti jų materializavimo galimybes, taikyti savo raiškos poreikiams, bet ir save įprasinti šių dienų kontekste- praeities ir ateities sandūros kontekste. Neatskiriamas panašaus proceso momentas yra *raiška*- sklaidos savo laikmečio tikrovėje būdas (Kievišas, 1997, p.26). Pasak J. Kievišo, suvokti vertybes padeda ne tik aplinka, bet ir specialios jų studijos. Tačiau ne šis būdas, o praktinė veikla, vadovaujantis šiomis vertybėmis lemia asmenybės brandą (Kievišas, 1997, p. 26).

Ne tiek žinių, kiek vertybių, anot Z. Rinkevičiaus (1993), stokoja mokykla bei visuomenė. Mokymo turinyje ir mokytojo – mokinio santykiuose, pedagoginiame procese neleistinai mažai skiriama dėmesio dvasinės kultūros dalykams. Stokojant dvasingumo kultūros, negali būti sėkmingas ir pats mokymas ir lavinimas, nes dvasingumas, jo plėtra yra humanistinio ugdymo varomoji jėga. Tad dvasingumo ugdymui mokykloje skirtinas pirmaujantis vaidmuo. Tik gera

muzika, geri spektakliai, geros knygos padeda susimąstyti, pakilti virš rutinos ir paviršutiniškų, trumpalaikių malonumų vilionių.

Pedagoginėje praktinėje veikloje susiduriama su vaikų ir paauglių nenoru mokytis. Didelė to priežastis yra nevienoda mokinių mokymosi motyvacija ir mokymosi motyvai. Psichologijos žodyne (p. 77) motyvai apibūdinami kaip “veiklos stimulai, susiję su individo poreikių tenkinimu: individo aktyvumą skatinantys ir jo veiklos kryptį lemiantys aplinkos arba vidaus veiksniai: materialūs ir idealūs individo tikslai, individo veiksmų ir poelgių pasirinkimo priežastis, kurią pats individas suvokia”. Sudėtingesnė veikla yra skatinama ne vieno, o kelių motyvų. Elgesio, veiksmų, veiklos skatinimo procesas, kurį sukelia įvairūs motyvai, vadinamas veiklos motyvacija. L. Jovaišos knygoje “Pedagogikos terminai” (1995), motyvas apibrėžiamas kaip sąmoninga ar nesąmoninga veiksmo priežastis, kylanti dėl asmenybės ir objekto (situacijos), patenkinančio jos poreikius, interesus, vertybes, tikslus, sąveikos. Motyvas ne tik sukelia veiksmą, bet, svarbiausia teikia jam kryptį ir tam tikrą intensyvumą, jėgą. Motyvo veiksniai (šaltiniai) gali būti įvairūs: potraukiai, poreikiai, interesai, vertybės, požiūriai, nuostatos, idealai ir kt. Motyvai gali būti klasifikuojami pagal reikšmę asmeniniam gyvenimui (biologiniai, socialiniai), pagal ryšį su objektu (pirminiai, antriniai), pagal aktualumą (įsitikinimai nuostatos, pažiūros) ir kt. Motyvus galima nuolat apgalvotai keisti. Sėkmės, gerų rezultatų motyvą galima išsiugdyti. Galima išmokyti besimokančiuosius, kad jie norėtų geriau atlikti vienas ar kitas užduotis. Mokymasis yra pagrindinė moksleivio, studento veikla, sąlygojanti pilnavertę asmenybės vystymąsi. Mokymosi motyvai ir motyvacija lemia tai, kad mokiniai ir studentai turi skirtingus tikslus ir poreikius ir jie mokindamiesi pasiekia skirtingų rezultatų.

Kaip teigia Z. Rinkevičius, nors muzikiniu auklėjimu galima labai daug nuveikti žmogaus auklėjimo labui, klaidinga būtų galvoti, kad muzikinis auklėjimas, kaip ir apskritai meninis ugdymas, yra, o panacėja, vaistas nuo visokių socialinių negerovių arba universalioji pedagogika. Nėra ir, matyt, negali būti garantijų, kad meno, muzikos pažinimas visur ir visada užkirs kelią blogiui. Nors estetiniai jausmai ir susiję su doroviniais, tačiau tos sąsajos yra gana tarpinio pobūdžio. Estetiniai jausmai, įtakodami dorovinius, patiria pokyčius (ne visada teigiama linkme), nes jie pereina per žmogaus visybinės psichikos prizmę (vertybines orientacijas, valią, intelektą, nuostatas ir kt.).

V. Rajeckas teigia, kad teigiamą mokinių požiūrį į mokymąsi sudaro mokslo žinių, bendražmogiškųjų vertybių, praktinių ir protinių mokėjimų bei įgūdžių reikšmės supratimas ir aktyvi jų įgijimo veikla. Vėlesnę mokymosi sistemą pavadinta nuolatinio mokymosi sistema galime apibrėžti kaip individo visą gyvenimą trunkantį formalųjį (ikimokyklinis, mokyklinis, aukštosios ir

kt. mokslo įstaigos) ir neformalųjį švietimą (vidinis poreikis savarankiškai tobulėti). Vyresniame amžiuje tėvai nėra didžiausias poreikio mokytis skatintojas, nes jį labiau įtakoja visuomeninė, demokratinė, ekonominė, kultūrinė raida, mokslo ir technikos pažanga, tarptautinis bendradarbiavimas. Jau pati demokratija kelia piliečiams reikalavimus nuolat mokytis, nes demokratija - tai tolydžio plėtantis, gilėjantis procesas, apimantis visas visuomenės sritis (ekonominę, kultūrinę, socialinę), žmonių tarpusavio santykius (Beresnevičienė 1999, p. 187- 188).

K. Rodžersas nurodo septynis prasmingo mokymo principus, galinčius pakeisti visą ugdymo procesą (pagal Navickienę, 2001).

1. Žmogus turi natūralias galimybes mokytis ir tinkamos sąlygos palaiko šį įgimtą siekimą atrasti, sužinoti.
2. Mokinys prasmingai mokosi tada, kai suvokia, jog dalykinė medžiaga susijusi su jo asmeniniais tikslais.
3. Daugiausia prasmingai išmokstama realiai veikiant, nes tada ugdytinis pats turi ieškoti reikiamos informacijos, aptarti problemų sprendimo būdus.
4. Geriausiai įsisąmoninamos paties mokinio siekiamos žinios ir tos, kurios paliečia ne tik jo intelektą, bet ir įtraukia visą asmenybę. Tokios žinios būna integruotos, susijusios su jau turima informacija ir taip pat su mokinio poreikiais, interesais, vertybėmis.
5. Mokinys atsakingai dalyvaudamas mokymesi, išmoksta lengviau – jis pats nusibrėžia mokymosi kryptį, ieško vidinių ir išorinių resursų savo tikslui realizuoti.
6. Mokinio savarankiškumas, kūrybiškumas ir gebėjimas remtis pačiu savimi ugdomas tada, kai teikiama pirmenybė savo paties rezultatų vertinimui ir savikritikai, bet ne kritikai ir vertinimui iš šalies.
7. Socialiai naudingiausia yra išmokti kaip mokytis, nes nuolat besikeičiančiame pasaulyje tik tai užtikrina pasikeitimams atvirumą.

Lietuvos Bendrojo Lavinimo mokyklų Bendrosiose programose (1997) muzikos dalykui keliami tokie tikslai ir uždaviniai:

Kad mokiniai pajėgtų dalyvauti aplinkos muzikiniame gyvenime, muzika praturtintų savo asmeninį gyvenimą;

- Patirtų džiaugsmą per įvairias muzikinės veiklos formas;
- Dainuotų ar kitaip muzikuotų šeimoje, viešuosiuose renginiuose;

- Per ryškiausius muzikinės kultūros, jos dabarties ir praeities kūrinius, kūrėjus, reiškinius formuotąsi grožio meno ir kultūros pasaulėvaizdį, nesitenkintų kuria nors viena kultūra;
- Suvoktų, kaip muzikos išraiškos, jos vertybių patyrimas leidžia pažinti muzikos fenomeną, ir savo patyrimų, pažinimų ir refleksijos galias.

Taigi, E.Soriau (1994) pagrindinį dėmesį skyrė bendros ugdymo koncepcijos pagrindui – estetiniam humanizmui. Z.Rinkevičius monografijoje “Mokinių muzikinis ugdymas” (1993) nagrinėja šiuolaikines muzikinio ugdymo koncepcijas, kuriose turi tarpusavyje derėti, papildyti vienas kitą būtinieji sistemos elementai: ontologiniai, filosofiniai, estetiški, doroviniai, muzikologiniai, psichologiniai, pedagoginiai bei metodiniai. Koncepcija turi būti paremta estetinėmis ir dorovinėmis vertybėmis, realizuojama atsižvelgiant mokinio, kaip asmenybės dvasinius poreikius, orientacijas ir nukreipta kultūros turtinimo linkme.

A. Piličiauskas (1980) mano, kad aiškiai pervertinama auklėjamoji muzikos reikšmė: poveikis asmenybei sutapatinamas su emocingumo ugdymu. Tiesa, pastarasis yra labai svarbi, būtina sėkmingo pedagoginio poveikio sąlyga. Be emocijų žaizdro naujų įsitikinimų formuoti neįmanoma, tai primena moralizavimą. Tačiau, uždegus emocijų žaizdą, į jį būtina įdėti intelektualią apmąstymų medžiagą, būtinai susijusią su asmenybės doriniais idealais, dienos aktualijomis, gyvenimo idėjomis (Piličiauskas, 1998 p. 63).

Kaip teigia Z. Rinkevičius (1993), muzikos, kaip ir kitokių vertybių, pažinimas emociiniu reagavimu, jausmais tik prasideda, bet ne pasibaigia. Ne veltui sakoma: vien jausmais toli nevažiuosi. Mokymo(si) procese aktualizuojama gyvenimo patirtis, įgyjama žinių, kurios jungiasi su emociniais išgyvenimais, poreikiais, požiūriais.

Daugelis žmonių visam gyvenimui išsaugoja vaikystėje įgytas muzikines vertybes. Jei vaikui pavyksta įveikti krizę, kuomet “sugenda” jo santykis su muzika, jam visam laikui liks vaikystėje įgyti didieji aukštųjų kultūros vertybių rezervai. Žmogus niekada nebūna vienas. Jis yra apsuptas aplinkinių, gyvena kartu su jais. Stebėdamas aplinką žmogus pažįsta jį supanti pasaulį ir save. Tačiau jis nėra vien stebėtojas. Aktyviai veikdamas jis stengiasi perimti visuomenės vertybes, atskleisti ir įprasminti save aplinkoje. Viena iš veiklos sričių, kur gali reikštis žmogus yra muzika. Kaip teigė I. Prielgauskas, jog muzikos (kaip ir meno apskritai) tikslas yra taurinti žmogų, turtinti jo vidaus pasaulį, emocinį žmogaus požiūrį į gyvenimą (Karalienė, 1998 p. 83). Muzikinė raiška yra aktuali veikla asmenybės vertybių turtinimui ir jų realizavimui aplinkoje.

Žmogaus esminis bruožas yra jo kūrybiškumas. Tokio veiksmo procese svarbią vietą užima vertybių samprata, jų poreikis, pripažinimas bei veikimo pagal jas patirtis. „Vertybėmis paprastai

yra laikoma visa, kas yra poreikių, interesų, norų, troškimų objektai, kas sukelia vertinimo jausmus ir sprendimus“ (Kuzmickas, 2001p. 59). J. Kievišas teigia, kad veikdamas žmonijos pripažintų vertybių kontekste, žmogus tęsia jų tradiciją, jas atnaujina, kuria, perkuria (Kievišas, 1997 p. 6). Todėl, Z. Rinkevičiaus teigimu, muzika - galinga jėga. Visiems, turintiems reikalą su ja ir su muzikiniu ugdymu, svarbu jausti takoskyra, kurios vienoje pusėje galima muzikos pagalba kurti žmoguje Žmogų, o kitoje – pasmerkti jį dvasinei žūčiai (Rinkevičius, 1993, p. 11).

Pasak J. Kievišo, muzikos meną galima pažinti bei veiklos įgūdžius lavinti taikant specialias užduotis, pratimus. Tačiau tai dažniausiai formalios užduotys, kurios neapima meno turinio, dvasinių vertybių, neskatina raiškos (Kievišas, 2002, p. 47). Į raišką orientuotoje veikloje atsispindi žmogaus vidinis pasaulis, vertybinės orientacijos, tuo pačiu aktyviai veikdamas keičiasi ir pats žmogus tobulėja jo asmenybė. Siekiant, kad tikrosios vertybės pasiektų plačiąją visuomenę, visą jaunąją kartą, reikia, kad bendrajame muzikiniame ugdyme atskaitos taškas būtų muzikos klausymasis, po to jo atlikimas ir kūryba. Taigi, nekyla abejonių, kad muzikos klausymasis turėtų užimti deramą vietą tarp mokymo formų. Tačiau pedagoginėje tikrovėje muzikos klausymasis toli gražu neužima tokios padėties mokymo formų kontekste. Bendrosios programos, nors ir laiko muzikos klausymą “pagrindine veikseną”, tačiau klausymosi funkcija apibūdinama siaurai (Kievišas, 2002).

Kad vaikas galėtų išklausyti muzikos kūrinį iki galo, anot E. Gordon, Ch. Kameron (1999), jis turi turėti tam tikrus klausymo įgūdžius: mokėti susikaupti ir įsiklausyti į muziką, emocionaliai reaguoti į jos turinį, sugebėti išskirti tembrines, dinamines, stiprumo, tempo savybes, formą, turinį, mokėti žodžiais visa tai apibūdinti. Klausydamas muzikos vaikas išmoksta pasirinkti jam patinkamus kūrinius, išskirti juos iš kitų, apibūdinti, kodėl patinka. Taip ugdomas nuolatinis interesas muzikai, dedami muzikinio skonio pagrindai.

Muzikinė veikla yra grindžiama vertybinėmis nuostatomis, o jos rezultatai fiksuojami įvairiomis priemonėmis. Viena iš priemonių yra ir atliekamas muzikos kūrinys, nes per jį atsiskleidžia muzikinė raiška. Kaip pažymi J. Kievišas (2002), meninė muzikinė veikla yra į raišką orientuotos veiklos kokybės bei raidos pakopa, o muzikinė raiška yra šios raidos rezultatas. Jeigu šioje pakopoje nelieka orientacijos į raišką, muzikinė veikla praranda meninį turinį, o procesas-asmenybės dvasinio ir muzikinio ugdymo vienovę, t. y. meninio ugdymo pagrindą (Pedagogika, T 60). Kad veikla būtų nukreipta į muzikinę raišką reikalingos tam tikros žinios, veiklos įgūdžiai, veikimo patirtis, bet jų neužtenka. Muzikinei raiškai reikalinga vertybių sistema, jų pažinimas bei veikimas pagal jas. Krikščioniškoji religija ypač akcentuoja dvasinių vertybių reikšmingumą asmenybei. Šios vertybės svarbios ne tik bendraujant, vertinant kitą asmenį (Buber. 1998), bet ir

muzikinėje veikloje, kai jos apima muzikinės raiškos procesą. Per muzikinę raišką realizuojama žmogaus dvasinės bei materialiosios būties sferų tarpusavio priklausomybė, kai „įgyta vertybių sistema veikia materialiosios sferos kūrimą, jo kokybę, o šios kūrimas savo ruožtu reflektuoja, t. y. materializuoja dvasines vertybes fiksuodamas jas materialiosios sferos veikla bei jos rezultatais“ (Kievišas, 1997, p. 6). Muzikinės raiškos metu keičiasi ir žmogaus vidinė kultūra. Jis siekia veiklos kokybiškesnio, brandesnio rezultato, įdeda daugiau pastangų. Galima teigti, kad žmogaus brandai, kultūros kaitai svarbi muzikinė veikla, orientuota į raišką, nes šioje veikloje atsiskleidžia vidinės galios ir gebėjimai, gilėja vertybių samprata, realizuojamos asmenybės vertybinės nuostatos (Kuzmickas, 2001, p. 59).

B. Kuzmicko (2001), vertybės yra savitikslės, jos nėra priemonės kam nors, jų norima ir siekiama dėl jų pačių, Muzikinėje veikloje individualumas pasireiškia tuo, kad kūrinį kiekvienas atlieka savitai. Tai lemia asmeninės savybės, sukaupia vertybinę patirtis ir savo vertybių perkėlimas į aplinką. Tokiu atveju, kaip teigia J. Kievišas (1997), raiška negali būti neautentiška. Kitaip tai būtų kažkoks trafaretinis veiklos būdas (Kievišas, 1997, p. 9). „Asmenybė..., turėdama individualios raiškos galimybes, savo autentiškumu bei kūrybiškumu gali ir turi išsiskirti iš unifikotos aplinkos, ir pakilti virš jos“ (ten pat p.25). Vadinasi, muzikinė raiška yra individuali, atspindinti kiekvieno atskirai suvokiamą ir turimą vertybių sistemą ir rėmimąsi jomis muzikinėje veikloje.

Pasak J. Kievišo, demokratinėje visuomenėje nepakanka tik atsiverti vertybėms ir gebėti aplinkos teikiamas perimti. svarbu pratintis veikti pagal savo vertybių sistemą remiantis visuomenėje egzistuojančiomis normomis, o ne mokytis veikti remiantis tik išmoktomis taisyklėmis (Kievišas, 2001, p. 71). Kalbant apie demokratiškumą, „...raiškos veikla rezultatas pasirenkamas iš keleto galimų variantų, kartu pratinantis vertinti ir kitokius, alternatyvius rezultatus“ (Kievišas, 1997, p. 9). Vadinasi, muzikinėje veikloje svarbu priimti kiekvieno savitą raišką, nes kiekvieno asmenybė ir vertybinis supratimas skirtingas. Pažintos vertybės, įgyti įgūdžiai „yra tik sąlyga raiškai. Reikalinga dar tam tikra veikimo tų vertybių kontekste patirtis, įpratimas reikštis remiantis jų samprata“ (Kievišas, 1997, p. 156). Visuomenė iš kiekvieno laukia savito raiškos rezultato, kuris papildytų ir praplėstų visuomenės patirtį. Galima teigti, kad per muzikinę veiklą atskleidžiamas save pasauliui asmuo perima ir aplinkos vertybes, įprasmina save sociokultūrinėje aplinkoje. Muzikinio ugdymo paskirtis yra atskleisti asmeniui muzikos pasaulį, jo vertybių sistemos prasmę kaip asmeninę dorovinę, socialinę ir kultūrinę vertybę.

Į raišką orientuotą muzikinę veiklą skatina vidiniai motyvai, siekiai, poreikiai, ji reikšminga asmeniui, todėl ir vertybės, žinios bei įgūdžiai, kuriais remiamasi veikloje, tampa aktualūs, keičiantys veiklos kokybę. Į raišką orientuotoje muzikinėje veikloje geriausiai atsiskleidžia

asmenybės savybių visuma, sudaromos galimybės visybiškai įtakoti asmenybės brandą. Pasak J. Kievišo (2001), raiška sujungia į vieningą poveikio dvasiniam pasauliui sistemą pedagoginiu bendradarbiavimu ir menu, jo kūriniais grindžiamus santykius. Vidinis pasaulis, jo vertybės negali būti fiksuojamos be išorinių, šiuo atveju muzikos išraiškos priemonių. Vadinasi, vidinio pasaulio raiška, vertybių materializavimas apima ir muzikos priemonių pažinimą bei jų taikymo įgūdžių tobulinimą (Kievišas, 2001, p. 24). Muzika kalba ne tik apie formą ir struktūras, bet ir apie žmogaus gyvenimo reikšmingumą (Dumbliauskaitė, 2001, p. 23). Vadinasi, visa tai remiasi žmogaus vertybine samprata, jo asmeniniu patyrimu. Ir kūrinio interpretacijos rezultatas yra sukurtas naujas meninis vaizdas. Nors jis turi pirminį pavidalą- kūrinio tekstą, tačiau yra aktyvios ir nepakartojamos kūrybos rezultatas, muzikinėmis priemonėmis pasiekta asmens muzikinė raiška. Interpretuodamas kūrinį žmogus atranda tai, ko jis ieško ir ką gali atrasti. Taip sudaromos sąlygos saviraiškai.

1.6. Mokinių savivertės ir muzikos mokymosi ryšys

Anot Wickline (2003) savigarba, savivertė ir akademiniai pasiekimai be elgesio patikrinimo yra susiję keturiais klausimais. Pirmas uždavinys – savivertės matavimas, be metodologinio tyrimo, stiprinant kai kurią savivertės elementą. Reikia labai gerai žinoti, kuria linkme vyks tiriamasis darbas, be jokių nurodymų. Antrasis uždavinys – savivertės ir pasiekimų santykis, nedideli teigiami santykiai studijų metu. Trečias uždavinys – įvertinti dviejų grupių teoriją, galimus Amerikos etninių grupių skirtumus savigarbos ir pasiekimų santykiuose. Tradicinės savigarbos teorija siūlo nesistemingus skirtumus santykiuose tarp skirtingų žmonių grupių. Kaip bebūtų, etninės skirtumų teorijos taip kaip kultūrinis, šaltakraujiškas suglumimas ir stereotipiškas, gąsdinantis požiūris, kad juodieji Amerikiečiai parodo silpnesnį tarpusavio ryšį nei baltieji. Metaanalizė parodo etninių skirtumų teorijos palaikymą ypač vyresniems juodaodžiams. Straipsnyje kokybiškiau parodomas didesnis šaltakraujiškumo palaikymas, gąsdinanti teorija. Ketvirtas uždavinys – manoma, kad priežastinis ryšys tarp savigarbos ir pasiekimų santykiuose gali būti numanomas. Kokybinė apžvalga atrado, didžiausią palaikymą dėl abipusio afekto modelio. Įtraukti dabartiniai atradimai yra aptarti psichologų ir pedagogų panašiai. Žingsniai ateities tyrinėjimams ir praktikai yra suteikti apsvaistymams.

Svarbiausias suvokimas yra savęs suvokimas. Jis formuojamas veikiamas daugybės teigiamų ir neigiamų santykių su kitais žmonėmis. Organizacinės permainos keičia ir žmones. Kalbant apie dalyko organizavimą, svarbiausia suvokti savo individualų (savo) ir dalyko santykį, t.y. sugebėti sau

paaikškinti savo požiūrį į dalyko reikalingumą. Motyvuoti jo kuriamas vertybes, pajusti nuolatinį poreikį gilintis ir tobulėti. Priešingu atveju organizavimas praranda ryšį su ugdymo proceso dalyviais, tampa formalia veiklos strategija (Jucevičienė, 1996, p. 223).

Nuo kintančios aplinkos priklausomai besikeičiančią visuomenę pajėgus sukurti tik radikaliai reformuotas švietimas, nes švietimas – pamatinis visuotinės raidos veiksnys, visų socialinių reformų pagrindas. Reformuoto ugdymo pagrindinis tikslas – savarankiška ir kūrybinga, maksimaliai jau mokykloje savo sugebėjimus išskleidžianti asmenybė (Lietuvos švietimo koncepcija, 1993).

Atnaujinamoje Lietuvos mokykloje kultūrinis “atšilimas” sietinas su mokyklos humanizavimu ir naujos kartos geresne dvasine branda, rūpesčiu, kad kiekvienas vaikas mokykloje išsiugdytų savyje dorovinės, dvasinės kultūros pagrindus (Rinkevičius, 1993).

Vaiko psichologija teigia, kad pagrindinė vaiko veikla yra žaidimas. Taigi, kad vaikas susidomėtų atitinkama veikla, reikia stengtis panaikinti ribą tarp žaidimo ir darbo. Žaisdami dirbame, o dirbdami mokomės. Tai leidžia visiems vaikams nejučia pradėti mokytis muzikos. Įsitraukti į bendrą vyksmą tuomet nesunku ir tiems vaikams, kurie dėl vienu ar kitu priežasčių dar nebuvo artimiau susidūrę su muzika. Šie vaikai pamažu įgyja muzikinis patirties, išmoksta pajusti muziką, o juk tai labai svarbu. Svarbiausia čia ne kaladėlės, kortelės ar kita grafinė medžiaga, o laisvi, natūralūs kūno veiksmai, imitaciniai judesiai. Apie tai rašo ir E. Gordon (1999), jog geriausia vaikui dažnai ir plastiškai judėti. Reikia kurti žaidimus, plastiškais judesiais su jais žaisti, imituoti gamtos reiškinius.

J. Vabalas-Gudaitis, vienas iš pedagoginės sąveikos teorijos pagrindėjų rašė, kad geras toks mokymas, kuris vyksta konstrukcinės sąveikos keliu. Mokytojas turi įsijausti į mokinį, jį suprasti. Tikrasis ugdymas nėra vienos krypties (ugdymo subjektas ar ugdymo objektas), o dviejų subjektų sąveika (pagal Rinkevičių, 1993).

Emocijos – individo “tiesioginis šališkas aplinkos reiškinių ir situacijų reikšmių išgyvenimas” (Psichologijos žodynas, 1993, p.75). jos atspindi žmogaus santykį su daiktais, reiškiniais, kitais žmonėmis ir pačiu savimi. Itin svarbu įvertinti emocijų priklausomybę nuo poreikių. Kai veikla tenkinami poreikiai – kyla teigiami jausmai (džiaugsmas, malonumas, pasitenkinimas ir pan.), o pastarieji skatina žmogaus aktyvumą, pasitikėjimą savimi. Jei veikdamas žmogus nepatenkina savo esminių poreikių – kyla neigiami jausmai, o pastarieji slopina individo aktyvumą.

Norint iširti muzikos edukacinį poveikį vaiko skaitymo sugebėjimams, anot D. Hansen, E. Bernstorf, (2002), reikia atsižvelgti į muzikos skaitymo ir teksto skaitymo sąsajas. Nagrinėjamas fonologinis ir foneminis supratimas, vaizdo identifikacija, ortografinis suvokimas ir laisvumas. Muzika duoda poveikį ir skaitymui.

Mokinio mokymasis, kaip teigia Z. Rinkevičius (1993), yra savotiškas „aidas“, rezonavimas tų meninių ir loginių poveikių, kuriuos jaučia pedagogas. Didžiausios įtakos mokymuisi turi motyvai – muzikinių veikslių patrauklumas, rezultatyvumas, mokytojo pagyrimas, teigiamas pažymys, gero mokymosi prestižas ir kt. muzikos meno žavingumas (graži melodija, žaismingi ritmai, gražūs instrumentų tembrai ir kt.) skatina mokinio pažintines jėgas, aktyvų veikimą (raiškų dainavimą, rimtį ir susikaupimą klausantis ir kt.). Mokymosi motyvai stiprinami tuomet, kai mokiniai mokomi tokių dalykų, kurių prasmė ir nauda jiems aiški.

Muzikinio ugdymo sistemoje svarbi veikla, kuri nukreipta į muzikinę raišką. Muzikinės raiškos patirčiai įtakos turi veiklos kryptis ir požiūris į ją. Veikla teikia daugybę galimybių ne tik žinioms perteikti, įgūdžiams lavinti, bet ir asmenybės savybėms ugdyti. Muzikinė raiška sudaro galimybę pačiam save aktualizuoti, atsiskleisti individualumui (Altenmuller, 2001).

Kiekvienam vaikui, nepaisant kaip jam sekasi moksle, be galo svarbu jaustis mylimam, saugiam ir gerbiamam. Tėvai ir mokytojai tai turėtų atsiminti, kad vaikas į mokyklą norėtų eiti, o nebijotų. Teigiamą mokinių požiūrį į mokymąsi sudaro mokslo žinios, bendražmogiškųjų vertybių praktinis ir protinių mokėjimų bei įgūdžių reikšmės supratimas ir aktyvi jų įgijimo veikla. Taigi čia labai svarbu teisingas mokymo turinys ir mokymo proceso organizavimas. Vis dėl to pagrindinį vaidmenį moksleivių pažangumui įtaką daro mokinių motyvai. Jei mokiniai teigiamai žiūri į mokymąsi, jei mokymasis sukelia pasitenkinimą, jei įsisąmoninami ateities, socialiniai ir moraliniai motyvai, jei patiria teigiamą veiklos vertinimą, tvirtą socialinę padėtį ir t.t. tada formuojasi ir įsitvirtina teigiamas požiūris į save. Suaugusių savivaizdis yra visai kitoks negu mokinių. Suaugęs jau pats atsako už savo sprendimus už savo gyvenimą. Suaugęs žmogus supranta kodėl jam reikia mokytis. Mokinių mokymosi motyvaciją yra daugiau išorinė: mokomasi dėl pažymių, dėl mokytojo pagyrimo, dėl tėvų spaudimo. Vyresniems jaunuoliams būdingi jau kai kurie aukštesnieji motyvai (gauti darbą, geresnis atlyginimas), tačiau daugumai būdinga vidinė motyvacija (troškimas jausti didesnę pasitenkinimą), savigarba, gyvenimo kokybė (Beresnevičienė, 1995). Jei nepatenkinami besimokančiojo motyvai krenta pažangumas, atsiranda abejingumas. Mokymasis pasidaro našta. Dėl to mokinių mokymosi problema tampa psichologine ir pedagogine problema. B. Asajevas pažymėjo, jog „muzika - menas, o ne mokslinė disciplina, kurios reikia mokytis“ (Piličiauskas. 1972, p. 12).

Muzikinio ugdymo tikslas – ugdyti kūrybišką, aktyvią ir emocingą, estetinei kultūrinei patirčiai atvirą, prasmingai savo kūrybines galias tenkinti gebančią asmenybę, teikti kiekvienam žmogui būtiną muzikinį išprusimą ir raštingumą.

Muzika ugdo:

- Jutimus;

- Emocijas;
- Intelektą;
- Estetinę nuovoką
- Savimone;
- Socialinę patirtį.

(Bendrojo išsilavinimo standartai, 1997).

Muzikos suvokimas neįsivaizduojamas be vaiko mąstymo. Priklausomai nuo jo amžiaus, emocinė reakcija papildoma muzikos kūrinių analize, apibendrinimais. Tai pagilina muzikos suvokimą. Svarbu tik analizės nesubanalinti ir, remiantis meninės raiškos simbolių pažinimu, siekti, kad ji būtų pakankamo lygio. Dėmesio centre yra elementarios muzikos pamokose naudojami skirtingi mokymosi modeliai:

- Akustinis;
- Lytėjimo;
- Vizualus;
- Kinestetinis;

Diskutuotina šių būdų nauda. Manoma, kad juos būtinai reik įtraukt į mokyimosi programas, panaudoti tuos mokymosi modelius (Miller, 2002); K. MacMaster, L. Donovan, P. MacIntyre (2002) atliko bandomąsias studijas apie pradinių klasių mokinių su negalia savivertę.

Pagal S. Strickland (2001), vaiko intelekto vystymuisi vaikystėje svarbią reikšmę turi muzika. Jo nuomone ši sritis apima:

- Prigimtinį auklėjimą;
- Muzikinį išsilavinimą;
- Muzikinę praktiką;
- Muzikos mokėjimo – mokymo ir kognityvinius mokėjimus;
- Muzikos mokymąsi perkeliant;
- Muzikinio instrumento praktika;
- Vaikai ir muzika;
- Pavedimo efektas.

Z.Rinkevičius teigia, kad muzikinė kultūra remiasi “trimis banginiais”: muzikos kūryba, atlikimu ir jos suvokimu. Jo manymu didžiausią įtaką muzikinei kultūrai daro muzikos klausymasis, beje kartu ir jos atlikimas. Tai labiausiai susiję sumuzikuos švietimu, ypač bendrojo muzikinio ugdymo mokykloje problematika. Z.Rinkevičius pabrėžia, kad kiekvienas žmogus gebantis suvokti muziką, ją kartu ir “mąsto”, ir “vidumi atlieka”. Jo nuomone, muzikos klausymasis – tai muzikinio

mąstymo pasireiškimo pavidalas, veiksena, kai idealizuojamas muzikinio mąstymo turinys – meninis muzikinis konceptas (Rinkevičius, (2002). p.197-198).

Z.Rinkevičius (1998) pabrėžia, kad muzikos suvokimo metu muzika įvairiapusiškai veikia žmogų. Vaikas, klausydamas muzikos, ne tik emociškai išgyvena gaunamą informaciją (muziką), bet ir vaizduote, mąstymu atkuria erdves ir laiko santykius, gimsta įvairios asociacijos, į šį procesą įsitraukia ir motorika – kūno, vokalinio aparato judesiai (vokalinė, vidinė klausia).

Mokytojas nėra dėmesio centre, studentai renkasi laisvą mokymosi stilių, bet jie negali be muzikos mokymosi pasiekti efektingą mokymosi stilių (Legette, 2000).

Dabartiniuose tyrinėjimuose D. De Cremer, B. van Knippenberg, D. Mullenders ir kt. (2005) ištyrė procedūrinio teisingumo efektą, teikiančio pasitenkinimą, vadovavimo stilių svarbiame darbuotojų nepastoviam dalyke – savigarboje. Autoriai nustatė, kad procedūrinis teisingumas galėtų teigiamai paveikti žmogaus netiesioginę savigarbą. Jei vadovas pasisavintų tokį stilių, kuris teiktų malonumą, stengiantis dėl darbo gerovės. Rezultatai iš scenarijaus eksperimento, laboratorinio eksperimento ir organizacinės apžvalgos, tikrai parodo, kad procedūrinis teisingumas ir naudą teikiantis vadovavimo stilius sąveikauja ir įtakoja siekėjų savigarbą. Taigi, teigiami santykiai tarp procedūrinio teisingumo ir savigarbos buvo daug ryškiau išreikšti kai vadovavimo stilius buvo aukšto pasitenkinimo elgesys.

Tirdamas suaugusiųjų mokymąsi, E. L. Thordinke padarė išvadą, kad suaugusieji gali mokytis bet kokiam amžiuje, mokymosi sunkumai vėlesniame amžiuje negali būti didesni, nei mokantis vaikystėje (Beresnevičienė, 1995).

Suaugusių mokymo praktikai turėjo įtakos ir ryškiausias kognityviosios raidos kūrėjų J. Piaget. Jis pateikė kognityvios raidos modelį, kad intelektualinė raida turi keturias pagrindines fazes: sensomotorinę (0 – 2 m. amžiaus), ikioperacinę (2 – 6m. amžiaus), konkrečiųjų operacijų (maždaug 7 – 11 m.) ir formaliųjų operacijų (12 ir daugiau metų amžiaus). Pasiekus formaliųjų operacijų stadiją, tolesnės struktūrų raidos nebebūna. Šią J. Piaget mintį paneigė daugelis autorių (Riegel, Buch – Morss, long ir kt.) , teigdami, kad intelektas gali vystytis ir sulaukus 20 metų (Beresnevičienė 2000).

Kiekvienas žmogaus poelgis motyvuojamas tiek vidiniais (asmeninės dispozicijos), tiek išoriniais (stimulais iš aplinkos) veiksniais. Vidiniai ir išoriniai motyvacijos veiksniai glaudžiai siejasi ir vieni kitus veikia. Pvz. patekęs į geras rankas (situacija, aplinkos stimulai), mokinys stengiasi mokytis ir pasiekai gerų mokymosi rezultatų, nes stiprėja jo mokymosi motyvai (asmeninės dispozicijos). Gerai žinomi ir priešingi atvejai, kai netikusi aplinka neigiamai veikia asmenines dispozicijas. Tačiau turėdamas stiprias dispozicijas individas gali keisti aplinką bei

aplinkos poveikį sau, nes, pavyzdžiui, yra vaikų iš socialiai rizikingų šeimų, kurie pasiekia moksle gana aukštų rezultatų.

Meno, muzikos poveikio žmogui specifika yra tai, kad paprastai pirmasis išpūdis būna bene pats stipriausias. Mokymosi procese svarbu neužgesinti jausmų, skatinti emocinį – estetinį santykį su muzika. Jausmai, intuicija, sąjaučiamasis mąstymas, vaizduotė pasižymi ypatingu plastiškumu, tad vaikų žavėjimasis muzika padeda ją pamėgti, suprasti, pamilti, vertinti, o žavėjimasis skatina kūrybiškai veikti, tuo būdu realizuojami ugdytinių savipildos poreikiai (MacMaster, Donoran, 2002).

“Žavėjimasis muzika padeda mokiniams emocinės ir loginės atminties pagalba ją gerai įsiminti, išlaikyti atmintyje, o reikalui esant, atgaminti. Jei mokyme nėra žavesio, nėra ir emocinės energijos, svarbiausio meninės veiklos šaltinio” – teigia Z. Rinkevičius (2002, p. 254).

Apibendrinant teorinę dalį, reiktų pabrėžti, kad muzikos mokytojas pamokoje ir popamokiniame darbe gali ugdyti ne tik moksleivių muzikinės klausos gebėjimus, bet taip pat gali įtakoti jų savęs vertinimui, bei vertybių pasirinkimui ir stiprinimui.

II. MOKINIŲ SAVIVERTĖS BEI VERTYBINIŲ ORIENTACIJŲ RYŠIO SU MUZIKOS MOKYMOSI PASIEKIMAIS TYRIMAS

2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Instrumentarijus: buvo pavartotas standartinis instrumentas – anketa, sudaryta D. Beresnevičienės. Anketoje pateikta 13 klausimų, padedančių:

- nustatyti vaikų ir paauglių savivertės, vertybinių orientacijų, psichologinės savijautos muzikos pamokose su muzikos mokymosi pasiekimais ir su interesu muzikai ryšį;
- palyginti vaikų ir paauglių, berniukų ir mergaičių interesus muzikai, vertybines orientacijas, psichologinę savijautą muzikos pamokose, muzikos mokymosi sunkumus, savivertę ir muzikos mokymosi pasiekimus.

Tyrimo procedūros:

Statistiškai apdorojant gautus duomenis, ieškota Pirsono koreliacijos. Gauti vaikų tyrimo rezultatai buvo lyginami su paauglių analogiškais rezultatais, apskaičiuojant t – testą.

2.2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė

2.2.1. Vaikų ir paauglių vertybinių orientacijų, savivertės, psichologinės savijautos muzikos pamokose ryšys su muzikos mokymosi pasiekimais

Analizuojant tyrimo rezultatus paaiškėjo, kad yra ryšys tarp vertybinių orientacijų ir muzikos mokymosi pasiekimų. Žiūrint bendrą vertybinių orientacijų ir muzikos pasiekimų ryšį (žr.3 lentelę) matyti, kad kuo aukštesni muzikos mokymosi pasiekimai, tuo svarbesnė jiems tokia vertybė kaip geri santykiai su mokytojais, vyresniaisiais ($r = 0,140$, $p < 0,05$), deja šis koreliacinis ryšys nėra labai stiprus. Stipriausias koreliacinis ryšys rastas tarp paauglių (žr.2 lentelę) vertybinių orientacijų ir muzikos pasiekimų. Jiems taip pat svarbiausia geri santykiai su mokytojais, vyresniaisiais ($r = 0,272$, $p = 0,006$), bei galimybė kurti ($r = 0,264$, $p = 0,008$).

Pastebėta tendencija, kad kuo aukštesni vaikų muzikos pasiekimai, tuo jie mažiau linkę vertinti galimybę valdyti kitus, geras gyvenimo sąlygas, galimybę dirbti mėgstamą darbą, galimybę augti kaip asmenybei, bei gerą atlyginimą (žr.3 lentelę), tačiau šios koreliacijos nėra statistiškai reikšmingos. Rasta statistiškai reikšminga neigiama koreliacija tik tarp vaikų muzikos mokymosi pasiekimų ir tokios vertybės kaip galimybė valdyti kitus ($r = -0,214$, $p = 0,032$), nors koreliacija yra statistiškai reikšminga, tačiau nėra stipri (žr. 1 lentelę). Vadinasi, kuo muzikos pasiekimai aukštesni, tuo jie mažiau vertina galimybę valdyti kitus. Ši vertybė galėjo būti perimta iš aplinkos: namų, mokyklos. Geriau besimokantys vaikai daug mažiau valdo kitus, nei tie, kuriems niekas neįdomu, o ypač mokyti muzikos.

1 lentelė

Vaikų vertybinių orientacijų ir muzikos mokymosi pasiekimų ryšys

		V1	V2	V3	V4	V5	V6	V7	V8	V9	V10	kita...
Muzikos pasiekimai	r	-,089	,107	-,103	,051	,112	,058	,057	,023	,062	-,214(*)	-,016
	p	,378	,288	,308	,612	,267	,569	,575	,822	,541	,032	,874
	N	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
** Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).												
* Koreliacija reikšminga 0.05 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).												

Paaiškinimai: **V1** (geros gyvenimo sąlygos); **V2** (galimybė dirbti mėgstama darbą); **V3** (galimybė augti kaip asmenybei); **V4** (geras atlyginimas); **V5** (sutarimas šeimoje); **V6** (geri santykiai su bendraamžiais); **V7** (geri santykiai su mokytojais, vyresniaisiais); **V8** (galimybė kurti);

V9 (galimybė nuolat mokytis ir tobulėti kaip specialistui); **V10** (galimybė valdyti kitus); **V11** (kita...)

Vaikų vertybėm, tokiom kaip geras atlyginimas, sutarimas šeimoje, geri santykiai su mokytojais, vyresniaisiais, bendraamžiais, galimybė nuolat mokytis ir tobulėti kaip specialistui, galimybė kurti, muzikos pasiekimai reikšmės neturi. Galbūt muzika turi didesnę reikšmę kitoms, šiame tyrime netirtoms vertybėms. Nepriklausomai nuo to, kaip mokosi muzikos, gerai ar silpniau, jų sutarimas su bendraamžiais ir suaugusiais nekinta. Vaikų vertybinių orientacijų su muzikos pasiekimais ryšio nėra galbūt ir todėl, kad šios jiems pateiktos vertybės dar nėra pilnai išsąmonintos, tiksliau jiems suprantamos, skirtingai nei paaugliams, juk vaikai dažnai vertybes perima iš visuomenės, o visuomenės pokyčiai lemia vertybių kaitą, bei moksleivių mokymosi motyvaciją. Viena priežasčių taip pat galėtų būti ir tai, kad vaikystėje įvyko krizė, „sugedo“ jo santykis su muzika, ir jei vaikui nepavyksta jos įveikti, vertybės kinta.

Apibendrinus galima pasakyti, kad vaikų vertybinė patirtis yra kitokia, kiekvieno atskirai suvokiama, kuriomis jis ir remiasi savo muzikinėje veikloje. Pateiktos vertybės neturi reikšmės siekti aukštų muzikos pasiekimų.

2 lentelė

Paauglių vertybinių orientacijų ir muzikos mokymosi pasiekimų ryšys

		V1	V2	V3	V4	V5	V6	V7	V8	V9	V10	kita...
Muzikos pasiekimai	r	-,116	-,042	,075	-,034	-,089	,088	,272(**)	,264(**)	,115	,006	,096
	p	,249	,678	,458	,733	,379	,385	,006	,008	,254	,951	,340
	N	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
** Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).												
* Koreliacija reikšminga 0.05 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).												

Paaiškinimai: **V1** (geros gyvenimo sąlygos); **V2** (galimybė dirbti mėgstama darba); **V3** (galimybė augti kaip asmenybei); **V4** (geras atlyginimas); **V5** (sutarimas šeimoje); **V6** (geri santykiai su bendraamžiais); **V7** (geri santykiai su mokytojais, vyresniaisiais); **V8** (galimybė kurti); **V9** (galimybė nuolat mokytis ir tobulėti kaip specialistui); **V10** (galimybė valdyti kitus); **V11** (kita...)

Paauglių asmeninis patyrimas kinta, kaip kinta ir vertybinė samprata. Jiems muzika leidžia suprasti, pajusti pagarbą mokytojams, vyresniems. Atsiveria noro ir galimybės kurti vertybę. Paauglių vertybinė samprata, asmeninis patyrimas, jau skiriasi nei vaikų. Muzika neturi įtakos norui, galimybei valdyti kitus. Paaugliai nesiekia aukštų muzikos rezultatų tam, kad galėtų augti kaip

asmenybės arba santykiai su bendraamžiais būtų geresni. Muzika šiomis vertybėmis reikšmės neturi. Vertybei, kuri įvardijama kaip galimybė nuolat mokytis ir tobulėti kaip specialistui didelės reikšmės galbūt gali turėti kiti pasiekimai, nebūtinai muzikiniai.

3 lentelė

Vertybinių orientacijų ir muzikos mokymosi pasiekimų ryšys

		V1	V2	V3	V4	V5	V6	V7	V8	V9	V10	kita
Muzikos pasiekimai	r	-,122	-,019	-,005	-,005	,034	,037	,140(*)	,084	,041	-,080	-,018
	p	,085	,786	,945	,944	,628	,600	,048	,238	,568	,258	,797
	N	200	200	200	200	200	200	200	200	200	200	200
** Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).												
* Koreliacija reikšminga 0.05 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).												

Paaiškinimai: **V1** (geros gyvenimo sąlygos); **V2** (galimybė dirbti mėgstama darba); **V3** (galimybė augti kaip asmenybei); **V4** (geras atlyginimas); **V5** (sutarimas šeimoje); **V6** (geri santykiai su bendraamžiais); **V7** (geri santykiai su mokytojais, vyresniaisiais); **V8** (galimybė kurti); **V9** (galimybė nuolat mokytis ir tobulėti kaip specialistui); **V10** (galimybė valdyti kitus); **V11** (kita...)

Vadinasi, muzikos dėka santykiai su mokytojais ir vyresniais tampa daug geresni; muzika suartina, skatina kurti, mylėti, draugauti. Kiekvienas, besidomintis ir mylintis muziką, negali būti piktas. Tokie žmonės būna daug draugiškesni, linksmesni; pinigai, geras atlyginimas čia jau turi nedidelę reikšmę, jie blanksta prieš kūrybą ir norą su visais sutarti, juk muzikinėje veikloje svarbu priimti kiekvieno savitą raišką, nes kiekvieno asmenybės ir vertybinis supratimas skirtingas. Muzika – gyvenimo dalis, tačiau tik laikui bėgant tai supranta vis daugiau žmonių. Vaikai ir paaugliai dar sulauks to.

Vaikų ir paauglių savivertės ir muzikos mokymosi pasiekimų ryšys

Tyrimo rezultatai parodė, kad egzistuoja vaikų ir paauglių savivertės ir muzikos mokymosi pasiekimų ryšys.

Vaikų savivertės ir muzikos mokymosi pasiekimų ryšys

		S1 (stiprus)	S2 (gražus)	S3 (darbštus)	S4 (protingas)	S5 (draugiškas)	S6 (gabus)
Muzikos pasiekimai	r	,101	,185	,223(*)	,196(*)	,274(**)	,437(**)
	p	,318	,065	,025	,050	,006	,000
	N	100	100	100	100	100	100
** Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							
* Koreliacija reikšminga 0.05 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							

Analizuojant 4 lentelę, stipriausi koreliaciniai ryšiai rasti tarp vaikų muzikos pasiekimų ir savęs vertinimo kaip gabus ($r = 0,437$, $p = 0,000$), bei draugiškas ($r = 0,274$, $p = 0,006$). Vadinasi, kuo aukštesni vaikų muzikos pasiekimai, tuo daugiau jie laiko save gabesniais ir draugiškesniais. Kiek silpnesnis koreliacinis ryšys rastas tarp muzikos pasiekimų ir darbštumo ($r = 0,223$, $p = 0,025$), bei protingumo ($r = 0,196$, $p = 0,05$). Pastaroji vertybė yra statistiškai reikšminga, bet silpnesnė nei kitos. Silpniausia koreliacija rasta tarp vaikų muzikos pasiekimų ir savęs vertinimo pagal gražumo ir stiprumo kriterijus, tačiau ši koreliacija statistiškai nereikšminga.

Vaikų savęs vertinimas yra kitoks nei paauglių ar suaugusių. Jie save vertina aukščiau, nes daugiau girdi teigiamo vertinimo ir iš aplinkos: mokyklos, namų. Vaikai jiems patinkančius dalykus, šiuo atveju muziką, visada stengiasi atlikti kruopščiau, daugiau stengiasi, pasitelkia visus savo gebėjimus tinkamai atlikti užduotį ir gauti kuo aukštesnį įvertinimą. Vaikai dažnai mokosi „dėl pažymio“, įdėdami daug pastangų, jie save vertina ypač gabiais. muzikos pamokose labai reikalingas draugiškumas, ypač atliekant grupines užduotis, vaikai save vertina draugiškesniais nei paaugliai, nors stebint iš šalies, vaikai nenoriai rodo savo draugams individualiai atliekamas užduotis, kitaip sakant „neduoda nusirašinėti“, skirtingai nei paaugliai. Norint gauti gerą pažymį, reikia daug dirbti, vaikai greit pavargsta ir sutingsta, tačiau save vertina darbščiais. Keista, kad iš visų savęs vertinimo kriterijų, kurie reikšmingi su muzikos pasiekimais, mažiausiai save vertina protingumo kriterijumi. Galima teigti, kad analizuojant vaikų ir paauglių savivertės ir muzikos pasiekimų duomenis išryškėja, kad „protas“ prieš „gabumą“ blėsta. Vadinasi, jei esi labai gabus, tai nebūtinai turi būti labai protingas siekdamas aukštų muzikos pasiekimų.

Paauglių savivertės ir muzikos mokymosi pasiekimų ryšys

		S1 (stiprus)	S2 (gražus)	S3 (darbštus)	S4 (protingas)	S5 (draugiškas)	S6 (gabus)
Muzikos pasiekimai	r	,013	,011	,323(**)	,012	,125	-,019
	p	,900	,917	,001	,906	,216	,854
	N	100	100	100	100	100	100
** Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							
* Koreliacija reikšminga 0.05 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							

Analizuojant 5 lentelę, skirtingai nei vaikų, stipriausias koreliacinis ryšys rastas tarp, paauglių muzikos pasiekimų ir savęs vertinimo pagal darbštumo kriterijų ($r = 0,323$, $p = 0,001$). Pastebėta, kad kuo paauglių muzikos pasiekimai aukštesni, tuo mažiau jie linkę save vertinti pagal gabumo kriterijų, tačiau šis ryšys nėra statistiškai reikšmingas. Paaugliams, save vertinantiems kaip draugiški, stiprūs, protingi ir gražūs muzikos pasiekimai reikšmės neturi.

Paauglių nuomone, tik didelio darbo ir pastangų dėka galima kažką pasiekti, šiuo atveju gerų muzikos rezultatų. Keista, kad nei gabumai nei protas neturi reikšmės muzikos pasiekimams. Paaugliai save vertina atsargiau, tarsi bijodami pervertinti. Džiugu pastebėti, kad muzika – stebuklinga jėga, skatinanti būti darbštesniais, daugiau kurti. Darbu, nuolatinėm pastangom, galima pasiekti labai daug.

Savivertės ir muzikos mokymosi pasiekimų ryšys

		S1 (stiprus)	S2 (gražus)	S3 (darbštus)	S4 (protingas)	S5 (draugiškas)	S6 (gabus)
Muzikos pasiekimai	r	,028	,057	,137	,036	,165(*)	,116
	p	,697	,424	,053	,613	,020	,103
	N	200	200	200	200	200	200
** Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							
* Koreliacija reikšminga 0.05 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							

Kaip matyti 6 lentelėje, bendras vaikų ir paauglių savivertės ir muzikos mokymosi pasiekimų ryšys yra gana silpnas. Reikšmingai koreliuoja muzikos pasiekimai tik su parametru “draugiškas” ($r = 0,165$, $p = 0,020$), keista, kad kiti savivertės parametrai nėra statistiškai reikšmingi. Galima teigti,

kad bendrai vaikų ir paauglių savivertei muzikos pasiekimai beveik neturi reikšmės, skirtingai nei išskiriant pagal amžiaus grupes.

Apibendrinant 4, 5, 6 lenteles galima teigti, jog vaikų nuomone gabumai, o paauglių nuomone tik darbštumas turi svarbiausią reikšmę norint pasiekti aukštų muzikos mokymosi rezultatų. Įdomu pastebėti, kad analizuojant bendrą vaikų ir paauglių savęs vertinimo ir muzikos pasiekimų ryšį pastebima, jog muzika turi ryšį tik su draugiškumu. Vadinasi, muzikos dėka užmirštamasis pyktis, atsiranda draugystė, pagalba vieni kitiems. Muzika guodžia ir ramina, šildo mūsų širdis.

Vaikų ir paauglių psichologinės savijautos muzikos pamokose ir muzikos mokymosi pasiekimų ryšys

Tyrimo metu nustatėme, kaip vaikų ir paauglių psichologinė savijauta muzikos pamokose koreliuoja su muzikos mokymosi pasiekimais.

7 lentelė

Vaikų psichologinės savijautos muzikos pamokose ir muzikos mokymosi pasiekimų ryšys

		PS1 (patinka)	PS2 (lengva)	PS3 (įdomu)	PS4 (malonu)	PS5 (naudinga)	PS6 (sekasi)
Muzikos pasiekimai	r	,170	,109	,266(**)	,395(**)	,127	,065
	p	,090	,279	,008	,000	,209	,524
	N	100	100	100	100	100	100
** Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							
* Koreliacija reikšminga 0.05 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							

7 lentelėje matyti, kaip vaikų psichologinė savijauta muzikos pamokose koreliuoja su muzikos mokymosi pasiekimais. Aukščiausius muzikos pasiekimus turintiems vaikams malonu mokytis muzikos ($r = 0,395$, $p = 0,000$) ir įdomu ($r = 0,266$, $p = 0,008$). Šis ryšys yra statistiškai reikšmingas ir stiprus. Mažiausiai vaikų muzikos pasiekimai koreliuoja su sėkme, lengvumu, naudingumu ir patikimu mokytis muzikos.

Vaikai muzikos mokosi ne todėl, kad jiems tai būtų naudinga, jie to nežino, ar naudinga ar ne, jie mokosi todėl, kad malonu ir įdomu. Sėkmė taip pat čia niekuo dėta, ne dėl to vaikai pasiekia aukštų muzikos pasiekimų. Muzika, kaip mokomasis dalykas vaikams nėra lengvas, ne visada lengva atlikti kai kurias užduotis. Anot vaikų, muzika patinka tada, kai tik dainuojama, o kai reikia

rašyti diktantus, jiems sunku ir darosi neįdomu. Mano nuomone, svarbiausia, kad vaikai jaustųsi saugūs, jiems būtų malonu ir gera.

8 lentelė

Paauglių psichologinės savijautos muzikos pamokose ir muzikos mokymosi pasiekimų ryšys

		PS1 (patinka)	PS2 (lengva)	PS3 (įdomu)	PS4 (malonu)	PS5 (naudinga)	PS6 (sekasi)
Muzikos pasiekimai	R	,382(**)	,174	,238(*)	,367(**)	,146	,412(**)
	p	,000	,083	,017	,000	,146	,000
	N	100	100	100	100	100	100
** Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							
* Koreliacija reikšminga 0.05 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							

Kaip matyti 8 lentelėje, paauglių psichologinės savijautos muzikos pamokose koreliacija su muzikos mokymosi pasiekimais yra stipresnė nei vaikų. Stiprios koreliacijos yra tarp muzikos pasiekimų ir tokių psichologinės savijautos parametrų kaip: “sekasi mokytis” ($r = 0,412$, $p = 0,000$), “patinka mokytis” ($r = 0,382$, $p = 0,000$), “malonu mokytis” ($r = 0,367$, $p = 0,000$). Silpnesnė psichologinės savijautos su muzikos pasiekimais koreliacija yra “įdomu mokytis” ($r = 0,238$, $p = 0,017$). Mokymosi naudingumas ir lengvumas paaugliams visai neturi statistiškai reikšmingos koreliacijos su muzikos pasiekimais.

Galime teigti, kad paaugliai muzikos pamokose, lyginant su muzikos mokymosi pasiekimais, jaučiasi geriau nei vaikai. Paauglius daugiau lydi sėkmė, jie geriau nei vaikai moka išsisukti iš įvairių situacijų, viskas atrodo paprasčiau. Mokosi tie, kuriems patinka muzika, kurie jaučiasi gerai, kuriems įdomu ir malonu mokytis muzikos, nors kaip ir pradinukams, kartais nebūna labai lengva. Nors ir būtų lengva mokytis muzikos, tačiau nemalonu ar neįdomu, jų muzikos pasiekimai būtų daug prastesni.

9 lentelė

Psichologinės savijautos muzikos pamokose ir muzikos mokymosi pasiekimai

		PS1 (patinka)	PS2 (lengva)	PS3 (įdomu)	PS4 (malonu)	PS5 (naudinga)	PS6 (sekasi)
Muzikos pasiekimai	r	,233(**)	,109	,198(**)	,287(**)	,105	,260(**)
	p	,001	,125	,005	,000	,141	,000
	N	200	200	200	200	200	200
** Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							
* Koreliacija reikšminga 0.05 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							

Analizuojant tyrimo rezultatus paaiškėjo, kad aukštesnius muzikos pasiekimus turintys vaikai ir paaugliai jaučia, kad labiausiai jiems malonu mokytis muziką ($r = 0,287$, $p = 0,000$) ir sekasi mokytis muziką ($r = 0,260$, $p = 0,000$). Taip pat statistiškai reikšmingas ir stiprus koreliacinis ryšys yra tarp muzikos pasiekimų ir tokių psichologinių savijautų kaip patinka ($r = 0,233$, $p = 0,001$) ir įdomu ($r = 0,198$, $p = 0,005$) mokytis muzikos. Vadinasi, nei vaikams nei paaugliams nėra “lengva mokytis muzikos”, ir jie nežino ar “naudinga mokytis muzikos”, nes koreliacija tarp šių ryšių yra statistiškai nereikšminga.

Apibendrinant 7, 8, 9 lenteles galima teigti, jog nei vaikai, nei paaugliai nesimokyti ir nepasiekti aukštų mokymosi rezultatų, jei nebūtų jiems malonu, įdomu mokytis muzikos. Jei vaikai ir paaugliai jaučiasi gerai, muzika “negrūdama” per prievartą, tai visada bus pasiekta aukštesnių rezultatų. Svarbu, kad mokytis būtų įdomu, malonu ir nesvarbu, kad ne visada lengva.

2.2.2. Vaikų ir paauglių interesų muzikai ryšys su muzikos mokymosi pasiekimais, vertybinėm orientacijom, saviverte, mokymosi sunkumais ir psichologine savijauta muzikos pamokose

Apžvelgus 10, 11, 12 lenteles, tyrimo rezultatai parodė, kad tarp vaikų ir paauglių interesų muzikai ir muzikos mokymosi pasiekimų koreliacinio, statistiškai reikšmingo ryšio nėra. Nesvarbu, ar vaikai ir paaugliai domisi muzika, ar ne; vieni mažiau, kiti daugiau, tačiau muzikos pasiekimams tam neturi įtakos. Tie, kurie domisi muzika, nebūtinai siekia aukštų muzikos pasiekimų. Netgi ir daugiau besidomintis muzika moksleivis gali turėti žemesnį įvertinimą, negu tas, kuris mažiau ja domisi.

10 lentelė

Vaikų interesų muzikai ir muzikos mokymosi pasiekimų ryšys

		Muzikos pasiekimai
Interesai muzikai	r	,124
	p	,217
	N	100

Paauglių interesų muzikai ir muzikos mokymosi pasiekimų ryšys

		Muzikos pasiekimai
Interesai muzikai	r	,137
	p	,175
	N	100

Interesų muzikai ir muzikos mokymosi pasiekimų ryšys

		Muzikos pasiekimai
Interesai muzikai	r	,129
	p	,070
	N	200

Vaikų ir paauglių interesų muzikai ir vertybinių orientacijų ryšys

Analizuojant tyrimo rezultatus paaiškėjo, kad statistiškai reikšmingas ryšys yra tik tarp paauglių interesų muzikai ir vertybinių orientacijų (žr. 14 lentelę). Pastebėta tendencija, kad kuo paauglių interesas muzikai didesnis, tuo mažiau jie linkę vertinti galimybę dirbti mėgstamą darbą ($r = -0,256$, $p = 0,010$) ir geras gyvenimo sąlygas ($r = -0,200$, $p = 0,046$). Nors koreliacijos tarp interesų muzikai ir vertybinių nuostatų statistiškai reikšmingos, tačiau nestiprios. Stiprių koreliacinių ryšių nerasta.

Vaikų interesų muzikai ir vertybinių orientacijų ryšys

		V1	V2	V3	V4	V5	V6	V7	V8	V9	V10	kita...
Interesai muzikai	r	-,146	-,031	-,014	,034	-,053	-,054	-,043	,072	-,016	,006	-,260(**)
	p	,148	,758	,888	,736	,599	,591	,673	,476	,871	,949	,009
	N	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

** Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).

Paaiškinimai: **V1** (geros gyvenimo sąlygos); **V2** (galimybė dirbti mėgstama darba); **V3** (galimybė augti kaip asmenybei); **V4** (geras atlyginimas); **V5** (sutarimas šeimoje); **V6** (geri santykiai su bendraamžiais); **V7** (geri santykiai su mokytojais, vyresniaisiais); **V8** (galimybė kurti); **V9** (galimybė nuolat mokytis ir tobulėti kaip specialistui); **V10** (galimybė valdyti kitus); **V11** (kita...)

Pastebėta tendencija, kad kuo paauglių interesas muzikai didesnis, tuo mažiau jie linę vertinti tokias vertybes, kaip geros gyvenimo sąlygos, galimybė dirbti mėgstama darba, galimybė augti kaip asmenybei, sutarimas šeimoje, geri santykiai su bendraamžiais, geri santykiai su mokytojais, vyresniaisiais, galimybė nuolat mokytis ir tobulėti kaip specialistui, tačiau šios koreliacijos nėra statistiškai reikšmingos. Analizuojant šią lentelę, galima pastebėti, kad vertybinėms orientacijoms neturi reikšmės ar vaikai domisi ar nesidomi muzika.

Geras atlyginimas, galimybė kurti, galbūt šios vertybės yra reikšmingos lyginant interesus kitiems dalykams, o ne muzikai. Įdomu pastebėti, kad vistiek interesas muzikai turi reikšmę vertybėms, tačiau ne toms, kurias reikėjo pažymėti ($r = -0,260$, $p = 0,009$). Vaikai neišreiškė savo nuomonės, tačiau žinojo ką jie vertina labiau, skatinami domėjimusi muzika. Deja, tai galima kol kas tik spėlioti.

14 lentelė

Paauglių interesų muzikai ir vertybinių orientacijų ryšys

		V1	V2	V3	V4	V5	V6	V7	V8	V9	V10	kita...
Interesai muzikai	r	-,200(*)	-,256(*)	-,041	-,111	-,155	,008	,102	-,064	-,050	-,052	,057
	p	,046	,010	,686	,273	,124	,938	,312	,529	,623	,606	,572
	N	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
* Koreliacija reikšminga 0.05 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).												

Paaiškinimai: **V1** (geros gyvenimo sąlygos); **V2** (galimybė dirbti mėgstamą darba); **V3** (galimybė augti kaip asmenybei); **V4** (geras atlyginimas); **V5** (sutarimas šeimoje); **V6** (geri santykiai su bendraamžiais); **V7** (geri santykiai su mokytojais, vyresniaisiais); **V8** (galimybė kurti); **V9** (galimybė nuolat mokytis ir tobulėti kaip specialistui); **V10** (galimybė valdyti kitus); **V11** (kita...)

Pastebėta įdomi tendencija, kad vertybės, kaip galimybė dirbti mėgstamą darba ir geros gyvenimo sąlygos mažėja, jei didėja interesas muzikai. Keista, kad nei viena vertybė (išskyrus pastarąsias dvi), interesas muzikai neturi įtakos. Atrodo, kuo daugiau domimasi muzika, tuo bendravimas su kitais tampa kitoks, šiltesnis, tuo daugiau turėtų būti vertinami geri santykiai su bendraamžiais, mokytojais, vyresniaisiais. Galbūt, pastarosios, tyrime dalyvavusių paauglių, vertybės turi ryšį su kitais, o ne muzikos interesais.

Interesų muzikai ir vertybinių orientacijų ryšys

		V1	V2	V3	V4	V5	V6	V7	V8	V9	V10	kita...
Interesai muzikai	r	-,101	-,069	,005	,032	-,010	-,015	,081	,125	,102	,047	-,123
	p	,156	,331	,941	,649	,885	,828	,255	,079	,149	,512	,082
	N	200	200	200	200	200	200	200	200	200	200	200
** Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).												
* Koreliacija reikšminga 0.05 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).												

Paaiškinimai: **V1** (geros gyvenimo sąlygos); **V2** (galimybė dirbti mėgstama darba); **V3** (galimybė augti kaip asmenybei); **V4** (geras atlyginimas); **V5** (sutarimas šeimoje); **V6** (geri santykiai su bendraamžiais); **V7** (geri santykiai su mokytojais, vyresniaisiais); **V8** (galimybė kurti); **V9** (galimybė nuolat mokytis ir tobulėti kaip specialistui); **V10** (galimybė valdyti kitus); **V11** (kita...)

Galimybė dirbti mėgstamą darbą, geros gyvenimo sąlygos, sutarimas šeimoje, šios vertybės praranda savo vertę, nepriklausomai nuo interesų muzikai. Sunku būtų suderinti dirbti mėgstamą darbą su gero atlyginimo vertybe. Galbūt daug kas atsinešta iš šeimos, kurioje moksleiviai mato tėvų pavyzdį, kai tėvai dirba, tačiau ar mėgstamą darbą? Įdomu būtų paskaičiuoti tokią statistiką. Galimybė kurti, nuolat mokytis ir tobulėti, deja dauguma šių vertybių nesusijusios su muzika, interesu jai.

Vaikų ir paauglių interesų muzikai ir savivertės ryšys

Tyrimo metu nustatėme, kad statistiškai reikšmingas ryšys yra tik tarp paauglių interesų muzikai ir savivertės (žr.17 lentelę). Pastebėta tendencija, kad kuo paauglių interesas muzikai didesnis, tuo mažiau jie linkę save vertinti kaip stiprūs ($r = -0,241$, $p = 0,016$) Taip pat kaip ir paauglių koreliacijos tarp interesų muzikai ir vertybinių nuostatų taip ir paauglių koreliacija tarp interesų muzikai ir savivertės statistiškai reikšminga, tačiau nestipri. Stiprių koreliacinių ryšių taip pat nerasta.

Vaikų interesų muzikai ir savivertės ryšys

		S1 (stiprus)	S2 (gražus)	S3 (darbštus)	S4 (protingas)	S5 (draugiškas)	S6 (gabus)
Interesai muzikai	r	-,087	,020	,124	,144	,096	-,012
	p	,389	,843	,217	,154	,343	,908
	N	100	100	100	100	100	100
** Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							
* Koreliacija reikšminga 0.05 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							

Vaikų savęs vertinimas protingumo, darbštumo, draugiškumo ir gražumo kriterijumi nėra susijęs su interesu muzikai. Gaila, kad taip jie save vertina ne todėl, kad labai domėtusi muzika, jos šakomis, o kažkuo kitu. Vaikai vertina save nepriklausomai nuo to, kiek domisi ar nesidomi muzika. Įdomu pastebėti, kad vaikų savęs vertinimui didesnę svarbą, ryšį turi muzikos pasiekimai nei interesai muzikai (žr. 4 lentelę). Vaikai pakankamai mažai domisi muzika, tačiau stengiasi norėdami gauti kuo aukštesnį įvertinimą.

Paauglių interesų muzikai ir savivertės ryšys

		S1 (stiprus)	S2 (gražus)	S3 (darbštus)	S4 (protingas)	S5 (draugiškas)	S6 (gabus)
Interesai muzikai	r	-,241(*)	-,020	-,012	-,004	,103	-,056
	p	,016	,847	,905	,968	,310	,579
	N	100	100	100	100	100	100
** Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							
* Koreliacija reikšminga 0.05 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							

Analizuojant 17 lentelę paaiškėjo, kad muzika besidomintys paaugliai yra labiau pažeidžiami, jautresnės asmenybės, nes didėjant jų interesui muzikai, savęs vertinimas stiprumo kriterijumi taip pat mažėja. Aukštų muzikos rezultatų pasiekia tik darbštumo dėka, o interesas muzikai čia neturi reikšmės. Pastebėta neigiama, tačiau statistiškai nereikšminga koreliacija tarp intereso muzikai ir savęs vertinimo kaip gražus, darbštus, protingas ir gabus. Atsiranda savęs nuvertinimas, tačiau nepriklausomai nuo interesų muzikai.

Interesų muzikai ir savivertės ryšys

		S1 (stiprus)	S2 (gražus)	S3 (darbštus)	S4 (protingas)	S5 (draugiškas)	S6 (gabus)
Interesai muzikai	r	,030	,039	,036	,004	,077	-,065
	p	,672	,588	,609	,950	,280	,361
	N	200	200	200	200	200	200
** Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							
* Koreliacija reikšminga 0.05 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							

Apžvelgus 16, 17, 18 lenteles galime teigti, kad vaikų savęs vertinimui interesai muzikai reikšmės neturi. Jie stiprūs, gražūs, darbštūs, protingi, draugiški ir gabūs nepriklausomai domisi muzika ar ne. Domėjimasis muzika svarbus, tačiau, matyt, ne tiek, kad vaikų ir paauglių savivertė labai pakiltų.

Moksleivių sąmonėje yra žema muzikos dalyko reikšmė, nesusiformavęs poreikis muzikuoti, o kartu ir ugdyti savo gebėjimus bei asmenybės įvairiapusiškumą.

Vaikų ir paauglių interesų muzikai ir psichologinės savijautos muzikos pamokose ryšys

Tyrimo rezultatai parodė, kad egzistuoja ryšys tarp vaikų ir paauglių interesų muzikai ir psichologinės savijautos muzikos pamokose.

Vaikų interesų muzikai ir psichologinės savijautos muzikos pamokose ryšys

		PS1 (patinka)	PS2 (lengva)	PS3 (įdomu)	PS4 (malonu)	PS5 (naudinga)	PS6 (sekasi)
Interesai muzikai	r	,299(**)	,164	,235(*)	,270(**)	,199(*)	,257(**)
	p	,003	,103	,019	,007	,047	,010
	N	100	100	100	100	100	100
** Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							
* Koreliacija reikšminga 0.05 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							

Iš lentelės matyti, kad koreliacija tarp interesų muzikai ir psichologinės savijautos muzikos pamokose nėra labai stipri, bet statistiškai reikšminga. Stiprūs, statistiškai reikšmingi ryšiai rasti tarp

interesų muzikai ir kelių psichologinės savijautos muzikos pamokose parametru, tokių kaip “patinka mokytis muziką” ($r = 0,299$, $p = 0,003$), “malonu mokytis muzikos” ($r = 0,270$, $p = 0,007$), bei “sekasi mokytis muziką” ($r = 0,257$, $p = 0,010$). Silpnesniais, tačiau taip pat reikšmingais koreliaciniais ryšiais interesai muzikai susiję su “įdomu mokytis muzikos” ($r = 0,235$, $p = 0,019$), bei “naudinga mokytis muziką” ($r = 0,199$, $p = 0,047$). Vadinasi, kuo muzika daugiau domimasi, tuo psichologinė savijauta muzikos pamokose yra geresnė, mokytis maloniau, labiau sekasi ir patinka. Keista, kad nėra statistiškai reikšmingo ryšio tarp psichologinės savijautos “lengva mokytis muzikos” ir intereso muzikai. Kuo giliau domimasi, gilinamasi į muzikos erdves, tuo sunkesnių klausimų ir uždavinių galima joje rasti. Muzika nėra toks lengvas dalykas, kaip daugelis mąsto, o ypač jei į tai žiūrima labai rimtai. Reikia pabrėžti, kad tik vaikai mano, jog muziką naudinga mokytis, naudinga ja domėtis, tačiau nebūtinai gauti ir “kovoti” dėl aukštų muzikos rezultatų.

20 lentelė

Paauglių interesų muzikai ir psichologinės savijautos muzikos pamokose ryšys

		PS1 (patinka)	PS2 (lengva)	PS3 (įdomu)	PS4 (malonu)	PS5 (naudinga)	PS6 (sekasi)
Interesai muzikai	r	,072	-,099	,039	-,003	,042	-,088
	p	,476	,328	,697	,979	,678	,384
	N	100	100	100	100	100	100
** Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							
* Koreliacija reikšminga 0.05 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							

Kaip matyti 20 lentelėje, tarp paauglių interesų muzikai ir psichologinės savijautos muzikos pamokose, skirtingai nei vaikų, statistiškai reikšmingų koreliacijų nerasta. Pastebėta, kad didėjant paauglių interesui muzikai, mažėja psichologinės savijautos parametrai “sekasi”, “malonu”, “lengva” mokytis muziką, tačiau šios koreliacijos nėra reikšmingos.

Tyrime dalyvavusių paauglių psichologinė savijauta muzikos pamokose neturėjo ryšio su muzikos interesu. Jie jaučiasi gerai, jiems patinka, įdomu, naudinga muzikos pamokose, tačiau ne dėl to, kad jie labai domisi muzika. Jų interesas muzikai, skirtingai nei vaikų, mažesnis, norint, kad psichologinis klimatas būtų geresnis, reiktų paauglius įtraukti labiau į muzikinę veiklą, tačiau paaugliai yra laisvesni, geba pasirinkti kuo domėtis ir kas jiems ne taip svarbu. Jei jiems nenaudinga, tai jie tuo ir nesidomi. Įdomu pastebėti, kad lyginant paauglių psichologinę savijautą su interesu muzikai ir muzikos pasiekimais, pastaroji turi didesnę svarbą. Siekdami aukštų muzikos

rezultatų jie jaučiasi gerai, jiems sekasi, malonu, įdomu, tačiau gaila, kad tyrimo duomenys parodė, jog tik tiek ir domimasi, stengiamasi dėl “balo”, su muzikos interesu ryšio psichologinė savijauta neturi.

21 lentelė

Interesų muzikai ir psichologinės savijautos muzikos pamokose ryšys

		PS1 (patinka)	PS2 (lengva)	PS3 (įdomu)	PS4 (malonu)	PS5 (naudinga)	PS6 (sekasi)
Interesai muzikai	r	,211(**)	,138	,234(**)	,234(**)	,134	,217(**)
	p	,003	,052	,001	,001	,059	,002
	N	200	200	200	200	200	200
** Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).							

Duomenys rodo, kad tarp bendros vaikų ir paauglių interesų muzikai ir psichologinės savijautos muzikos pamokose egzistuoja stiprių statistiškai reikšmingų koreliacijų. Kuo aukštesni interesai muzikai, tuo geresnė psichologinė savijauta muzikos pamokose, tuo įdomiau, ($r = 0,234$, $p = 0,001$), maloniau ($r = 0,234$, $p = 0,001$), sekasi ($r = 0,217$, $p = 0,002$) ir labiau patinka ($r = 0,211$, $p = 0,003$) mokytis muzikos. Tik vaikai jaučia, kad muzikos mokytis yra naudinga, todėl ir vaikų interesai muzikai didesni nei paauglių.

Įdomu pastebėti, kad vaikų ir paauglių psichologinė savijauta muzikos pamokose ir su muzikos pasiekimais ir su interesu muzikai yra tokia pat: jiems malonu, sekasi, patinka ir įdomu mokytis muzikos. Muzika asmenybei yra labai svarbi, nors nevisi tai žino, arba nenori žinoti.

Vaikų ir paauglių interesų muzikai ir muzikos mokymosi sunkumų ryšys

Tyrimo metu nustatėme, kad ryšys tarp vaikų ir paauglių interesų muzikai ir muzikos mokymosi sunkumų yra labai silpnas bet statistiškai reikšmingas. Rasta statistiškai reikšminga neigiama koreliacija tik tarp interesų muzikai ir , kad “sunku prisiversti mokytis neįdomius dalykus” ($r = -0,156$, $p = 0,028$). Kuo stipresnis interesas muzikai, tuo muzikos mokymosi sunkumai mažėja (žr. 24 lentelę). Pažymėtina, kad didėjant vaikų interesui muzikai (žr. 22 lentelę), atsiranda toks sunkumas, kaip atsilikimas ir nepajėgumas pasivyti savo mokslo draugų. Ši koreliacija yra statistiškai reikšminga ($r = 0,206$, $p = 0,040$), bet nestipri.

Vaikų interesų muzikai ir muzikos mokymosi sunkumų ryšys

		MS 1	MS 2	MS 3	MS 4	MS 5	MS 6	MS 7	MS 8	MS 9	MS 10	MS 11	MS 12	MS 13	MS 14	Kita
Interesai muzikai	r	-,131	-,167	-,049	-,022	,096	,206(*)	,103	,173	,061	,084	,048	-,071	,020	-,103	-,091
	p	,193	,097	,628	,832	,343	,040	,307	,086	,546	,406	,636	,484	,844	,309	,369
	N	100	100	100	100	100	100	100	100	100	99	100	100	100	100	100
* Koreliacija reikšminga 0.05 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).																
** Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).																

Paaiškinimai: **MS1** (sunku atlikti namu darbus); **MS2** (sunku prisiversti mokytis neįdominus dalykus); **MS3** (per sudėtinga mokymo programa); **MS4** (sunku prisitaikyti prie mokytoju reikalavimu); **MS5** (per didelis mokymo tempas); **MS6** (atsilikote ir nepajėgiate pasivyti savo mokslo draugu); **MS7** (nepatinka reikli ir griežta mokymo sistema); **MS8** (nesutariu su klases draugais); **MS9** (didelis darbo krūvis); **MS10** (prastos darbo sąlygos); **MS11** (sunku priprasti prie grupinio darbo); **MS12** (sunku atlikti savarankiškas užduotis); **MS13** (sunku priprasti prie monotoniško darbo); **MS14** (sunku susitarti su mokytoja, kitais klases draugais); kita

Apibendrinant lentelę galima teigti, kad kuo vaikai daugiau domisi muzika, tuo dažniau gali (ypač sergantys vaikai), susidurti su atsilikimo ir nepajėgumo pasivyti savo klases draugų problema. Vaikai yra kruopštesni, nei paaugliai, tad jiems šis sunkumas yra labai svarbus. Kiti išskylantys muzikos mokymosi sunkumai nėra tiesiogiai susiję su muzikos interesais. Tai reiškia, kad jie jaučiais gerai, muzika padeda įveikti daugelį sunkumų.

Paauglių interesų muzikai ir muzikos mokymosi sunkumų ryšys

		MS 1	MS 2	MS 3	MS 4	MS 5	MS 6	MS 7	MS 8	MS 9	MS 10	MS 11	MS 12	MS 13	MS 14	Kita
Interesai muzikai	r	-,047	-,179	-,020	,004	,064	-,192	-,016	,011	-,027	-,091	-,005	,060	,022	,016	,204(*)
	p	,642	,075	,845	,965	,525	,055	,876	,912	,790	,369	,957	,556	,828	,873	,042
	N	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
** Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).																
* Koreliacija reikšminga 0.05 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).																

Paaiškinimai: **MS1** (sunku atlikti namu darbus); **MS2** (sunku prisiversti mokytis neįdominus dalykus); **MS3** (per sudėtinga mokymo programa); **MS4** (sunku prisitaikyti prie mokytoju reikalavimu); **MS5** (per didelis mokymo tempas); **MS6** (atsilikote ir nepajėgiate pasivyti savo

mokslo draugu); **MS7** (nepatinka reikli ir griežta mokymo sistema); **MS8** (nesutariu su klases draugais); **MS9** (didelis darbo krūvis); **MS10** (prastos darbo sąlygos); **MS11** (sunku priprasti prie grupinio darbo); **MS12** (sunku atlikti savarankiškas užduotis); **MS13** (sunku priprasti prie monotoniško darbo); **MS14** (sunku susitarti su mokytoja, kitais klases draugais); kita

Ši lentelė tik patvirtina, kad muzikos mokytiis nėra sunku. Jos mokantis nevaldo jokia baimė, kad kažkas bus sudėtinga ir neįveikiama, skirtingai, mūsų nuomone, nei matematikos pamokose. Tačiau reikėtų pastebėti, kad tyrime buvo pateikti ne visi mokymosi sunkumai, tai, kas jiems sunku, nebuvo įvardyta, tačiau pastebėta, kad yra keletas muzikos mokymosi sunkumų, išskylančių besidominančių muzika paaugliams. Deja, dabar galima tik spėlioti. Nors šis ryšys nėra stiprus, tačiau statistiškai reikšmingas. Rasta daug neigiamų, nors ir statistiškai nereikšmingų ryšių. Tai reiškia, kad interesui didėjant, nebūtinai (muzikos), mokymosi sunkumai mažėja: darbo krūvis mažėja, darbo sąlygos gerėja, lengviau dirbti grupinį darbą, atsilikus nėra sunku pasivyti savo klases draugus, nes nėra jau sunku atlikti namų darbus.

24 lentelė

Interesų muzikai ir muzikos mokymosi sunkumų ryšys

		MS 1	MS 2	MS 3	MS 4	MS 5	MS 6	MS 7	MS 8	MS 9	MS 10	MS 11	MS 12	MS 13	MS 14	Kita
Interesai muzikai	r	-,117	-,156(*)	-,130	-,118	-,052	,008	-,071	,010	-,022	-,030	,018	-,094	-,025	-,096	,033
	p	,099	,028	,067	,097	,462	,916	,319	,891	,752	,672	,799	,187	,728	,174	,644
	N	200	200	200	200	200	200	200	200	200	199	200	200	200	200	2
** Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).																
* Koreliacija reikšminga 0.05 lygmeniu (dvipusis tikrinimas).																

Paaiškinimai: **MS1** (sunku atlikti namu darbus); **MS2** (sunku prisiversti mokytiis neįdominus dalykus); **MS3** (per sudėtinga mokymo programa); **MS4** (sunku prisitaikyti prie mokytoju reikalavimu); **MS5** (per didelis mokymo tempas); **MS6** (atsilikote ir nepajėgiate pasivyti savo mokslo draugu); **MS7** (nepatinka reikli ir griežta mokymo sistema); **MS8** (nesutariu su klases draugais); **MS9** (didelis darbo krūvis); **MS10** (prastos darbo sąlygos); **MS11** (sunku priprasti prie grupinio darbo); **MS12** (sunku atlikti savarankiškas užduotis); **MS13** (sunku priprasti prie monotoniško darbo); **MS14** (sunku susitarti su mokytoja, kitais klases draugais); kita.

Kuo mažiau domimasi muzika, tuo su didesniais sunkumais susiduriama. Vaikams ir paaugliams, besidomintiems muzika, išnyksta neįdomių dalykų mokymosi sunkumas. Kas vieniems sunku, kitiems tampa lengva. Pastebėta daug neigiamos, nors statistiškai nereikšmingos koreliacijos tarp mokymosi sunkumų ir interesų muzikai, tai reiškia, kad interesas muzikai ar kitiems dalykams

muzikos mokymąsi lengvina, sunkumai blėsta. Kiekvieno pedagogo uždavinys - taip ugdyti asmenybę, kad ugdytinis nejustų baimės ir sunkumų mokantis vieno ar kito dalyko, šiuo atveju muzikos.

2.2.3. Vaikų ir paauglių, berniukų ir mergaičių, vertybinės orientacijos, savivertė, psichologinė savijauta muzikos pamokose, muzikos mokymosi sunkumai, interesai muzikai ir muzikos mokymosi pasiekimai

25 lentelė

Vaikų ir paauglių vertybinės orientacijos

Vertybės	Tiriamieji	N	\bar{X}	σ	T-testo rezultatai		
					t	df	P
V1 (geros gyvenimo sąlygos)	1 gr.	100	8,5100	2,41834	-1,598	186,890	,112
	2 gr.	100	9,0000	1,88562			
V2 (galimybė dirbti mėgstamą darbą)	1 gr.	100	7,9700	2,66460	-3,048	170,425	,003
	2 gr.	100	8,9400	1,73973			
V3 (galimybė augti kaip asmenybei)	1 gr.	100	8,1800	2,52814	-1,786	170,867	,076
	2 gr.	100	8,7200	1,65804			
V4 (geras atlyginimas)	1 gr.	100	7,2700	3,40485	-3,468	160,175	,001
	2 gr.	100	8,6400	2,00262			
V5 (sutarimas šeimoje)	1 gr.	100	8,2500	2,81186	-2,380	166,439	,018
	2 gr.	100	9,0400	1,76338			
V6 (geri santykiai su bendraamžiais)	1 gr.	100	7,4400	2,90704	-2,586	171,222	,011
	2 gr.	100	8,3400	1,91338			
V7 (geri santykiai su mokytojais, vyresniaisiais)	1 gr.	100	7,6700	2,81789	,212	198	,833
	2 gr.	100	7,5900	2,51900			
V8 (galimybė kurti)	1 gr.	100	7,4200	3,10483	1,149	198	,252
	2 gr.	100	6,9200	3,05068			
V9 (galimybė nuolat mokytis ir tobulėti kaip specialistui)	1 gr.	100	7,7600	3,00209	-1,251	183,938	,213
	2 gr.	100	8,2300	2,26013			
V10 (galimybė valdyti kitus)	1 gr.	100	4,9500	3,64144	-,079	198	,937
	2 gr.	100	4,9900	3,52622			
kita...	1 gr.	100	8,6100	4,08717	-,052	198	,959
	2 gr.	100	8,6400	4,12070			

Analizuojant vaikų (1gr.) ir paauglių (2gr.) vertybinių orientacijų tyrimo rezultatus paaiškėjo, kad svarbiausia vertybė paaugliams yra sutarimas šeimoje ($\bar{x} = 9,0400$, $\sigma = 1,76338$), o vaikams geros gyvenimo sąlygos ($\bar{x} = 8,5100$, $\sigma = 2,41834$), pastaroji vertybė paaugliams pagal svarbą užima antrą vietą ($\bar{x} = 9,0000$, $\sigma = 1,88562$). Tuo tarpu antroji pagal svarbą vertybė vaikams užima sutarimas šeimoje ($\bar{x} = 9,0400$, $\sigma = 1,76338$), skirtingai nei paaugliams. Vertybei, „galimybė dirbti mėgstamą darbą“ pirmiausia suteikia paaugliai, ($\bar{x} = 8,9400$, $\sigma = 1,73973$), paskui vaikai ($\bar{x} = 7,9700$, $\sigma = 2,66460$). Vaikams svarbiau galimybė augti kaip asmenybei ($\bar{x} = 8,1800$, $\sigma = 2,52814$), pastaroji vertybė, lyginant pagal amžių, vistiek svarbesnė paaugliams ($\bar{x} = 8,7200$, $\sigma = 1,65804$). Dauguma vertybių, kaip geras atlyginimas ($\bar{x} = 8,6400$, $\sigma = 2,00262$), geri santykiai su bendraamžiais ($\bar{x} = 8,3400$, $\sigma = 1,91338$), galimybė nuolat mokytis ir tobulėti kaip specialistui ($\bar{x} = 8,2300$, $\sigma = 2,26013$), bei galimybė valdyti kitus ($\bar{x} = 4,9900$, $\sigma = 3,64144$), yra svarbesnės paaugliams. Vaikams svarbesnės vertybės nei paaugliams yra geri santykiai su mokytojais ir vyresniais ($\bar{x} = 7,6700$, $\sigma = 2,81789$), bei galimybė kurti.

Apskaičiavus T – testo rezultatus paaiškėjo, kad statistiškai reikšmingos vertybinės orientacijos pagal amžių yra „geras atlyginimas“ ($t(160,175) = 3,468$, $p < 0,01$), galimybė dirbti mėgstamą darbą ($t(170,425) = 3,048$, $p < 0,05$), sutarimas šeimoje ($t(166,439) = 2,380$, $p < 0,05$) ir geri santykiai su bendraamžiais ($t(2,586) = , p < 0,05$).

Vaikų ir paauglių vertybės skiriasi, kaip ir turi būti, nes vaikai dar dažnai vertybes perima iš aplinkos. Paaugliai daugiau supranta šeimos svarbą, geras gyvenimo sąlygas, galimybė dirbti mėgstamą darbą, kai tuo tarpu vaikai, dažnai aplink matantys sunkų tėvų darbą pirmiausia išskiria vertybę gerai gyventi. Vaikai mažai galvoja apie ateitį, mokslus, darbą, tai nėra jiems dar svarbu, kaip tuo tarpu paaugliams, tai viena reikšmingų vertybių. Paaugliai puikiai supranta, kad geras atlyginimas dirbant mėgstamą darbą yra pats svarbiausias dalykas, taip pat neprarandant ir labai vertinant gerus santykius su bendraamžiais ir šeimoje. Juk šeima viena svarbiausių ugdytojų. Nuo čia prasideda, ką vaikas, o paskui paauglys vertins labiausiai, kaip keisis jų vertybinės orientacijos. Vaikams šios pateiktos vertybės yra sunkiau suvokiamos, skirtingai nei paaugliams. Nors vaikai ir supranta šias vertybes, tačiau jos jiems dar nėra tokios svarbios, kaip tos, kurių anketoje nebuvo pateikta.

Mergaičių ir berniukų vertybinės orientacijos

Vertybės	LYTIS	N	\bar{X}	σ	T-testo rezultatai		
					t	df	P
V1 (geros gyvenimo sąlygos)	berniukas	110	8,8545	2,00841	,714	198	,476
	mergaitė	90	8,6333	2,37236			
V2 (galimybė dirbti mėgstamą darbą)	berniukas	110	8,5364	2,25314	,553	198	,581
	mergaitė	90	8,3556	2,35745			
V3 (galimybė augti kaip asmenybei)	berniukas	110	8,7636	1,83707	2,243	162,442	,026
	mergaitė	90	8,0667	2,43477			
V4 (geras atlyginimas)	berniukas	110	7,9909	2,74779	,195	198	,845
	mergaitė	90	7,9111	3,02664			
V5 (sutarimas šeimoje)	berniukas	110	8,5455	2,48532	-,655	198	,514
	mergaitė	90	8,7667	2,23883			
V6 (geri santykiai su bendraamžiais)	berniukas	110	7,8545	2,59794	-,222	198	,825
	mergaitė	90	7,9333	2,37874			
V7 (geri santykiai su mokytojais, vyresniaisiais)	berniukas	110	7,5818	2,74407	-,282	198	,778
	mergaitė	90	7,6889	2,58189			
V8 (galimybė kurti)	berniukas	110	7,1727	3,27867	,014	197,357	,989
	mergaitė	90	7,1667	2,83735			
V9 (galimybė nuolat mokytis ir tobulėti kaip specialistui)	berniukas	110	8,0364	2,68166	,242	198	,809
	mergaitė	90	7,9444	2,64941			
V10 (galimybė valdyti kitus)	berniukas	110	5,4182	3,75483	2,001	197,122	,047
	mergaitė	90	4,4222	3,28078			
kita...	berniukas	110	8,5818	4,16050	-,165	198	,869
	mergaitė	90	8,6778	4,03309			

Lyginamos mergaičių ir berniukų vertybines orientacijas, pastebėjome, kad berniukams svarbesnės tokios vertybės kaip geros gyvenimo sąlygos ($\bar{x} = 8,8545$, $\sigma = 2,00841$), galimybė dirbti mėgstamą darbą ($\bar{x} = 8,5364$, $\sigma = 2,25314$), galimybė augti kaip asmenybei ($\bar{x} = 8,7636$, $\sigma = 1,83707$), geras atlyginimas ($\bar{x} = 7,9909$, $\sigma = 2,74779$), galimybė kurti ($\bar{x} = 7,1727$, $\sigma = 3,27867$), galimybė nuolat mokytis ir tobulėti kaip specialistui ($\bar{x} = 8,0364$, $\sigma = 2,68166$), bei galimybė valdyti kitus ($\bar{x} = 5,4182$, $\sigma = 3,75483$) Tuo tarpu mergaitėms svarbesnės tokios vertybės kaip sutarimas šeimoje ($\bar{x} = 8,7667$, $\sigma = 2,23883$), geri santykiai su bendraamžiais ($\bar{x} = 7,9333$, $\sigma = 2,37874$), geri santykiai su mokytojais ir vyresniais ($\bar{x} = 7,6889$, $\sigma = 2,58189$).

Apskaičiuoti T –testo rezultatai parodė, kad statistiškai reikšmingų vertybinių orientacijų skirtumų yra pagal galimybę augti kaip asmenybei ($t(162,442) = 2,243$, $p < 0,05$), bei galimybę valdyti kitus ($t(197,122) = 2,001$, $p < 0,05$).

Išanalizavus 26 lentelę pasitvirtino, jog mergaitėms labiau nei berniukams rūpi šeima ir gražus, šiltas bendravimas su kitais. Berniukai visada jaučiasi stipresni, nemėgsta suvaržymų, tad jiems

labai svarbu, kad jie galėtų augti laisvai kaip asmenybės ir galėtų valdyti kitus. Įdomu, kada mergaitės ims “valdžią į rankas”? Berniukai tikrai nenusiles, kad juos valdytų mergaitės, ypač paauglystės amžiuje.

27 lentelė

Vaikų ir paauglių savivertė

Savivertė	Tiriamieji	N	\bar{X}	σ	T-testo rezultatai		
					t	Df	p
S1 (stiprus)	1 gr.	100	4,0300	,90403	2,846	198	,005
	2 gr.	100	3,6400	1,03005			
S2 (gražus)	1 gr.	100	3,8500	1,08595	2,579	198	,011
	2 gr.	100	3,4800	,93722			
S3 (darbštus)	1 gr.	100	4,0100	1,13258	3,333	198	,001
	2 gr.	100	3,4700	1,15867			
S4 (protingas)	1 gr.	100	4,0600	,93008	2,059	198	,041
	2 gr.	100	3,7900	,92436			
S5 (draugiškas)	1 gr.	100	4,3500	,98857	,909	178,067	,365
	2 gr.	100	4,2400	,69805			
S6 (gabus)	1 gr.	100	4,1300	1,06983	1,555	198	,122
	2 gr.	100	3,9200	,82487			

Lyginant vaikų (1gr.) ir paauglių (2gr.) savęs vertinimą paaiškėjo, kad pagal skirtingus vertinimo kriterijus, vaikų savęs vertinimas visais kriterijais yra aukštesnis nei paauglių. Vaikai daugiausia save vertina kaip draugiški ($\bar{x} = 4,3500$, $\sigma = 0,98857$), (nors paaugliai panašiai ($\bar{x} = 4,2400$, $\sigma = 0,69805$)), gabūs ($\bar{x} = 4,1300$, $\sigma = 1,06983$) ir protingi ($\bar{x} = 4,0600$, $\sigma = 0,93008$).

Statistiškai reikšmingų skirtumų buvo rasta pagal darbštumo ($t(198) = 2,059$, $p < 0,01$), stiprumo ($t(198) = 2,846$, $p < 0,05$), gražumo ($t(198) = 2,579$, $p < 0,05$) ir protingumo ($t(198) = 2,059$, $p < 0,05$) kriterijus.

Vaikai dažnai linkę save pervertinti. Save jie vertina taip, kaip juos vertina kiti, tai aiškiai atsispindi ir lentelėje. Tyrimas tik patvirtino teoriją. Deja, paaugliai dažnai linkę save nuvertinti, tai taip pat nėra gerai. Bręstant, stiprėjant, savęs vertinimas truputį kinta ir tampa stabilesnis, jie priima kitų žmonių nuomonę, bet geba atsirinkti tuos vertinimus, kurie labiausiai atspindi jų vertinimus. Darbštumo ir grožio atžvilgiu, galbūt, vaikų vertinimas teisingas, mažesni – darbštesni, tačiau ar protingesni ir stipresni? Jie šiuo kriterijum turėtų nusileisti paaugliams. Deja paaugliai, suvokdami, kad yra vyresnių moksleivių ar mokytojų, tėvų, savęs labai stipriais nelaiko.

Mergaičių ir berniukų savivertė

Savivertė	LYTIS	N	- X	σ	T-testo rezultatai		
					t	df	p
S1 (stiprus)	berniukas	110	3,9909	,96256	2,504	198	,013
	mergaitė	90	3,6444	,98655			
S2 (gražus)	berniukas	110	3,6818	1,05736	,255	198	,799
	mergaitė	90	3,6444	,99788			
S3 (darbštus)	berniukas	110	3,6545	1,33710	-1,178	193,557	,240
	mergaitė	90	3,8444	,93510			
S4 (protingas)	berniukas	110	3,9636	1,03982	,645	198	,519
	mergaitė	90	3,8778	,79079			
S5 (draugiškas)	berniukas	110	4,2455	,96912	-,905	198	,366
	mergaitė	90	4,3556	,69203			
S6 (gabus)	berniukas	110	3,9727	1,07053	-,852	198	,395
	mergaitė	90	4,0889	,80231			

Lyginamos mergaičių ir berniukų savęs vertinimą pagal skirtingus vertinimo kriterijus, pastebėjome, kad ne tik pagal stiprumo kriterijų berniukų savęs vertinimas yra didesnis ($\bar{x} = 3,9909$, $\sigma = 0,96256$) negu mergaičių ($\bar{x} = 3,6444$, $\sigma = 1,03982$), bet ir grožio ($\bar{x} = 3,6818$, $\sigma = 1,05736$), bei proto ($\bar{x} = 3,9636$, $\sigma = 1,03982$). Mergaitės save laiko darbštesnėmis ($\bar{x} = 3,8444$, $\sigma = 0,93510$), draugiškesnėmis ($\bar{x} = 4,3556$, $\sigma = 0,69203$) ir gabesnėmis ($\bar{x} = 4,0889$, $\sigma = 0,80231$).

Apskaičiavus T – testo rezultatus, paaiškėjo, kad statistiškai reikšmingas savęs vertinimo skirtumas yra tik pagal stiprumo ($t(198) = 2,504$, $p < 0,05$) kriterijų.

Akivaizdu, kad mergaitės yra darbštesnės, draugiškesnės ir gabesnės, gauti tyrimo rezultatai tai tik patvirtino. Kad berniukai laiko save stipresniais, tai tarsi nenuginčijama, tačiau, kad jie mano esantys gražesni, tai įdomu. Pastarasis savęs vertinimas nėra statistiškai reikšmingas, tad gilintis į tai labai nereiktų.

Vaikų ir paauglių psichologinė savijauta muzikos pamokose

Psichologinė savijauta	Tiriamieji	N	- X	σ	T-testo rezultatai		
					t	df	p
PS1 (patinka)	1 gr.	100	4,0500	1,16667	2,429	198	,016
	2 gr.	100	3,6300	1,27648			
PS2 (lengva)	1 gr.	100	4,0900	1,02588	1,663	190,278	,098
	2 gr.	100	3,8200	1,25835			
PS3	1 gr.	100	3,8800	1,34300	3,117	198	,002

(įdomu)	2 gr.	100	3,2800	1,37862			
PS4 (malonu)	1 gr.	100	3,8900	1,27045	1,802	198	,073
	2 gr.	100	3,5700	1,24117			
PS5 (naudinga)	1 gr.	100	4,2100	1,13079	3,189	198	,002
	2 gr.	100	3,6500	1,34371			
PS6 (sekasi)	1 gr.	100	3,9400	1,17911	-	198	,212
	2 gr.	100	4,1500	1,19236			

Paauglių (1gr.) psichologinė savijauta muzikos pamokose geresnė nei vaikų (2gr.) yra tik pagal tai, kad tik paaugliams labiau sekasi mokytis muzikos ($\bar{x} = 4,1500$, $\sigma = 1,19236$), galima teigti, kad vaikų psichologinė savijauta muzikos pamokose pagal skirtingas amžiaus grupes yra stipresnė nei paauglių. Vaikams lengviau mokytis muzikos ($\bar{x} = 4,0900$, $\sigma = 1,02588$) ir labiau patinka mokytis ($\bar{x} = 4,0500$, $\sigma = 1,16667$). Lyginant psichologinę savijautą toje pačioje amžiaus grupėje išryškėja, kad įdomiau mokytis muziką irgi vaikams ($\bar{x} = 3,8800$, $\sigma = 1,34300$). Taip pat yra pasiskirsčiusios amžiaus grupės ir pagal tai, kad muzikos mokytis maloniau vaikams ($\bar{x} = 3,8900$, $\sigma = 1,27045$).

Apskaičiavus T – testo rezultatus, paaiškėjo, kad yra statistiškai reikšmingų vaikų ir paauglių psichologinės savijautos skirtumų muzikos pamokose. Muzikos pamokoje statistiškai reikšmingų skirtumų yra pagal tai, kad patinka mokytis ($t(198) = 2,429$, $p < 0,05$), įdomu mokytis ($t(198) = 3,117$, $p < 0,05$), naudinga mokytis ($t(198) = 3,189$, $p < 0,05$).

Vaikai dažniausiai mokykloje, šiuo atveju muzikos pamokose, jaučiasi geriau. Jiems dar nėra viskas atsibodę. Vadovėliai įdomūs, žadinantys norą mokytis, muzikos pamokos įdomesnės, žaismingesnės. Jiems įdomu ir patinka mokytis. Nors viskas priklauso nuo mokytojo, tačiau kartais kai kurie paaugliai nenori priimti informacijos jiems tiesiog neįdomu, jie geriau jaučiasi kitose pamokose, o ypač kūno kultūros.

30 lentelė

Mergaičių ir berniukų psichologinė savijauta muzikos pamokose

Psichologinė savijauta	LYTIS	N	\bar{X}	σ	T-testo rezultatai		
					t	Df	p
PS1 (patinka)	berniukas	110	3,6182	1,40106	,858	198	,392
	mergaitė	90	4,1111	,94148			
PS2 (lengva)	berniukas	110	3,9545	1,22202	-2,962	191,192	,003
	mergaitė	90	3,9556	1,06961			
PS3 (įdomu)	berniukas	110	3,3182	1,54997	-,006	198	,995
	mergaitė	90	3,9000	1,09185			
PS3 (malonu)	berniukas	110	3,4909	1,45732	-3,106	193,941	,002
	mergaitė	90	4,0222	,89916			
PS5 (naudinga)	berniukas	110	3,8545	1,37365	-3,159	184,983	,002
	mergaitė	90	4,0222	1,13155			
PS6 (sekasi)	berniukas	110	3,8909	1,26597	-,947	197,988	,345
	mergaitė	90	4,2333	1,06053			

Lyginamos mergaičių ir berniukų psichologinę savijautą muzikos pamokose pagal skirtingus vertinimo kriterijus, pastebėjome, kad pagal visas savijautas, mergaičių psichologinė savijauta geresnė nei berniukų. Tik pagal “lengva mokytis muzikos” mergaičių psichologinė savijauta ($\bar{x} = 3,9556$, $\sigma = 1,06961$) beveik tokia pat kaip berniukų ($\bar{x} = 3,9545$, $\sigma = 1,22202$). Mergaitėms labiau patinka mokytis muzikos ($\bar{x} = 4,1111$, $\sigma = ,94148$), įdomiau mokytis muzikos ($\bar{x} = 3,9000$, $\sigma = 1,09185$), bei labiau sekasi ($\bar{x} = 4,2333$, $\sigma = 1,06053$) nei berniukams. Lyginant šiuos vidurkius paaiškėjo, kad skirtumai nėra statistikai reikšmingi. Apskaičiavus T – testo rezultatus rasti statistikai reikšmingi skirtumai pagal “naudinga mokytis muzika” ($t(184,983) = -3,159$, $p = 0,002$), “malonu mokytis muzikos” ($t(193,941) = -3,106$, $p = 0,002$) ir “lengva mokytis muzikos” ($t(191,192) = -2,962$, $p = 0,003$).

Lentelės duomenys patvirtino, tai, kad mergaitės visada mieliau mokosi muzikos, pamokose jaučiasi geriau, joms įdomiau ir lengviau mokytis muzikos, skirtingai nei berniukams, kuriems kartais mieliau išspręsti uždavinį, nei išmokti dainą. Meilė muzikai, geras psichologinis klimatas priklauso nuo mokytojo sugebėjimo, kaip jis pateiks informaciją, kad vaikai susidomėtų, muzikos pamokos taptų patrauklios, įdomios, nenuobodžios, tokios, kad neprailgtų ir dar ir dar norėtųsi greičiau, kad būtų muzikos pamokos.

31 lentelė

Vaikų ir paauglių muzikos mokymosi sunkumai

Mokymosi sunkumai	Tiria mieji	N	\bar{X}	σ	T-testo rezultatai		
					t	df	P
MS1	1 gr.	100	3,1800	3,60522	,931	192,784	,353
	2 gr.	100	2,7400	3,05379			
MS2	1 gr.	100	4,4300	3,91902	-2,058	198	,041
	2 gr.	100	5,5400	3,70482			
MS3	1 gr.	100	3,1700	3,60150	-,533	191,931	,595
	2 gr.	100	3,4200	3,00901			
MS4	1 gr.	100	2,8400	3,28055	-2,644	198	,009
	2 gr.	100	4,0600	3,24370			
MS5	1 gr.	100	2,9400	3,50417	-,880	198	,380
	2 gr.	100	3,3600	3,23965			
MS6	1 gr.	100	2,6100	3,40497	-,452	198	,652
	2 gr.	100	2,8200	3,16349			
MS7	1 gr.	100	2,7600	3,44398	-1,974	198	,050
	2 gr.	100	3,7200	3,43211			
MS8	1 gr.	100	1,8200	2,64529	-,342	198	,733
	2 gr.	100	1,9400	2,30423			
MS9	1 gr.	100	3,0100	3,36499	,986	191,072	,325
	2 gr.	100	2,5800	2,77500			
MS10	1 gr.	99	2,7778	3,33979	,955	186,286	,341
	2 gr.	100	2,3700	2,64252			

MS11	1 gr.	100	2,7100	3,51129	,240	192,371	,811
	2 gr.	100	2,6000	2,95420			
MS12	1 gr.	100	2,9900	3,36499	,043	198	,965
	2 gr.	100	2,9700	3,15093			
MS13	1 gr.	100	3,3300	3,60430	,636	198	,526
	2 gr.	100	3,0200	3,28443			
MS14	1 gr.	100	2,1000	2,81590	-,773	198	,440
	2 gr.	100	2,4000	2,67045			
kita	1 gr.	100	6,1900	4,72196	-1,727	198	,086
	2 gr.	100	7,3400	4,69304			

Paaškinimai: **MS1** (sunku atlikti namu darbus); **MS2** (sunku prisiversti mokytiis neįdominus dalykus); **MS3** (per sudėtinga mokymo programa); **MS4** (sunku prisitaikyti prie mokytoju reikalavimu); **MS5** (per didelis mokymo tempas); **MS6** (atsilikote ir nepajėgiate pasivyti savo mokslo draugu); **MS7** (nepatinka reikli ir griežta mokymo sistema); **MS8** (nesutariu su klases draugais); **MS9** (didelis darbo krūvis); **MS10** (prastos darbo sąlygos); **MS11** (sunku priprasti prie grupinio darbo); **MS12** (sunku atlikti savarankiškas užduotis); **MS13** (sunku priprasti prie monotoniško darbo); **MS14** (sunku susitarti su mokytoja, kitais klases draugais); kita

Analizuojant su kokiais sunkumais vaikai ir paaugliai susiduria mokydamiis muzikos pamokose, pastebėjome, kad didžiausias sunkumas abiejose amžiaus grupėse yra prisiversti mokytiis neįdomius dalykus: paaugliams. ($\bar{x} = 5,5400$, $\sigma = 3,70482$), vaikams ($\bar{x} = 4,4300$, $\sigma = 3,91902$). Paaugliams vienas pagrindinių sunkumų – prisitaikymas prie mokytoju reikalavimų ($\bar{x} = 4,0600$, $\sigma = 3,24370$), tuo tarpu vaikams sunkiau yra priprasti prie monotoniško darbo ($\bar{x} = 3,3300$, $\sigma = 3,60430$). Paaugliams atrodo, kad muzikos pamokose yra per reikli ir griežta mokymo sistema ($\bar{x} = 3,7200$, $\sigma = 3,43211$), o vaikams sunku atlikti namų darbus ($\bar{x} = 3,1800$, $\sigma = 3,60522$). Mažiausias sunkumas abiem amžiaus grupėms yra nesutarimas su klases draugais.

T – testo rezultatai parodė, kad statistiškai reikšmingi mokymosi sunkumų skirtumai pagal amžių grupes yra prisitaikymas prie mokytoju reikalavimų ($t(198) = -2,644$, $p < 0,05$), prisiverstimas mokytiis neįdomius dalykus ($t(198) = -2,058$, $p < 0,05$), nepatinka reikli ir griežta mokymo sistema ($t(198) = -1,974$, $p < 0,05$).

32 lentelė

Mergaičių ir berniukų muzikos mokymosi sunkumai

	LYTIS	N	\bar{X}	σ	T-testo rezultatai		
					t	df	P
MS1	berniukas	110	3,5818	3,65077	3,051	196,714	,003
	mergaitė	90	2,2000	2,74865			
MS2	berniukas	110	5,8636	3,82286	3,685	198	,000
	mergaitė	90	3,9111	3,60912			
MS3	berniukas	110	3,9636	3,51909	3,298	197,987	,001
	mergaitė	90	2,4778	2,85306			
MS4	berniukas	110	4,2000	3,65935	3,777	193,627	,000

	mergaitė	90	2,5333	2,56248			
MS5	berniukas	110	3,8545	3,61910	3,431	197,641	,001
	mergaitė	90	2,2889	2,83337			
MS6	berniukas	110	3,4091	3,61773	3,507	194,718	,001
	mergaitė	90	1,8667	2,58865			
MS7	berniukas	110	3,9000	3,80475	3,132	196,042	,002
	mergaitė	90	2,4333	2,80869			
MS8	berniukas	110	2,1273	2,72639	1,608	197,363	,109
	mergaitė	90	1,5778	2,10392			
MS9	berniukas	110	3,2364	3,38352	2,321	197,176	,021
	mergaitė	90	2,2556	2,59022			
MS10	berniukas	109	2,7431	3,20128	,878	197	,381
	mergaitė	90	2,3667	2,76190			
MS11	berniukas	110	3,1636	3,51021	2,548	197,719	,012
	mergaitė	90	2,0333	2,76190			
MS12	berniukas	110	3,3818	3,36463	1,946	198	,053
	mergaitė	90	2,4889	3,05472			
MS13	berniukas	110	3,7000	3,66123	2,457	197,917	,015
	mergaitė	90	2,5333	3,05456			
MS14	berniukas	110	2,6182	2,97384	2,167	197,860	,031
	mergaitė	90	1,8000	2,36643			
kita	berniukas	110	7,1364	4,63627	1,229	198	,221
	mergaitė	90	6,3111	4,83118			

Analizuojant su kokiais sunkumais mergaitės ir berniukai susiduria mokydami muzikos pamokose, pastebėjome, kad su visais sunkumais susiduria daugiau berniukai nei mergaitės. Jiems atrodo, kad per sudėtinga mokymo programa ($\bar{x} = 3,9636$, $\sigma = 3,51909$), per didelis mokymo tempas ($\bar{x} = 3,8545$, $\sigma = 3,61910$). Didžiausias berniukų ir mergaičių muzikos mokymosi sunkumų skirtumas yra tai, kad sunku prisiversti mokytis neįdomius dalykus; berniukų - ($\bar{x} = 5,8636$, $\sigma = 3,82286$), mergaičių - ($\bar{x} = 3,9111$, $\sigma = 3,60912$), sunku prisitaikyti prie mokytoju reikalavimų berniukų - ($\bar{x} = 4,2000$, $\sigma = 3,65935$), mergaičių - ($\bar{x} = 2,5333$, $\sigma = 2,56248$) ir atsiliko ir nebepajėgia pasivyti savo mokslo draugų; berniukų - ($\bar{x} = 3,4091$, $\sigma = 3,61773$), mergaičių - ($\bar{x} = 1,8667$, $\sigma = 2,58865$). Mažiausias berniukų ir mergaičių muzikos mokymosi sunkumų skirtumas yra prastos darbo sąlygos; berniukų - ($\bar{x} = 2,7431$, $\sigma = 3,20128$), mergaičių - ($\bar{x} = 2,3667$, $\sigma = 2,76190$). Pastarojo berniukų ir mergaičių muzikos mokymosi sunkumo skirtumas nėra statistikai reikšmingas

Atlikus mokymosi sunkumų muzikos pamokose T – testą pagal lytį, rezultatai parodė, kad statistiškai reikšmingų skirtumų yra daugiau nei pagal amžių. Be to, kad moksleiviams sunku prisiversti mokytis neįdomius dalykus ($t(198) = 3,685$, $p = 0,000$), sunku prisitaikyti prie mokytojų reikalavimų ($t(193,627) = 3,777$, $p = 0,000$), bet ir per sudėtinga mokymo sistema ($t(197,987) = 3,298$, $p < 0,01$), per didelis mokymo tempas ($t(197,641) = 3,431$, $p < 0,01$), atsiliko ir nepajėgia pasivyti savo mokslo draugų ($t(194,718) = 3,507$, $p < 0,01$), nepatinka reikli ir griežta mokymo sistema ($t(196,042) = 3,132$, $p < 0,05$), sunku atlikti namų darbus ($t(196,714) = 3,051$, $p < 0,05$),

priprasti prie grupinio ($t(197,719) = 2,548, p < 0,05$), monotoniško darbo ($t(197,917) = 2,457, p < 0,05$), didelis darbo krūvis ($t(197,176) = 2,321, p < 0,05$), bei sunku susitarti su mokytoja ir kt klasės draugais ($t(197,866) = 2,167, p < 0,05$).

33 lentelė

Vaikų ir paauglių muzikos mokymosi pasiekimai

	Tiriamieji	N	\bar{X}	σ	T- testo rezultatai		
					t	df	p
<i>Muzikos pasiekimai</i>	1 gr.	100	9,5100	,93738	-,839	187,568	,403
	2 gr.	100	9,6100	,73711			

Kaip matyti 33 lentelėje, paauglių (2gr.) muzikos pasiekimai aukštesni ($\bar{x} = 9,6100, \sigma = 0,73711$), nei vaikų (1gr.) ($\bar{x} = 9,5100, \sigma = 0,93738$), tačiau, lyginant šiuos vidurkius paaiškėjo, kad skirtumai nėra statistiškai reikšmingi.

34 lentelė

Mergaičių ir berniukų muzikos mokymosi pasiekimai

	LYTIS	N	\bar{X}	σ	T- testo rezultatai		
					t	df	p
<i>Muzikos pasiekimai</i>	berniukas	110	9,2545	,99019	-6,668	142,683	,000
	mergaitė	90	9,9333	,36102			

Lyginant mergaičių ir berniukų muzikos mokymosi pasiekimus nustatyta, kad mergaitės mokosi geriau nei berniukai ($\bar{x} = 9,9333, \sigma = ,036102$). Lyginant šiuos vidurkius paaiškėjo, kad skirtumai yra statistiškai reikšmingi ($t(142,683) = -6,668, p = 0,000$). Mergaitės dažniau į viską žiūri rimtai ir siekia aukštesnių rezultatų. Kartais joms reikia mažiau pastangų norint pasiekti aukštesnių muzikos pasiekimų.

Vaikų ir paauglių interesas muzikai

					T- testo rezultatai		
	Tiria mieji	N	\bar{X}	σ	t	df	p
Interesai muzikai	1 gr.	100	2,9000	6,24338	-,307	191,653	,759
	2 gr.	100	3,2000	7,50488			

Kaip matyti 35 lentelėje, paauglių (2gr.) interesai muzikai aukštesni ($\bar{x} = 3,2000$, $\sigma = 7,50488$), nei vaikų (1gr.) ($\bar{x} = 2,9000$, $\sigma = 6,24338$), tačiau, lyginant šiuos vidurkius paaiškėjo, kad skirtumai nėra statistiškai reikšmingi.

Mergaičių ir berniukų interesas muzikai

					T- testo rezultatai		
	LYTIS	N	\bar{X}	σ	t	df	P
Interesai muzikai	berniukas	110	1,8182	5,61483	-2,752	155,275	,007
	mergaitė	90	4,5556	7,95509			

Lyginant mergaičių ir berniukų interesus muzikai nustatyta, kad mergaitės žymiai daugiau domisi muzika nei berniukai ($\bar{x} = 4,5556$, $\sigma = 7,95509$). Lyginant šiuos vidurkius paaiškėjo, kad skirtumai yra statistiškai reikšmingi ($t(155,275) = -2,752$, $p = 0,007$)

Apibendrinant vaikų ir paauglių savivertės bei vertybių ryšio su muzikos mokymosi pasiekimais tyrimą, galima teigti, jog praktinė dalis patvirtino teorinę. Muzika turi didelę reikšmę asmenybės savijautai, savivertei, vertybinėms orientacijoms, tačiau visada reikalinga ugdytojo „ranka“, skatinanti ir padedanti keliauti teisingu gyvenimo keliu.

Išvados

1. Tyrimo rezultatai patvirtino pirmąją hipotezę. Nustatyta, kad didėjant muzikos interesui, psichologinė savijauta muzikos pamokose gerėja, tuo įdomiau, ($r = 0,234$, $p = 0,001$), maloniau ($r = 0,234$, $p = 0,001$), sekasi ($r = 0,217$, $p = 0,002$) ir labiau patinka ($r = 0,211$, $p = 0,003$) mokytis muzikos

2. Tyrimo rezultatai patvirtino ir antrąją hipotezę. Nustatyta, kad muzikos pasiekimams didėjant, savęs vertinimas gerėja. Vaikai daugiau save vertina pagal gabumo ($r = 0,437$, $p = 0,000$), bei draugiškumo ($r = 0,274$, $p = 0,006$) kriterijų, silpnesnis koreliacinis ryšys rastas tarp muzikos pasiekimų ir darbštumo ($r = 0,223$, $p = 0,025$), bei protingumo ($r = 0,196$, $p = 0,05$). Paaugliai daugiau save vertina tik pagal darbštumo kriterijų ($r = 0,323$, $p = 0,001$).

3. Nustatytas vaikų ir paauglių vertybinių orientacijų ryšys su muzikos mokymosi pasiekimais: kuo aukštesni muzikos mokymosi pasiekimai, tuo svarbesnė jiems tokia vertybė kaip geri santykiai su mokytojais, vyresniaisiais ($r = 0,140$, $p < 0,05$), galimybė kurti ($r = 0,264$, $p = 0,008$).

4. Nustatytas vaikų ir paauglių psichologinės savijautos muzikos pamokose ir muzikos mokymosi pasiekimų ryšys. Aukštesnius muzikos pasiekimus turintys vaikai ir paaugliai jaučia, kad labiausiai jiems malonu ($r = 0,287$, $p = 0,000$), sekasi ($r = 0,260$, $p = 0,000$), patinka ($r = 0,233$, $p = 0,001$) ir įdomu ($r = 0,198$, $p = 0,005$) mokytis muzikos.

5. Nustatytas tik paauglių:

- interesų muzikai ir savivertės ryšys: kuo paauglių interesas muzikai didesnis, tuo mažiau jie linkę save vertinti save kaip „stiprūs“ ($r = -0,241$, $p = 0,016$).
- interesų muzikai ir vertybinių orientacijų ryšys: kuo paauglių interesas muzikai didesnis, tuo mažiau jie linkę vertinti galimybę dirbti mėgstamą darbą ($r = -0,256$, $p = 0,010$) ir geras gyvenimo sąlygas ($r = -0,200$, $p = 0,046$). Rastos neigiamos, tačiau reikšmingos koreliacijos. Vaikų statistiškai reikšmingo ryšio tarp interesų muzikai ir savivertės bei vertybinių orientacijų nerasta.

6. Nustatytos vaikų ir paauglių vertybinės orientacijos parodė, kad paauglių jos stipresnės nei vaikų: jiems svarbiau „geras atlyginimas“ ($t(160,175) = 3,468$, $p < 0,01$), galimybė dirbti mėgstamą darbą ($t(170,425) = 3,048$, $p < 0,05$), sutarimas šeimoje ($t(166,439) = 2,380$, $p < 0,05$) ir geri santykiai su bendraamžiais ($t(2,586) =$, $p < 0,05$).

7. Tyrimo rezultatai parodė, kad vaikai geriau jaučiasi muzikos pamokose nei paaugliai. Vaikams patinka mokytis ($t(198) = 2,429, p = 0,016$), įdomu mokytis ($t(198) = 3,117, p = 0,02$), naudinga mokytis ($t(198) = 3,189, p = 0,002$). O su muzikos mokymosi sunkumais dažniau susiduria paaugliai: jiems sunku prisitaikyti prie mokytojų reikalavimų ($t(198) = -2,644, p < 0,05$), prisiversti mokytis neįdomius dalykus ($t(198) = -2,058, p = 0,009$), nepatinka reikli ir griežta mokymo sistema ($t(198) = -1,974, p = 0,050$).

8. Vaikų savęs vertinimas didesnis nei paauglių. Vaikai daugiau vertino save kaip darbštūs ($t(198) = 2,059, p < 0,01$), stiprūs ($t(198) = 2,846, p < 0,05$), gražūs ($t(198) = 2,579, p < 0,05$) ir protingi ($t(198) = 2,059, p < 0,05$).

9. Tyrimo rezultatai parodė, kad mergaičių (abiejose grupėse) interesai muzikai didesni nei berniukų ($t(155,275) = -2,752, p = 0,007$). Geresnė psichologinė savijauta muzikos pamokose: joms patinka ($t(198) = 2,429, p < 0,05$), įdomu ($t(198) = 3,117, p < 0,05$), ir naudinga mokytis muzikos ($t(198) = 3,189, p < 0,05$). Jos taip pat mokosi muzikos geriau nei berniukai ($t(142,683) = -6,668, p = 0,000$).

10. Berniukai abiejose amžiaus grupėse daugiau susiduria su muzikos mokymosi sunkumais, jiems sunku prisiversti mokytis neįdomius dalykus ($t(198) = 3,685, p = 0,000$), sunku prisitaikyti prie mokytojų reikalavimų ($t(193,627) = 3,777, p = 0,000$), per sudėtinga mokymo sistema ($t(197,987) = 3,298, p = 0,001$), per didelis mokymo tempas ($t(197,641) = 3,431, p = 0,001$), atsiliko ir nepajėgia pasivyti savo mokslo draugų ($t(194,718) = 3,507, p = 0,001$), nepatinka reikli ir griežta mokymo sistema ($t(196,042) = 3,132, p = 0,002$), sunku atlikti namų darbus ($t(196,714) = 3,051, p = 0,003$), priprasti prie grupinio ($t(197,719) = 2,548, p = 0,012$), monotoniško darbo ($t(197,917) = 2,457, p = 0,015$), didelis darbo krūvis ($t(197,176) = 2,321, p = 0,021$), bei sunku susitarti su mokytoja ir kt. klasės draugais ($t(197,866) = 2,167, p = 0,031$).

REKOMENDACIJOS

Muzikos mokytojams :

- Ruošdamasis pamokai mokytojas turi gerai apgalvoti nuoseklumą ir kokybę, kad vaikų ir paauglių psichologinė savijauta muzikos pamokose gerėtų, nes:

- Per lengvos užduotys kelia nuobodulį ir todėl greitai dezorganizuoja mokymo procesą.
- Per sunkios užduotys stabdo ėjimą pirmyn ir kelia neigiamas emocijas, o jei tokios emocijos dažnai kartojasi – ir nesėkmės baimę.

- Norint, kad moksleivių savivertė stiprėtų, reikia visokeriopai stiprinti veiklos motyvaciją, interesą muzikai ir veikdinti mokinius: skatinti dainuoti, groti, susikaupus klausytis, galvoti, daryti išvadas, sprendimus ir kt.

- Mokant muzikos, kuo daugiau remtis muzikos sukeliomomis emocijomis (t.y. mokyme naudoti emociniu požiūriu ryškius ir įtaigius muzikos kūrinis).

- Interesas muzikai, mokymosi aktyvumas garantuojamas, jei bus nuolat skatinama veikla, reikalaujanti mąstymo, savarankiškumo (analizės, apibendrinimų, asmeninių įvertinimų) ir jei visa tai bus jungiama su mokinių įvertinimo patirtimi, jei remiamasi mokinių kūrybine veikla (muzikos pagimdyta plastika, savita atlikėjiška ir vertinama interpretacija, savita „instrumentuotė“ muzikuojant ir panašiai). Tuo pačiu muzikos mokymasis taps sąmoningesnis, t.y. mokiniai sieks giliau suvokti ir suprasti muzikos grožį ir žmogiškąjį etinį turinį.

Institucijoms, rengiančioms muzikos mokytojus:

- Atrenkant kandidatus ugdytojo profesijai, svarbiausiomis laikyti ne tik muzikinės klausos, grojimo technikos ir atminties savybes, bet ir pedagoginį pašaukimą, pilietinę atsakomybę už visuomenės muzikinės kultūros lygį, bei meilę vaikams.

- Paruošti muzikos mokytojus, gebančius bet kokią muziką, jos fragmentų ar intonacinių motyvų skambėjimą perteikti mokiniams ne „mechaniniu“, o emociingu, raiškiu ir prasmingu būdu.

LITERATŪRA

1. Adler A. (2003). Žmogaus pažinimas. Vilnius.
2. Akbar, Maysa, Chambers, John W., Jr.; Thompson, Vetta L. Sanders (2001). Racial Identity, Africentric Values, and Self-Esteem in Jamaican Children. // Journal of Black Psychology Vol. 27, No 3, P. 341-358.
3. Altenmüller E. O. (2001). How many music centers are in the brain? Annals of the New York Academy of Sciences. // [Ann N Y Acad Sci] Jun; Vol. 930, P. 273-280.
4. Aramavičiūtė V. (1985). Mokinių dorovinės pozicijos formavimas. Kaunas.
5. Aramavičiūtė V. (1998).Ugdymo samprata. Vilnius.
6. Arnold (2001). Parents' Roles in Shaping Early Adolescents' Occupational Aspirations. Child Development Vol. 72, No. 4, P. 247-265.
7. Bakker, Joep T. A.; Bosman, Anna M. T. (2003). Self-Image and Peer Acceptance of Dutch Students in Regular and Special Education. Learning Disability Quarterly Vol. 26, no.1, P. 5-14.
8. Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. Priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas (2003).Vilnius.
9. Bendrojo išsilavinimo standartai, (1997).
10. Beresnevičienė D., Andziulytė I.. Paauglių savęs vertinimo ypatumai // Ugdymo psichologija. Vilnius. (2004). Nr.11-12. P. 125-133.
11. Beresnevičienė D. (1995). Nuolatinis mokymasis Lietuvoje. Vilnius.
12. Beresnevičienė D., Markovienė M. Eidukevičius R. (1999). Jaunesniųjų moksleivių savęs vertinimas, psichologinė savijauta mokykloje bei mokyklinis nerimastingumas // Ugdymo psichologija. Vilnius. T.2. Nr. 2 P. 13 – 19.
13. . Buber. M. (1998). Dialogo principas I. Aš ir Tu. Vilnius.
14. Bulotaitė L. (1995). Apie moksleivių savęs vertinimą. Vilnius.
15. Butkienė G., Kepalaitė A. (1996). Mokymasis ir asmenybės brendimas. Vilnius.
16. Chafin S; Roy M; Gerin W., Christenfeld N. (2004). Music can facilitate blood pressure recovery from stress. British journal of health psychology. Sep; Vol. 9, (Pt 3), P. 393-403.
17. Colwell, John; O'Connor, T. (2003). Understanding Nurturing Practices--A Comparison of the Use of Strategies Likely To Enhance Self-Esteem in Nurture Groups and Normal Classrooms. // British Journal of Special Education Vol. 30, No. 3, P. 119-124.
18. Černius V. (1992). Mokytojo pagalbininkas. Kaunas.

19. De Cremer D; van Knippenberg B; van Knippenberg D; Mullenders D; Stinglhamber F (2005). Rewarding leadership and fair procedures as determinants of self-esteem. // *The Journal of applied psychology*. [J Appl Psychol] Feb; Vol. 90, No. 1, P. 3-12.
20. Erkut, Sumru; Szalacha, Laura A.; Coll, Cynthia Garcia; Alarcon, Odette (2000). Puerto Rican Early Adolescents' Self-Esteem Patterns. // *Journal of Research on Adolescence* Vol. 10, No. 3, P. 339-364.
21. Ferguson E. D. (2000). Adlerio teorijos įvadas. Alytus.
22. Filosofijos žodynas. (1975). Vilnius.
23. Furst M. (1999). Psichologija. Vilnius.
24. Gage N. L., Berliner D. C. (1994). Pedagoginė psichologija. Vilnius.
25. Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. (1996). Aš myliu kiekvieną vaiką. Vilnius.
26. Geanacopoulos, Daphne (2001). Why Teachers Teach at a Catholic School. *Momentum* Vol. 32, No. 4, P. 25.
27. Gordon E., Kameron Ch.(1999). Vaiko muzikalumo puoselėjimas. Vilnius.
28. Grusec, Joan E.; Goodnow, Jacqueline J.; Kuczynski, Leon (2000). New Directions in Analyses of Parenting Contributions to Children's Acquisition of Values. *Child Development* Vol. 71, No. 1, P. 205-211.
29. Gučas A. (1990). Vaiko psichologija. Vilnius
30. Gumuliauskienė A. (2001). Jaunesniųjų moksleivių savęs vertinimo ypatumai, kaip socialinės brandos apraiškos // *Pedagogika*. Nr. 54. P. 79 – 85.
31. Hansen, Dee; Bernstorf, Elaine (2002). Linking Music Learning to Reading Instruction. *Music Educators Journal* Vol. 88, No. 5, P. 17-21,52.
32. Harber K. (2005). Self-esteem and affect as information *Personality and social psychology bulletin*. [Pers Soc Psychol Bull] Feb; Vol. 31, No. 2, P. 276-288.
33. Ivanauskienė F., Martišauskienė D. (2002). Pradinių klasių mokinių savęs vertinimas mokymosi procese // *Pedagogika*. Nr. 61. P. 98 – 103.
34. Yoon, Jenny Nam. (2000). Music in the Classroom: Its Influence on Children's Brain Development, Academic Performance, and Practical Life Skills.
35. Jacikevičius A. (1996). Siela. Mokslas. Gyvensena. Vilnius.
36. Jovaiša L. (1995). Hodegetika. Vilnius.
37. Jovaiša L. (1995). Pedagogikos terminai. Kaunas
38. Jucevičienė P. (1996) Organizacijos elgsena. Kaunas.
39. Juodaitytė A. (2003). Socializacija ir ugdymas vaikystėje. Vilnius.

40. Karalienė J. (1998). Jaunojo pianisto ugdymo programos humanizavimas // Muzikinio ugdymo problemos: žvilgsnis į XXI amžių. Vilnius.
41. Kievišas J. (1997). Vaiko muzikinė raiška. Vilnius.
42. Kievišas J. (2002). Moksleivio muzikinės raiškos studijos- mokytojų rengimo problema // Pedagogika. Mokslo darbai. 60. Vilnius. P. 146- 151.
43. Kievišas J., Jakštonienė Z., Bagdonienė A. (2001). Muzikos specialisto ugdymas. Vilnius.
44. Kjaergaard E., Martinėnienė R. (1999). Nepaprastas pavasaris. Vilnius.
45. Klein, Helen Altman (2000). Self-Esteem and Beyond. For Parents Particularly. // Childhood Education Vol.76, No. 4, P. 240-241.
46. Kuzmickas B. (2001). Laimė. Asmenybė. Vertybė. Vilnius.
47. Lai H. (2004). Music preference and relaxation in Taiwanese elderly people. // Geriatric nursing. Sep-Oct; Vol. 25 (5), P. 286-291.
48. Laible DJ; Carlo G; Roesch SC (2004). Pathways to self-esteem in late adolescence: the role of parent and peer attachment, empathy, and social behaviours.// Journal of adolescence. [J Adolesc] Dec; Vol. 27 (6), P. 703-716.
49. Laszlo, Frank, Jr.; Kupritz, Virginia W.(2003). The Identification of Online Learning Motives in Use by Undergraduate Students. // Delta Pi Epsilon Journal Vol. 45, No.1, P. 63-72.
50. Legette, Roy M. (2000). Social Context and Music Learning. General Music Today Vol. 13, No. 3, P. 16-18.
51. Lepeškieienė V. (1997). Vertybių problema humanistinėje ir egzistencinėje psichologijoje //Psichologija. 17. P. 144 – 157.
52. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos (1997). Vilnius.
53. Lietuvos švietimo koncepcija (1993). Vilnius.
54. Lovegrove E; Rumsey N (2005). Ignoring It Doesn't Make It Stop: Adolescents, Appearance, and Bullying. The Cleft palate-craniofacial journal : official publication of the American Cleft Palate-Craniofacial Association. [Cleft Palate Craniofac J] Jan; Vol. 42 (1), P 33-44.
55. MacMaster, Keith; Donovan, Leslie A.; MacIntyre, Peter D. (2002). The Effects of Being Diagnosed with a Learning Disability on Children's Self-Esteem. // Child Study Journal Vol. 32, No. 2, P. 101-108.
56. McGuire KM (2001). The use of music on Barney & Friends: implications for music therapy practice and research. // Journal of music therapy. [J Music Ther] Summer; Vol. 38 (2), P. 114-148.

57. Miller, Beth Ann (2002). Touch the Music! Learning Modalities in Elementary Music Class. // *General Music Today* Vol. 15, No. 2, P. 4-13.
58. Murphy, Helen; Roopchand, Naomi (2003). Intrinsic Motivation and Self-esteem in Traditional and Mature Students at a Post-1992 University in the North-east of England. // *Educational Studies* Vol. 29, No. 2-3, P. 243-259.
59. Navickienė L. (2001). Emocinio imitavimo mjetodas muzikos pamokoje. Monografija. Vilnius.
60. Pikūnas A., Palujanskienė A. (2001). Asmenybės vystymasis. Kaunas.
61. Piličiauskas A. (1998). Muzikos pažinimas. Vilnius.
62. Piličiauskas A. (1980). Muzikos klausytojo ugdymas. Vilnius.
63. Pomerantz, Eva M.; Eaton, Missa Murry (2000). Developmental Differences in Children's Conceptions of Parental Control: "They Love Me, but They Make Me Feel Incompetent." *Merrill-Palmer Quarterly* Vol. 46, No. 1, P. 140-167.
64. Pratt RR. (2004). Physical medicine and rehabilitation clinics of North America. Nov; Vol. 15 (4), P. 233-242.
65. Psichologija studentui. (1996). Kaunas.
66. Psichologijos žodynas (1993). Vilnius.
67. Rinkevičius Z.(1993). Mokinių muzikinis ugdymas. Monografija. Klaipėda.
68. Rinkevičius Z.(2002). Muzikinis mąstymas ir jo ugdymas mokykloje. Vilnius.
69. Rinkevičius Z.(1998). Muzikos pedagogika. Bendrasis muzikinis ugdymas. Klaipėda.
70. Rytel G. (2003). Menas, mokslas ir tarpasmenis procesas įvardijami muzikos terapija.- *Mokslas ir gyvenimas*. Nr. 15 (283).- 8.
71. Rose JP; Brandt K; Weis J (2004). Music therapy in oncology--concepts and review. *Psychotherapie, Psychosomatik, medizinische Psychologie*. // [Psychother Psychosom Med Psychol] 2004 Dec; Vol. 54 (12), P. 457-470.
72. Smith JC; Joyce CA. (2004). Mozart versus new age music: relaxation states, stress, and ABC relaxation theory *Journal of music therapy*. Fall; Vol. 41 (3), . 215-222.
73. Soriau E. (1994) Muzikos yta vaiko psichikos raidai. *Gama*. Nr. 6. P. 3-6.
74. Strickland, Susan J. (2001) Music and the Brain in Childhood Development. Review of Research. *Childhood Education* Vol. 78, No. 2, P. 100-103.
75. Šveirebienė D. (1998). Teigiamo savęs vertinimo ugdymo reikšmė jaunesniajame mokykliniame amžiuje // *Zaukienė A. Mokytojo veikla – ieškojimų ir sprendimų kelyje*. Vilnius.

76. Trevino, Roberto E. (2004). Against All Odds: Lessons from Parents of Migrant High-Achievers. Chapter 11 // *Scholars in the Field: The Challenges of Migrant Education*. P.24 - 211.
77. Vaičiulienė A. (2000). Paauglio asmenybės tapatumo raidos ypatybių ir šeimos struktūros santykis. Vilnius.
78. Valickas G. (1991). Asmenybės savęs vertinimas. Monografija. Vilnius.
79. Wickline, Virginia B. (2003). Ethnic Differences in the Self-Esteem // *Academic Achievement Relationship: A Meta-Analysis*.
80. Zajančauskaitė L. (1998). Moksleivių orientacijų į moralines vertybes ypatumai // *Filosofija. Sociologija*. Nr. 2. P. 44 – 52.
81. Zambacevičienė E. P. (1994). Psichologinė pradinukų charakteristika // pradinukų ugdymas. Šiauliai. P. 21 – 41.
82. Žilinskienė T., Sakalauskienė O. (2000). Vaiko “aš” savivaizdžio plėtojimas pradinėse klasėse // *Žvirblių takas*. Nr. 1. P. 7 – 15.
83. Žukauskienė R. (1998). Raidos psichologija. Vilnius.